

EKONOMICKÝ ČASOPIS | 1 1973 XXI

Z OBSAHU

Ivan Jakúbek, Teoreticko-metodické otázky vymedzenia kategórie životná úroveň — Egon Hlavatý, Príspevok k analýze reformy bankovej sústavy pripravenej v druhej polovici šesťdesiatych rokov v ČSSR — Ján Porvazník, Niektoré aspekty systémového prístupu ku skúmaniu objektov — Pavol Súsedka, Juraj Vigaš, Prognóza vývoja obyvateľstva a domácností na Slovensku do r. 2000 — J. Wilcsek, Regulovanie miezd a zisk — Recenzie — Správy

4
VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

OBSAH

State

Ivan Jakúbek, Teoreticko-metodické otázky vymedzenia kategórie životná úroveň	1
Egon Hlavatý, Príspevok k analýze reformy bankovej sústavy pripravenej v druhej polovici šesťdesiatych rokov v ČSSR	16
Ján Porvazník, Niektoré aspekty systémového prístupu ku skúmaniu objektov	34

Prehľady

Pavol Súsedka, Juraj Vigaš, Prognóza vývoja obyvateľstva a domácností na Slovensku do roku 2000	53
---	----

Zo zahraničnej vedy

J. Wilcsek, Regulovanie miezd a zisk	76
--------------------------------------	----

Recenzie

G. I. Karchin: Svязi nastojaščego i buduščego v ekonomike — J. Švantenrová	88
L. I. Glucharev: Vozdejstviye „obščego rynka“ na ekonomiku Francii — H. Adámková	90

Správy

Rozvoj medzinárodnej spolupráce v oblasti marxistickej kritiky buržoázných ekonomických teórií (J. I.)	94
--	----

Hlavný redaktor Andrej Lantay

Výkonná redaktorka Zdenka Sláviková

Redaktorka Hana Smilková

Tajomníčka redakcie Nadežda Proksová

Redakčná rada: Andrej Bajcura, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Štefan Fišera, Štefan Heretik, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, Miloš Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Ivan Okáli, Jan Přívara, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Ladislav Unčovský, Libor Zátopek, Ján Zervan

Adresa redakcie: Bratislava, ul. gen. dr. M. R. Štefánika 4,
telefón 35761—5

Číslo bolo redakčne spracované v septembri 1972

33: 330.1: 338

4/3232

REVÍZIA 2013

IVAN JAKUBEK

Teoreticko-metodické otázky vymedzenia kategórie životná úroveň

Vecné problémy politiky zvyšovania životnej úrovne spolu s rozvíjaním socialistického spôsobu života sa čoraz viac posúvajú do centra politického a hospodárskeho programu našej strany. Z programových zámerov XIV. zjazdu KSC vylýva, že „...rast životnej úrovne má a ešte dlho bude mať — stále výraznejší aktívny vplyv na rozvoj výrobných síl a predstavuje nenahraditeľný stimul rastu produktivity práce“. V tejto súvislosti ide aj o nové poňatie životnej úrovne, ktorú nemožno chápať ako samoúčelný rast hmotnej spotreby, ale ako východisko k celkovému obohacovaniu života a rozvoja tvorivých schopností ľudí, k rozvoju tých prvkov a stránok, ktoré v spoločnosti, v ľudoch, v ich vzájomných vzťahoch, upevňujú socialistický spôsob života.

Životná úroveň je teda veľmi frekventovaný pojem, ktorý sa však rôzne chápe a interpretuje. Vzniká tak potreba predmetné otázky vyjasniť a ujednotiť. Takéto ujednotenie je žiadúce z hľadiska potrieb praktickej politiky, nemenej však aj z hľadiska ďalšieho rozvíjania základných teoretických poznatkov o životnej úrovni. Prispieť k tomuto poznaniu je cieľom aj tohto článku, predovšetkým z hľadiska objasnenia základných otázok, ktoré súvisia s pojmom a samou podstatou životnej úrovne.

Cieľom poznania v oblasti životnej úrovne je formulovať ekonomické a mimoekonomické kritériá spoločensko-ekonomického rozvoja v určitom štádiu vývoja spoločnosti, poznávať činitele, ktoré pôsobia na rast a vývoj životnej úrovne, ako i odhaľovať vzťahy v zameraní a vzájomnom pôsobení týchto činiteľov. Za pomoci týchto súčiniteľov sa vytvárajú podklady pre rozhodovanie spoločenských orgánov o stratégii ďalšieho vývoja životnej úrovne a v nadväznosti na to i rozhodnutia o voľbe foriem a prostriedkov, ktoré nevyhnutne treba „vtesnať“ do spoločensko-ekonomického mechanizmu, aby sa dosiahli vytýčené programové zámery. Štúdium a premyslená analýza týchto otázok sú základné východiská pre hľadanie koncepcie ďalšieho rozvoja životnej úrovne. Pomocou tejto koncepcie sa formujú sociálno-ekonomické procesy, ktoré sa dotýkajú človeka v bezprostrednom vzťahu k dosahovanej životnej úrovni.

Aktuálnosť takéhoto sledovania životnej úrovne sa však nemôže vyhnúť teoretickým a metodologickým otázkam, ktoré súvisia s pojmom a samou podstatou životnej úrovne.¹

Fundamentálne otázky teórie životnej úrovne, predovšetkým otázky obsahovej náplne, kategoriálnej príslušnosti, ako i samotného vymedzenia pojmu sa teda nemôžu vymykať zo sféry výskumu vedy o životnej úrovni. Usudzujeme, že nevyhnutnosť riešenia takéhoto prístupu — ako aj samo riešenie — stavia otázky výskumu životnej úrovne veľaokrát do nového svetla a je v mnohých prípadoch cenným zdrojom na prehodnotenie viacerých vžitých predstáv a teoretických poznatkov.

Vyjdeme najskôr z poznatku, že predikovanou súčasťou teórie životnej úrovne, ako aj vhodným nástrojom jej poznania je skúmanie základných teoretických premís, s ktorými táto vedná disciplína pracuje. Zdôrazňujeme pritom, že iba *teoretická dôslednosť pri vymedzení obsahu pojmu* vytvára vhodný predpoklad a zároveň i priestor na všestranné skúmanie vednej disciplíny v jej jednotlivých častiach, proporciách a vzťahoch.

Uvedenú zásadu treba zvýrazniť o to viac, že sú v súčasnosti názory na vymedzenie obsahovej náplne pojmu životnej úrovne značne nesúrodé. Pre potvrdenie tejto skutočnosti vyberáme z veľkého množstva definícií niekoľko takých, ktoré dokumentujú diametrálnosť obsahových charakteristík životnej úrovne.

— Jean Fourastié² určuje, že „životná úroveň národa je kúpna sila jeho dôchodku, vyjadrená v peniazoch“.

— E. Javorka³ tvrdí, že „životná úroveň členov spoločnosti najbezprostrednejšie určuje množstvo nimi spotrebovaných výrobkov a nimi použitých služieb a ich potrebám zodpovedajúca kvalita a sortiment“.

— Výbor expertov OSN⁴ definuje životnú úroveň ako „terajšie životné podmienky obyvateľstva“.

— Na rozdiel od predchádzajúcich C. Zimmermann⁵ tvrdí, že „životná úroveň je typ správania, ktorý najpresnejšie vyjadruje prevládajúce hodnoty, nájdené v príslušnom spôsobe žitia“.

Pohľad na vyššie uvedené definície ukazuje, že obsahová náplň v jednotlivých definíciách životnej úrovne sa pohybuje od úzkeho vymedzenia (kúpna sila dôchodku, množstvo spotrebovaných výrobkov a služieb),

¹ Teóriou životnej úrovne máme na mysli systém poznatkov všetkých stupňov poznávacej hodnoty o životnej úrovni vo všetkých rovinách.

² FOURASTIÉ, J.: Die grosse Hoffnung das zwanzigsten Jahrhunderts. Köln-Deutz Bund-Verlag GmbH 1965, s. 242.

³ JAVORKA, E.: Az életszínvonal nemzetközi összehasonlításának kérdése. Közgazdasági szemle 1965, č. 12, s. 1283.

⁴ International Definition and Measurement of Levels of Living. An Interim Guide. New York, United Nations 1961.

⁵ Citované podľa NOVOTNÝ, O.: K marxistickej teórii životnej úrovne vôbec a socializmu zvlášť. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava, Katedra PE FFUK 1961, s. 37.

cez široké chápanie (životné podmienky) až po hľadanie súvislosti (typ správania, spôsob života).

Z uvedeného tiež vyplýva, že pri vymedzovaní obsahu pojmu životnej úrovne možno vychádzať z rôznych kritérií. Tie sú dané, ako ukážeme ďalej, formou prístupu k jej kategoriálnej príslušnosti. Pravdou však je, že aspekt obsahu životnej úrovne sa mnohokrát jednoznačne zužuje: niekedy sa chápe len ako hmotná spotreba alebo stupeň materiálneho blahobytu, v iných prípadoch ako súhrn existenčných podmienok, resp. reprodukcia pracovnej sily a pod.

„Definícia je presným vymedzením obsahu objasňovaného pojmu, t. j. súhrnu všetkých jeho podstatných znakov.“⁶ V tejto súvislosti, a to zdôrazňujem osobitne, je nevyhnutné určiť tieto podstatné znaky, ako aj určiť tie problémy, ku ktorým sa tieto znaky vzťahujú a ktoré sú predmetom teórie životnej úrovne.

Z analýz životných foriem, ktoré možno dávať do súvislosti so životnou úrovňou vyslovujeme tvrdenie, že pojem životná úroveň mal by nadobudnúť v definícii určitú formu *zovšeobecnenia*, ktorá by sa v zmysle pravidiel logiky dala sprostredkovane vzťahovať na skutočnosť. *Životnú úroveň treba totiž nevyhnutne posudzovať ako všeobecnú spoločensko-ekonomickú kategóriu, obsah ktorej môžeme stanoviť na takom stupni všeobecnosti, ktorý sa vzťahuje na existenciu človeka a ľudskej spoločnosti vôbec.* Človek vždy musí *uspokojovať* svoje životné potreby; s týmto cieľom vyvíja rôzne formy činností, ktorých výsledným efektom sú *hmotné produkty*, alebo *nehmotné užitočné efekty*, kultúrne, estetické, morálne a iné hodnoty. Základné charakteristiky životnej úrovne, ktoré vyplývajú z existenčnej stránky života ľudí, alebo všeobecných spoločenských stránok, sa teda prejavujú v tom, že ľudia vždy uspokojovali a budú uspokojovať elementárne ľudské potreby alebo skupiny potrieb, ako je výživa, odievanie, bývanie, kultúrne potreby atď. Pre tieto potreby možno stanoviť všeobecné vývojové zákonitosti — zákonitosti prakticky platné po celý čas trvania ľudskej spoločnosti (iste s nevyhnutnými kvantitatívnymi i kvalitatívnymi obmenami).

Z predchádzajúcich poznámok vyplýva, že *kategória potrieb* spĺňa kritérium *zovšeobecnenia*; najmä preto, lebo na všeobecnej úrovni abstrakcie zahrnuje tak spotrebu, stupeň materiálneho blahobytu, ako aj reprodukčné podmienky pracovnej sily či súbor existenčných podmienok a pod. *Chápeme ju ako východisko pre zovšeobecnenie vzťahu potrieb a sféry spotreby.*⁷

⁶ MACHOVEC, M.: Logika. Nakladatelství Rovnost 1952, s. 61.

⁷ Sféra spotreby (ako jednota uspokojovania potrieb hmotnej a nehmotnej povahy) predstavuje základnú referenciu štúdia procesov, v ktorých obyvateľstvo realizuje svoje potreby. V nej dochádza spotrebúvaním tovaru a služieb, recepciou hodnôt vyššieho radu (kultúrno-duchovných, sociálno-politických) k procesu saturácie potrieb človeka a spoločnosti. Rozsah spotrebiteľských aktivít umožňuje posúdiť relatívne prahy nasý-

Kategória potrieb umožňuje zároveň vyhnúť sa zjednodušeným prístupom k definovaniu životnej úrovne; najmä ak si uvedomíme, že v šesťdesiatych rokoch, ako uvádza G. Dupuigrenet-Desrousilles⁸, existovalo vyše 250 rôznych definícií životnej úrovne. Štúdia vypracovaná vo Výskumnom ústave životnej úrovne zachytáva 31 definícií životnej úrovne.⁹

V spoločnosti, rozvíjajúcej sa na princípoch základného ekonomického zákona socializmu, kde sa na základe plánovitej reprodukcie úžitkových hodnôt uspokojujú neustále rastúce potreby celej spoločnosti, musia sa aj kritériá vymedzenia obsahu pojmu životná úroveň pohybovať v dimenziách uvedeného zákona. Hlavne preto, že uspokojovanie potrieb celej spoločnosti je ústredným cieľom tohto zákona.

V štruktúrnom rozbere obsahovej náplne pojmu životnej úrovne musíme brať do úvahy tieto prvky:

- dosiahnutý stupeň potrieb,
- mieru, resp. stupeň uspokojenia týchto potrieb,
- podmienky, pri ktorých sa prvé dva prvky môžu či majú uskutočniť (vrátane voľby najvhodnejších foriem a ciest uspokojovania potrieb obyvateľstva).¹⁰

Niet sporu, že potreby tvoria kardinálnu otázku existencie spoločnosti, a teda aj jadro, základ, s ktorým nevyhnutne treba narábať pri obsahovom aspekte pojmu životná úroveň. A to aj napriek kritickým prístupom, ktoré sa zhodujú v názore o preceňovaní potrieb v teoretickej koncepcii obsahu životnej úrovne, pretože vidia v takomto prístupe nebezpečenstvo subjektivismu. *Význam potrieb v obsahovej náplni životnej úrovne vidíme v tom, že potreby sú prvotnou príčinou uvedomelej ľudskej činnosti.*

Kvalitatívna premena potrieb, ktoré v priebehu historického vývinu mali predovšetkým fyziologický charakter, na potreby spoločenské, určuje aj základnú štruktúru potrieb, z ktorej obsah pojmu životná úroveň musí vychádzať. *Fyzické, materiálne a duchovné potreby predstavujú základnú štruktúru a nerozdielnu jednotu potrieb, iste s preferenciou jedných pred druhými.*¹¹

Celá nastolená problematika sama nabáda, aby sme ju vecne rozobrali.

tenia potrieb, a tým i životnú úroveň obyvateľstva. Obyvateľstvo si týmito aktivitami vytvára svoj spotrebný štýl.

⁸ DUPUIGRENET-DESROUSILLES, G.: Niveaux de vie et coopération économique dans l'Europe de l'ouest. Paris, Presen Universitaires de France 1962, s. 1.

⁹ STANKO, J.—VYKOPAL, F.: Štúdia k pojmovým otázkam životnej úrovne ako sociálno-ekonomickej kategórie. Bratislava, VÚŽÚ 1967.

¹⁰ Pozri: HRONSKÝ, F.: Perspektívy rozvoja životnej úrovne v ČSSR a úlohy strany pri jeho zabezpečovaní. Aktuálne otázky životnej úrovne. Bratislava, VPL 1967, s. 11.

¹¹ K fyzickým potrebám človeka patria potreby súvisiace napr. s predlžovaním ľudského života, zábezpeku fyzických síl, zdravia ap.; k materiálnym — potreby určitých spotrebiteľských statkov a služieb; k duchovným — všetky potreby tvorivého a všestranného vnútorného rozvoja osobnosti.

Hlavne preto, že jej teoretickú aktuálnosť treba považovať z hľadiska ďalšieho metodického rozpracovania za principiálnu.

Niektoré názory, ktoré popierajú možnosť použiť kategóriu potrieb v obsahovej náplni životnej úrovne, uvádzajú, že použitie vymedzenia hmotných a duchovných potrieb je neurčité a nemožno ho štatisticky merať.

Žiada sa povedať, že na súčasnom stupni poznania to pripúšťame predovšetkým pri nehmotných potrebách. Subjektívne stavy a pocity jednotlivca, ako pocit šťastia, istoty, pocit slobody myslenia, prejavu, sú cieľom človeka, ale nie sú exaktne merateľné. Ak sa teda zdanlivo zmiernujeme s tým, že tieto subjektívne stavy nemožno presne kvantifikovať, neznamená to, že by sme ich mali pustiť zo zreteľa pri posudzovaní životnej úrovne. K tejto otázke sa neskoršie vrátíme. Avšak už na tejto úrovni našich úvah je zrejme, že tieto dôsledky nemôže skúmať iba ekonomická veda, pretože neplatí priama závislosť medzi úrovňou materiálneho bohatstva a stavmi, resp. pocitmi ľudského šťastia.

Je teda pravda, že vedecké disciplíny, ktoré operujú mierou kvantity a exaktnými metódami, sú na tom lepšie, než napr. estetika či psychológia. To však neznamená, že neexistuje možnosť nájsť „mieru určitosti“ aj pri duchovných potrebách, najmä pomocou takých disciplín, akými sú psychológia, estetika, sociológia a pod. Je viac ako pravdepodobné, že ďalší vývoj v oblasti poznania vytvorí predpoklady aj pre komplexné riešenie tejto dnes zdanlivo neriešiteľnej otázky. Určité pozitívne výsledky sa už na tomto poli dosiahli pomocou asociačných metód.¹²

Použitie vymedzenia duchovných potrieb je z tohto hľadiska potenciálne určité; navyše už aj preto, že dnes existuje spoločensky uznaný rozsah duchovných potrieb, s ktorými môžeme operovať.

Pojem duchovných potrieb prakticky predstavuje v ďalšej nami navrhovanej definícii takú novú kvalitu, ktorá okrem potrieb založených výlučne na ekonomike pripúšťa — ba priamo predpokladá — možnosť ďalšieho okruhu potrieb. Tieto potreby sa nemajú obmedzovať iba na vzdelanie, ale aj na ďalšie vnútorné požiadavky človeka pri jeho seba-realizácii, ktoré môžu, ale nemusia závisieť iba od ekonomiky.

Základný predpoklad správneho chápania problematiky životnej úrovne spočíva v jednotnom prístupe k určeniu jej kategoriálnej príslušnosti.

Pre správne zameranie teórie životnej úrovne treba preto určiť jej vednú príslušnosť a vzhľadom na to nájsť aj správny prístup k dôsled-

¹² Sú založené na meraní pomocou nepriamych metód hodnotenia jednotlivých kvalitatívnych charakteristík.

nému využívaniu metód a poznatkov tých vedných disciplín, do ktorých predmetne táto kategória patrí.

Z dedukcie myšlienok autorov, ktorí sa otázkami kategoriálnej príslušnosti životnej úrovne zaoberali, dochádzame k poznaniu, že ani názory na tieto otázky teórie životnej úrovne nie sú jednotné, čo aj sami jednotliví autori pocitujú ako vážny nedostatok. Je teda pravda, že hoci sa niektorí autori sporadicky zaoberali touto dôležitou otázkou, doposiaľ zostáva nedoriešená.

Prístupujúc k analýze teoretických poznatkov o kategoriálnej príslušnosti podčiarkujeme, že pri riešení tejto otázky by sa malo vychádzať z *univerzálnosti* obsahu životnej úrovne,¹³ ktorý zahrnuje veľmi široký rozsah hmotných a nehmotných životných podmienok. Z tohto hľadiska je „všestrannosť“ výskumu životnej úrovne z obsahovo-kvalitatívnej stránky rozhodujúca aj pre koncepcné vymedzenie jej teoretických premís. V systematizácii poznatkov o kategoriálnej príslušnosti životnej úrovne zoskupujú sa v podstate tri odlišné, i keď v teoretickom zmysle na seba nadväzujúce názory.

Prvá skupina názorov chápe životnú úroveň z hľadiska jej vednej príslušnosti ako ekonomickú kategóriu. Stúpenci druhej skupiny názorov chápu životnú úroveň ako „zmiešanú sociálno-ekonomickú kategóriu“. Posledná skupina zahrnuje názory, podľa ktorých je životná úroveň kategóriou historického materializmu.

1. Prvá a zdá sa, že najpočetnejšia skupina autorov skúma, najmä z praktických dôvodov, životnú úroveň rýdzo ako ekonomickú kategóriu. Uvedené dôvody zvädzajú autorov k názoru, že životná úroveň je „hmatateľná“ iba vtedy, ak ju možno kvantifikovať, kvantitatívne vyjadriť.

Z jednotlivých stúpencov M. Kohoutek¹⁴ odporúča celú ostatnú problematiku — kultúrneho života, rozvoja rodiny a ľudskej spoločnosti — ponechať „na riešenie“ tým spoločenským vedám, ktoré skúmajú zmeny a procesy v nadstavbovej forme.

Zaujímavý je názor J. Kazimoura,¹⁵ ktorý už priznáva, že životná úroveň pri rozšírení obsahu pojmu môže nadobudnúť charakter kategórie historického materializmu. Tvrdí však, že pre dnešnú prax vystačíme s ekonomickým vymedzením. Poznomenáva, že v socialistickej a komunistickej spoločnosti, v ktorej jedine prichádza do úvahy plné využitie ekonomických podmienok, bude výsledok čoraz presnejšie zodpovedať vytvoreným podmienkam, bude ich verne zobrazovať, vyjadrovať, bude medzi nimi paralelný, lineárny vzťah. Preto možno podľa autora považovať životnú úroveň za ekonomickú kategóriu.

¹³ Pozri JAKÚBEK, I.: Niektoré teoretické a metodologické východiská k definovaniu pojmu životná úroveň. *Životná úroveň*, 1970, č. 3, s. 31.

¹⁴ KOHOUTEK, M.: K problematice životní úrovně jako ekonomické kategorie. *Politická ekonomie*, 1960, č. 3, s. 207.

¹⁵ KAZIMOUR, I.: K otázkám hodnocení životní úrovně. Praha, SEVT 1961.

P. G. Oldak¹⁶ rozčleňuje prvky životnej úrovne do dvoch skupín: do prvej zaraďuje podmienky prostredia, podmienky práce, reálne dôchodky, objem predmetov strednodobého a dlhodobého použitia nachádzajúcich sa u obyvateľstva a nakoniec životné podmienky vrátane stupňa sféry služieb. V druhej skupine uvádza úroveň spotreby, veličinu reálneho voľného času a fyzický i duchovný rozvoj človeka.

Z tohto členenia prvkov životnej úrovne vyplýva, že do obsahu životnej úrovne vchádzajú jednak čisto ekonomické zložky (reálne dôchodky), jednak mimoeconomické prvky (duchovný rozvoj človeka). Toto členenie teda vyvracia autorovi jeho pôvodný zámer, chápať životnú úroveň len ako ekonomickú kategóriu. Do jej náplne zaraďuje totiž aj výslovne „neekonomické“ kategórie.

Žiada sa povedať, že životná úroveň je aj ekonomickou kategóriou, avšak do takej miery, v akej ekonomika rozhoduje o úrovni života človeka, v súvislosti, v akej je konanie a všetka činnosť človeka podmienená jeho ekonomickým pôsobením. Človek je však omnoho zložitejší, než aby bolo možné jeho konanie v súvislosti s dosahovaním životnej úrovne odôvodniť a skúmať jedine ekonomickou vedou.

Hoci daná životná úroveň vždy vyplýva z ekonomických vzťahov a z economickej situácie, je taká mnohorozmerná, že v rámci economickej teórie nie je možné vyčerpávajúco ju skúmať ani riešiť — nemá pre to dostatok vhodných nástrojov poznania.

Iba v chápaní postavenia človeka v zmysle jeho výlučnej závislosti od ekonomiky, by sme sa mohli zhodnúť v uvedenom stanovisku vednej príslušnosti životnej úrovne ako economickej kategórie.

Napriek tomu, že mnoho autorov nezahrnuje do pojmu životnej úrovne faktor človeka v jeho najširších súvislostiach, vedná disciplína o životnej úrovni je nútená zaoberať sa aj týmto komplexným problémom človeka (filozofia, sociológia, psychológia atď.). Odhliadnuc od toho, do akej miery je účelné skúmať kategóriu životnej úrovne v rámci týchto vied, ako aj od protichodných názorov o postavení človeka, predsa je možné zhodnúť sa v stanovisku, že *životná úroveň chápaná ako economická kategória je jej neúplnou charakteristikou — nevyjadruje tie stránky života človeka, ktoré v súvislosti s dosahovanou životnou úrovňou do nej predmetne patria.*

Z hľadiska teórie teda sotva možno súhlasiť s názormi, ktoré sa za každú cenu snažia zúžiť pojem životnej úrovne na ekonomickú kategóriu. *Economickej vede prináleží skúmať tie stránky životnej úrovne, ktoré sú závislé od economickej činnosti, ako aj ich opačnú reláciu, vplyv životnej úrovne na economický rast.*

2. Druhá skupina názorov vychádzajúca z poznania, že životná úroveň

¹⁶ OLDAK, P. G.: Vzaimosv'jaz proizvodstva i potreblenija; Moskva, Izdatel'stvo Ekonomika 1966. Hlava I. Žiznennyj uroveň kak ekonomičeskaja kategorija.

nemá čisto ekonomický charakter — jednoznačne poukazuje na to, že jej súčasťou sú aj mimoeconomické zložky. Zastáva názor, že životná úroveň ako ekonomická kategória nevyčerpáva všetky zložky, ktoré sa obyčajne uvádzajú v spojitosti so životnou úrovňou.

Sme zástancami takéhoto chápania životnej úrovne. Uvádzame preto, že v súlade so zmenou podmienok ľudskej existencie mení sa aj obsah ľudských potrieb. Význam tohto historického trendu možno pochopiť v úplnosti vtedy, ak si vyjasníme otázku, akú úlohu má ekonomika vo vzťahu k životnej úrovni v hierarchii hodnôt. Domnievame sa, že ekonomika na vysokom stupni svojho rozvoja nemá už takú výraznú funkciu pri zabezpečovaní životných podmienok, pretože už je schopná vo veľkom rozsahu uspokojiť potreby vyplývajúce z economickej stránky života človeka. Predmetom skúmania budú potom čím ďalej, tým viac ostatné stránky sebarealizácie človeka, ktorých identifikáciou a výskumom sa zaoberajú aj vedy neekonomického charakteru. Možno povedať, že ekonomika mení „model človeka“ tým, že mu umožní zamerať sa na uspokojenie potrieb vyššieho radu, ktoré sú relatívne oslobodené od ekonómie.

3. Historický materializmus treba považovať za aplikáciu poučiek dialektického materializmu na štúdium spoločenského života, na jeho javy, teda na štúdium spoločnosti. Názorové skupiny, ktoré pristupujú k otázke kategoriálnej príslušnosti z pozície historického materializmu, sa snažia zvýrazniť predmet tejto vednej disciplíny — štúdium javov spoločenského života, ako aj skúmanie spoločnosti z jej vývojovej — historickej stránky.

Vyjadrovanie súvislosti medzi dosiahnutým stupňom materiálneho blahobytu, kultúrneho a sociálneho rozvoja spoločnosti na určitom *stupni jej historického vývoja* dokumentuje zvýraznenie stupňa historického vývoja spoločnosti, ako determinanty úrovne potrieb. Je zrejmé, že všetci autori, ktorí sa grupujú v tejto skupine si uvedomujú nevyhnutnosť zaštnúpania vývojovej etapy v definícii životnej úrovne.¹⁷

Stretli sme sa už s názorom, ktorý vychádza z tézy, že každá kategória prechádza vývojom, a preto nemožno vylúčiť, že pri ďalšom rozšírení obsahu životnej úrovne môže táto nadobudnúť širší obsah a stať sa kategóriou historického materializmu. Aj pri rozoberaní otázky, či zaradiť pojem životnej úrovne medzi economické kategórie, niektorí autori zaraďujú tento pojem medzi kategórie historického materializmu.

Pri zaujatí stanoviska k problematike kategoriálnej príslušnosti vyjdeme z toho, že len na základe charakteristických nocionálnych (pojmových) väzieb, odzrkadľujúcich štruktúralne vzťahy materiálu poznania

¹⁷ L. Rendoš hovorí: „Životná úroveň môže najkomplexnejšie vyjadriť ako súhrn všetkých existenčných podmienok človeka v danom čase a na určitom mieste.“ RENDOŠ, L. — KULČÁKOVÁ, M.: Životná úroveň a osobná spotreba, skriptá VŠE, Bratislava 1966.

je možné vybudovať klasifikačnú schému teórie v celom jej rozsahu. Pravda, s takouto všeobecnou charakteristikou nevystačíme. Vyjdeme preto z *osobitného významu* tvorby hodnôt nevyhnutných na uspokojenie materiálnych, fyzických i duchovných potrieb; je to oblasť skúmania ekonomickej vedy. V zmysle našich úvah je však nevyhnutné rozšíriť túto vednú príslušnosť o všetky ostatné vedné disciplíny, ktoré výsledkami svojho poznávania priamo či sprostredkovane participujú na tvorbe i uspokojovaní potrieb človeka i spoločnosti. Je ich však toľko, že je prakticky nemožné uviesť kategoriálnu príslušnosť k nim jednou charakteristikou. Majú však spoločného menovateľa v celi skúmania — tým je v danom kontexte človek a spoločnosť. Preto je vhodné použiť charakteristiku, ktorá by vyjadrovala vednú príslušnosť pojmu životná úroveň ku všetkým neekonomickým disciplinám. Považujeme za náležité použiť termín „sociálny“, ktorý umožňuje vo všeobecnej polohe dostatočne vyjadriť účasť všetkých neekonomických vedných oblastí, zúčastňujúcich sa sprostredkovane, či dokonca priamo na skúmaní rozsiahleho súboru prvkov životnej úrovne.

Z tohto poznatku, ktorý sa pravdaže etapovo modifikuje v dialektike vedeckého vývoja, vyplýva, že životná úroveň je *kategória sociálno-ekonomická*.

Každá veda by mala rešpektovať jednotu dvojakého prístupu. Mala by skúmať určitý fenomén tak z hľadiska jeho štruktúry a funkcie, ako aj z hľadiska jeho genézy a histórie. Uvažovať o teoretických otázkach životnej úrovne znamená pochopiť, ako sa tieto skutočnosti pod vplyvom sociálno-ekonomických síl utvárali. To nám umožní zväziť historickú podmienenosť teórie a adekvátnosť jej poznatkov danému stupňu spoločenského vývoja.

Treba povedať, že v minulosti sa otázkami životnej úrovne zaoberali predovšetkým ekonómi. Súviselo to okrem iného aj s tým, že životná úroveň sa chápala (najmä na Západe) ako všeobecný výsledok rozvoja národného hospodárstva. Už dávnejšie sa však ukázalo, že ani z hľadiska reprodukcie pracovnej sily nevystačíme len s klasickými nástrojmi ekonomického hodnotenia životnej úrovne. Vývoj spoločnosti umožnil už dávno v minulosti rozvoj potrieb, ktoré presahujú svojou podstatou spomenutý rámec reprodukcie pracovnej sily. Ide o celú oblasť duchovného života človeka, v ktorom sa prejavuje spoločenské vedomie, ako duševná reprodukcia, osvojovanie a tvorba skutočnosti.

Predovšetkým „filozofia človeka“ formulovala a stanovila najvšeobecnejšie predpoklady pre skúmanie človeka a pokúšala sa dať ľudskému „ja“ konkrétny obsah, vytvorila pojmy podnecujúce ekonómiu, sociológiu, psychológiu či históriu a pod., aby skúmali človeka v celej jeho zložitosti.

Človek sa takto stáva predmetom výskumu mnohých vedných disciplín. Z toho tiež vyplýva, že iba vzájomnou syntézou ich výsledkov možno dostať úplný obraz o úrovni života človeka.

Preto aj hľadanie odpovede na otázku, ktorá veda je, resp. má byť profilujúca, do ktorej životná úroveň jednoznačne patrí, má prevažne metodologický význam. Najmä preto, že pojem životnej úrovne vzťahujeme na taký zložitý predmet skúmania, aký predstavuje človek, ako východisko a cieľ celého spoločensko-ekonomického diania. Je preto jednoznačné, že životná úroveň nemôže byť z hľadiska výskumu vyčerpaná iba jednou vetou, aj keď z jednej strany nás jej populárne chápanie zvädza k uznaniu ekonomickej vedy ako vedy nosnej pre pochopenie kategoriálnej príslušnosti životnej úrovne.

Tieto úvahy, ako i samo vymedzenie podporuje skutočnosť, že v „súčasnosti sa uvažuje a sú aj snahy formovať v spoločenských vedách jednu komplexnú vedu o človeku“.¹⁸

Pri takomto chápaní dochádzame k záveru, že pre skúmanie životnej úrovne majú význam všetky vedné odbory, ktoré analyzujú niektoré z dôležitých stránok života človeka a celej spoločnosti. Z uvedeného prístupu ku skúmaniu najrozmanitejších stránok ľudských prejavov či konaní vyplýva, že životnú úroveň možno charakterizovať ako *interdisciplinárnu kategóriu*.

Z toho hľadiska však bude nevyhnutné oveľa podrobnejšie a konkrétnejšie sa vyjadrovať k vymedzeniu miesta teórie životnej úrovne medzi ostatnými vednými disciplínami. Ak sa v tomto smere dospeje aspoň k bližšiemu deskriptívnemu vymedzeniu priestoru či miesta, v ktorom by sa teória životnej úrovne mala pohybovať, potom bude možné oveľa lepšie posudzovať predmet jej skúmania.

V teoretickej polohe je toto vymedzenie (interdisciplinárna kategória) veľmi dôležité pre ujasnenie koncepcie ďalšieho skúmania podstaty a obsahu životnej úrovne všetkými do úvahy prichádzajúcimi vednými odbormi. Znôva zdôrazňujeme, že iba interdisciplinárny prístup umožní zvládnuť problematiku obsahovo takú mnohotvárnu, akú predstavuje životná úroveň.

Konečne, aj z uvedených prístupov k hodnoteniu kategoriálnej príslušnosti vyplýva, že prakticky vo všetkých prípadoch — či už priamo alebo nepriamo — pri skúmaní obsahu životnej úrovne nemožno vystačiť iba s jednou vednou disciplínou.

Ak pristúpime k riešeniu teoretických otázok životnej úrovne z *hľadiska definovania* jej pojmu, podčiarkujeme, že je nevyhnutné vytvoriť

¹⁸ SIRÁCKY, A.: Sociológia. Bratislava, SAV 1966, s. 25.

či prijať určitú definíciu životnej úrovne, ktorá by zodpovedala všetkým požiadavkám, ktoré sa na definíciu kladú.

Pohľad na vznik celého radu definícií našich i cudzích autorov o životnej úrovni potvrdzuje nevyhnutnosť tejto požiadavky. Jednoznačne dokumentujú prevažnú nejednotnosť a roztrieštenosť v definíciách. Z niektorých definícií však už jasne vyplýva, že životná úroveň nie je iba ekonomicky podmienená (hmotné potreby), nie je teda čistou ekonomickou kategóriou, a dostávajú sa do nej mimoekonomické prvky (prezentované nehmotnými potrebami).

Najmä tí autori, ktorí sa začali systematicky zaoberať problematikou teórie životnej úrovne, hovoria vo väčšine v obsahovom kontexte životnej úrovne ako o „stupni uspokojovania potrieb“. Pravdou však zostáva, že nie všetky definície obsahujú, resp. vyjadrujú, o aké potreby ide; nemožno z nich zistiť, či ide len o stupeň uspokojovania hmotných potrieb alebo i nehmotných potrieb. V interpretácii týchto konečných definícií chýba dôležitý prvok, ktorý by umožnil nájsť *deliacu čiaru štruktúry potrieb*.

Keďže naše pôvodné úvahy o vymedzení obsahu pojmu životnej úrovne viažeme na kategóriu potrieb, a tiež v dôsledku revidovania spomenutého nedostatku členenia štruktúry potrieb používame ďalej uvedenú definíciu. Považujeme ju za najobsažnejšiu a volíme ju i pre ďalšie odvíjanie myšlienok v súvislosti s teoretickými otázkami výskumu životnej úrovne: *„Pod životnou úrovňou máme na mysli dosiahnutý stupeň rozvoja fyzických, materiálnych i duchovných potrieb človeka a stupeň ich uspokojenia i podmienok, za ktorých sa tak stalo.“*¹⁹

Ak vymedzujeme obsah definície životnej úrovne uvedenými prvkami, umožňuje to vytvoriť predpoklady pre jej najvšeobecnejšiu platnosť a istú unifikáciu, najmä preto, že:

— vo vzťahu k obsahovej náplni vychádza z kategórie potrieb, do ktorých vo svojom štrukturalizovanom chápaní zahrnuje tak potreby fyzické, materiálne, ako aj potreby duchovné, ktoré zvyrazňujú stupeň uspokojovania potrieb činnosťami užívania v najširšom zmysle slova;

— zvyrazňuje stupeň historického vývoja životnej úrovne obyvateľstva, resp. spoločnosti tým, že hovorí o „dosiahnutom stupni rozvoja ... potrieb“. Dosiahnutý stupeň rozvoja potrieb v nej predstavuje odraz spoločensko-ekonomického vývoja spoločnosti;

— uspokojovanie hmotných a nehmotných potrieb dáva do súvislosti s podmienkami, v ktorých sa jednak tvoria a činnosťami užívania spotrebúvajú materiálne a imateriálne statky a služby a pomocou ktorých uspokojuje človek svoje potreby. V podmienkach uspokojovania potrieb sa kumuluje závislosť od výrobného-ekonomického procesu, od podmienok

¹⁹ HRONSKÝ, F.: Poňatie výskumu životnej úrovne. Nová mysl, 1967, č. 2, s. 12.

rozdeľovania a spotreby životných prostriedkov, od pracovných a mimopracovných podmienok (zamestnanosť), od pracovného a mimopracovného času (najmä v otázke voľného času, kultúry práce, dĺžky dovoleníek a pod.) a v neposlednej miere od podmienok životného prostredia. Domnievame sa, že tu môžeme zaradiť i prepojenie na problematiku spôsobu života,²⁰ i keď zahrnuje širšiu oblasť života, ako iba „podmienky uspokojovania potrieb“.

Definícia takto už nechápe životnú úroveň iba ako množstvo, resp. kvalitu konzumovaných hmotných statkov, ale vyjadruje celý zložitý komplex prvkov, ktoré ju tvoria. Vytvára tak solídny základ pre najširšie rozvíjanie vedy o životnej úrovni.

Od všeobecnej úrovne teoretického poznania až po praktickú použiteľnosť možno túto otázku uzavrieť konštatovaním, že na životnú úroveň má vplyv rozvoj poznávania potrieb. Nakoniec je to dynamický prvok rozvoja ľudskej spoločnosti.

Pre definovanie životnej úrovne — ako sme to už odôvodnili — je teda rozhodujúce teoreticky dôsledne určiť obsahovú náplň a kategoriálnu príslušnosť objasňovaného pojmu. Ak sa podarí tento zámer teoreticky zvládnuť a ukáže sa jeho opodstatnenie, potom aj konštruovanie definície životnej úrovne je v podstate iba záležitosťou jej štylizácie.

Dôležité pritom je, aby v týchto úvahách neprevládol len úzky prístup. Je potrebné, aby sa štúdie o obsahu a kategoriálnej príslušnosti opierali aj o rozборы vývoja osobnosti človeka, formovania spôsobu života spoločnosti a vplyvu ekonomického vývoja na život človeka, o jeho sociologické a psychologické charakteristiky, a tým vylúčili samoučelnosť predstáv o podstate životnej úrovne.

Záverom sa dotkneme ešte jednej otázky. Široký rozsah problémov, ktoré sme sa snažili v článku rozobrať, nechápeme len ako príspevok k teoretickej diskusii. Chápanie životnej úrovne podľa našej teoreticko-metodologickej interpretácie má význam aj pre aplikáciu teoretických poznatkov v každej oblasti či úseku riadiacej činnosti.

Životná úroveň je totiž súborom viacerých čiastkových komponentov (ukazovateľov), ktoré charakterizujú obsah tejto sociálno-ekonomickej kategórie a slúžia ako základná informácia pre programové zámery hospodárskej politiky. Navyiac treba povedať, že jednotlivé komponenty životnej úrovne odrážajú aj niektoré prvky socialistického spôsobu ži-

²⁰ Spôsobom života máme na mysli historicky určenú formu reprodukcie ľudskej existencie, t. j. súhrn všetkých činností ľudí podriadených tomuto účelu, ktoré závisia od spôsobu výroby, alebo v širšom zmysle od povahy spoločensko-ekonomickej formácie. Pozri výskumnú úlohu VÚŽÚ: VIII-1-9 Vedeckotechnická revolúcia a socialistický životný štýl. Bratislava 1971.

vota, ktoré sa navzájom stretávajú v oblasti potrieb a spotreby, pričom spôsob života sa prejavuje ešte v celom rade ďalších oblastí.

Poznávanie zákonitostí vývoja životnej úrovne a praktická aplikácia výsledkov teoretických analýz smeruje okrem iného k tomu, aby bolo možné predvídať dôsledky každého nového prvku v životnej úrovni a cielavedome uskutočňovať zásahy do jej ďalšieho vývoja.

Dôraz, aký kladie spoločensko-ekonomický vývoj na plánovité riadenie rozvoja životnej úrovne, nevyhnutne vyvoláva otázku, či sa v poznávanom a vzdelávacom procese venuje tejto problematike adekvátna pozornosť. Nemožno poprieť, že skúmanie otázok životnej úrovne sa už sformovalo ako relatívne samostatná disciplína v rámci spoločenských vied, a preto zasluhuje väčšiu starostlivosť.

Domnievame sa, že sústredenie teoretickej a výskumnej práce z oblasti životnej úrovne na dôležité vedecko-pedagogické pracoviská by umožnilo sledovať problematiku životnej úrovne komplexne, vo väzbách s celkovou problematikou spoločensko-ekonomického vývoja. Realizáciou takéhoto zámeru by bolo možné vychovávať odborníkov, ktorých závažnosť danej problematiky vyžaduje.

V našom prípade nie je teda formálne zdôrazniť, že takáto požiadavka súvisí s urýchlením a zvedčením spoločenského pokroku. V neposlednom rade súvisí aj s plánovitým určovaním mechanizmu sociálno-ekonomického rozhodovania, ktoré je už v súčasnosti o to zložitejšie, o čo viac sa k všeobecnému trendu zvyšovania životnej úrovne (najmä v súvislosti s rozsiahlymi inováciami v spotrebiteľskej sfére) pripájajú určité špecifiká, vyplývajúce z revolučných premien tvorby socialistického spôsobu života.

ТЕОРЕТИЧЕСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ КАТЕГОРИИ ЖИЗНЕННЫЙ УРОВЕНЬ

Иван Я кубек

Одной из целей исследования жизненного уровня является формулирование экономических и неэкономических критериев общественно-экономического развития на определенной стадии развития общества. Исследование и обдуманый анализ этих вопросов является исходным пунктом для поиска концепции дальнейшего развития жизненного уровня и является актуальной проблемой хозяйственной практики. При этом нельзя обойти теоретические и методологические вопросы, которые связаны с понятием и с самой сущностью жизненного уровня. В статье подчеркивается, что основные вопросы теории жизненного уровня, прежде всего вопросы содержания, категориальной принадлежности, как и самого выделения понятия должны быть важнейшей частью исследований области науки о жизненном уровне.

Автор показывает, что несмотря на частое использование понятия жизненный уровень приведенные вопросы по разному понимают и интерпретируют. В статье по этому ставится требование к объединению точек зрения, что необходимо для потребностей практики, и одновременно выделяются критерии этого объединения.

При анализе данной темы исходит из предположения, что только теоретическая после-

довательность при выделении содержания понятия образует основную предпосылку к исследованию этой научной дисциплины в ее отдельных частях, пропорциях и отношениях. За основу определения жизненного уровня берется категория потребностей людей, при чем категория жизненного уровня считается обобщением отношения между потребностями и сферой потребления.

Анализ дальнейшей части посвящен объяснению вопросов категориальной (научной) принадлежности жизненного уровня. Автор подчеркивает, что при решении этого вопроса необходимо исходить из универсальности содержания жизненного уровня, которое охватывает очень широкий круг материальных и нематериальных жизненных условий.

Подробный анализ систематизации знаний о категориальной принадлежности является исходным пунктом для осуществления вывода, что жизненный уровень является социально-экономической, интердисциплинарной категорией.

Паралельно с заключениями предыдущих частей статьи автор исследует дальше теоретические вопросы жизненного уровня, особенно с точки зрения определения понятия. Согласно с некоторыми авторами которые систематически занимаются проблемой теории жизненного уровня, в статье подчеркивается, что основной компонентой понятия жизненный уровень должна быть «степень удовлетворения материальных и нематериальных потребностей людей». Это соответствует основным постулатом содержания понятия жизненного уровня — данным отношением между потребностями и потреблением, при чем в множество факторов надо кроме факторов экономических включить и факторы неэкономические, выражающих широкий круг потребностей социальных и культурных.

В заключении статьи проводится идея, по которой научные представления о содержании и категориальной принадлежности жизненного уровня должны опираться на анализ проблематики развития личности, на формирование способа жизни и исходить из влияния экономического развития на жизнь человека, из его социологических и психологических характеристик.

THEORETICO-METHODICAL QUESTIONS IN THE DEFINITION OF THE CATEGORY 'STANDARD OF LIFE'

Ivan Jakúbek

One of the goals followed in an investigation into the standard of life is to formulate economic and extra-economic criteria for the socio-economic development at a certain stage of evolution of society. A study and a judicious analysis of these questions constitute the starting point in the search of a conception for further development of the standard of life and thus represent a very real problem in practical economics. At the same time, the theoretical and methodological aspects relating to the term and very essence of the standard of life cannot be bypassed. The present contribution emphasizes that the fundamental questions involved in the theory of the standard of life, primarily those dealing with the content, categorial appurtenance and definition of the concept itself must form an essential part of any research on the science of a standard of life.

It points out that despite a marked frequency in the use of the term standard of life, the above issues are understood and interpreted differently. Hence, the study not only puts forward the demand for a unification of views desirable from the viewpoint of the needs of practical politics, but simultaneously determines the criteria for this unification.

The analysis of the theme as such starts from the assumption that only a theoretical consequentality in the content determination of a concept will create the right condition for an investigation of this scientific discipline in its various parts, propor-

tions and relations. As basis for a definition of the standard of life, use is made of the category of human needs, the category of the standard of life being reserved for a generalization of the relationships between needs and the sphere of consumption.

In the further section of the present study, the analysis is concerned with an elucidation of questions of categorial (scientific) appurtenance of the standard of living. The author stresses that attempts at solving this question should start from the universal character of the content of a standard of living comprising a very wide range of material and non-material life conditions.

A detailed analysis of the systemization of concepts on categorial appurtenance is a starting point towards a realization of the conclusion that the standard of life is a socio-economic, interdisciplinary category.

In parallel with the conclusion of the preceding section of the study, the author approaches the theoretical aspects of the standard of life, and this from the aspect of concept definition. In conformity with some other authors who consistently follow the theory of the standard of life, the present study emphasizes that the fundamental content component of this concept should be „the degree of satisfaction of material and non-material human needs“. This corresponds to the basic postulates of the content of standard of life, given by the relation between need and consumption, with the proviso that the group of factors be made to include, besides economic, also extra-economic factors embodying a wider range of social and cultural needs.

The conclusion of the study is made to bear on the idea according to which scientific concepts relative to the content and category appurtenance of the standard of living must be based on an analysis of problems of development of human personality, on the shaping of the ways of life, and must be derived from the impact economic development exerts on man, from his sociological and psychological characteristics.

EGON HLAVATÝ

Príspevok k analýze reformy bankovej sústavy pripravovanej v druhej polovici šesťdesiatych rokov v ČSSR

Vývoj riadiaceho systému v druhej polovici šesťdesiatych rokov, charakterizovaný v ekonomickej oblasti postupne silnejúcim tlakom na presadzovanie revizionistických a oportunistických názorov v realizácii ekonomickej reformy, našiel svoj odraz aj v názoroch na postavenie, pôsobenie i organizáciu bankovej sústavy ČSSR.

Základné smery pre zdokonalenie sústavy riadenia vytýčili uznesenia najvyšších straníckych orgánov v r. 1964 a 1965. Stanovili ako programovú líniu vychádzať z národohospodárskeho plánu, a to najmä perspektívneho, ako zo základného nástroja plánovitého riadenia národného hospodárstva. V týchto hraniciach sa malo pristúpiť k intenzívnejšiemu využívaniu tovarovo-peňažných vzťahov, ku zdokonaleniu cenovej sústavy, objektivizácii povinností podnikov k štátnemu rozpočtu a presadzovaniu princípu rentability pri uplatňovaní ekonomických nástrojov riadenia.

Priamo v preambule uznesenia pléna ÚV KSČ z januára 1965¹ sa zdôrazňuje, že Ústredný výbor považuje za potrebné „využiť všetky klady súčasnej sústavy, obohatiť ich o nové prvky a viesť tak do života kvalitatívne vyššiu socialistickú sústavu riadenia“. Ako jej hlavný princíp uvádza: „...základným nástrojom riadenia rozvoja socialistickej ekonomiky je národohospodársky plán, ktorý zakladá proporcionalitu hospodárskeho rozvoja...“

Pri konkretizácii tejto zásadnej línie, najmä však pri zrýchlení postupu zavádzania tzv. zdokonalenej sústavy riadenia v priebehu rokov 1966 a 1967, popri opatreniach rešpektujúcich ducha tejto línie, začali sa prejavovať nové momenty. Vyvolala ich požiadavka zrýchliť postup reforiem, pričom ich teoretické doriešenie a rozpracovanie zaostalo, takisto ako aj domyslenie súvislostí z hľadiska konkrétnych podmienok praxe. Oso-

¹ Podrobnejšie sú tieto otázky rozobrané v materiáli SKRO z januára 1965 — *Hlavné smery zdokonalenia plánovitého riadenia národného hospodárstva* — ktorý bol v podstate podkladovým materiálom pre rokovanie ÚV KSČ.

bitne závažný dosah malo uplatňovanie opatrení zameraných na obmedzovanie funkcií národohospodárskeho plánu a ich nahradenie sústavou samoregulačných nástrojov, opierajúcich sa vo zvýšenej miere o automatický mechanizmus trhového hospodárstva.² Tieto otázky boli zakotvené aj v materiáloch prerokovaných na plenárnom zasadnutí ÚV KSČ v apríli 1966. Aj pri podstatne väčšom dôraze, ktorý sa kládol na rozvíjanie trhových vzťahov v riadení hospodárstva sa však ešte uvažovalo s národohospodárskym plánom ako základným nástrojom riadenia socialistickej ekonomiky.³

Z hľadiska funkcií a úloh bankovej sústavy, najmä ŠBČS, sa v *Zásadách urýchlenej realizácie novej sústavy riadenia* výraznejšie zdôrazňovali aj emisno-menové funkcie a jej pôsobenie pri zabezpečovaní peňažnej rovnováhy a menovej stability. Význam tejto funkcie sa odvodzoval z tézy, že „dynamika rovnováhy národného hospodárstva predpokladá efektívny ekonomický rozvoj, zvýšenie reálnej kúpnej sily obyvateľstva a stabilitu meny. Takýto stav vývoja je možné dosiahnuť a udržiavať iba vtedy, keď hospodárska politika dôsledne rešpektuje peňažnú rovnováhu...“⁴ Ďalej *Zásady* rozvíjali úlohu úveru a úroku z menových hľadísk. Úver a úrok mali byť operatívnymi nástrojmi reagujúcimi na konkrétny hospodársky vývoj v podmienkach, keď sa hospodárstvo nevyvíja v úplnom súlade s dynamikou, ktorú predpokladal plán, a s mierou peňažnej rovnováhy vyjadrenou v pláne. Z toho sa vyvodzovala pre Štátnu banku československú úloha pružne reagovať úverom na konkrétnu hospodársku situáciu, aby nepoklesla efektívnosť národného hospodárstva a nenarušila sa optimálna miera peňažnej rovnováhy.

Pri plnení emisno-menovej funkcie mala banková sústava, a predovšetkým ŠBČS, spoluzodpovednosť za menovú stabilitu. Z tohto zorného uhla sa formulovali aj zásady úverovo-menovej politiky, v rámci ktorej mala banka sledovať ciele rastu ekonomiky pri dôslednom rešpektovaní peňažnej rovnováhy. Pritom mala banka dbať na zachovanie optimálnych štrukturálnych vzťahov medzi poskytovaním úveru a jeho zdrojmi a mala si vytvoriť peňažno-úverové nástroje, ktoré by umožnili pôsobiť na zrýchľovanie, alebo spomaľovanie obehu peňazi v národnom hospodárstve, ako aj „redistribúovať peňažné fondy a dôchodky medzi jednotlivými spoločenskými sektormi“.

² Tieto myšlienky boli už obsiahnuté v *Zásadách urýchlenej realizácie novej sústavy riadenia*. (Štátna komisia pre riadenie a organizáciu, máj 1966; spracované podľa podkladových materiálov pre rokovanie ÚV KSČ v januári 1965 a v apríli 1966.)

³ Tamže, s. 16: „Základným nástrojom riadenia socialistickeho hospodárstva je národohospodársky plán vyjadrujúci ciele, ktoré si spoločnosť na dané obdobie vytýčila, a ukazujúci cesty a prostriedky, ktorými možno tieto ciele dosiahnuť. Národohospodársky plán pri konkretizácii hospodárskej politiky spoločnosti je nevyhnutným základom pre riadenie národného hospodárstva štátu.“

⁴ Tamže, s. 35.

Pri zabezpečovaní týchto funkcií, ako aj pri pôsobení na optimalitu a efektívnosť hospodárenia podnikov, sa mal vo zvýšenej miere uplatňovať investičný a prevádzkový úver. Predpokladalo sa, že investičný úver sa stane aktívnym nástrojom zabezpečovania menovej rovnováhy, regulátorom objemu peňažných fondov potrebných na zabezpečovanie procesu rozšírenej reprodukcie. Regulácia objemu úverov mala pôsobiť ako stabilizátor ponuky a dopytu na trhu investícií.

Osobitne sa v *Zásadách* uvažovalo, že [pri súčasnom zavedení tzv. výberového konania investícií] investičný úver bude mať voči národohospodárskemu plánu určitú samostatnosť a nezávislosť i za predpokladu, že by rozdeľovanie úverového fondu pri rešpektovaní princípov efektívnosti korigovalo niektoré zámery štátneho plánu, ak by táto korekcia bola spoločensky prospešná a z hľadiska menovej stability nevyhnutná. Súčasne sa zdôrazňovalo, aby Štátna banka československá pri svojich aktívnych úverových operáciách dodržiavala krytie poskytovaných investičných úverov dlhodobými konsolidovanými zdrojmi úverového fondu. V oblasti prevádzkového úverovania sa úverový fond mal stať nástrojom štrukturálnej prestavby obežných prostriedkov, mal mať dôchodkovo-regulujúcu úlohu a postupne sa mal stať nástrojom upevňovania platobnej schopnosti a zrýchľovania platenia.

V súlade s takto formulovanými úlohami sa požadovalo⁵ „*vymedziť oblasť úverovo-menovej (emisnej) činnosti a oblasť obchodno-podnikateľskej činnosti banky.*“ Úverovo-menová činnosť ŠBČS, ktorá je svojou podstatou národohospodárskej povahy, musí brať do úvahy vzájomné vzťahy i s ostatnými nástrojmi rozdeľovania, najmä s cenami, mzdami, daňami a pod. Naproti tomu obchodno-podnikateľská činnosť Štátnej banky československej má ťažisko v podnikovej oblasti. Pri svojej obchodno-podnikateľskej činnosti musí banka vychádzať tak z mikroekonomických kritérií (efektívnosť, podniková rentabilita a pod.), ako aj z dôsledného premietania makroekonomických kritérií. Tým je vymedzený vzájomný vzťah medzi úverovo-menovou činnosťou a obchodno-podnikateľskou činnosťou a špecifický charakter ŠBČS v národnom hospodárstve, ako jedného z orgánov prepájajúcich centrum z hospodárskymi jednotkami.“

V súlade s týmito predstavami sa začali v ŠBČS uplatňovať nové prístupy v úverovej politike a realizovali sa konkrétne opatrenia.

Od 1. 1. 1966 sa podnikom odčerpali obrátové fondy a v plnej miere sa nahradili dlhodobým a trvalým bankovým úverom (bez určenia splatnosti). Prechod na plné úverovanie obežných prostriedkov podnikov bankou, teda na trvalú účasť banky na financovaní podnikových potrieb, s perspektívou vytvárať vlastnú finančnú základňu z podnikových zdro-

⁵ Tamže, s. 33—36.

⁶ Rozumej Štátnej banky československej.

jov [o účelnosti tohto opatrenia sa viedli dlhé diskusie], sa ukázal ako riešenie, ktoré v konečnom dôsledku negatívne ovplyvnilo účinnosť práce banky. Jeho opodstatnenosť sa zdôvodňovala najmä nevyhnutnosťou vytvoriť jednotné východiskové podmienky pre všetky podniky odstránením neodôvodnených rozdielov vo vybavení jednotlivých odvetví, odborov a podnikov obratovými fondami. Súčasne sa predpokladalo, že vplyv banky na podniky sa zväčší tým, že sa zväčší absolútne úverové i úrokové zaťaženie. Toto zaťaženie by malo stimulovať podniky, aby sa snažili o efektívne využívanie obežných prostriedkov tak, aby z úrokových úspor, ktoré získajú znížením volumenu úveru boli schopné zvýšiť tvorbu hrubého dôchodku.

Správnosť východiskových úvah, ktoré viedli k zavedeniu systému plnej bankovej účasti na financovaní obežných prostriedkov, sa v praxi nepotvrdila. Skutočný vývoj dôchodkovej situácie podnikov už v prvých rokoch realizácie novej sústavy riadenia bol v dôsledku nepresností v prestavbe cien veľmi rozdielny. Medzi podnikmi, odbormi a odvetviami sa vytvárali značné a ekonomicky neodôvodnené rozdiely. Vo viacerých podnikoch sa už v priebehu roku 1966 a 1967 vytvárali vyššie zdroje ako sa predpokladalo, a teda aj reálne možnosti splácať dlhodobý úver. Napriek týmto možnostiam a dosiahnutým úrokovým úsporám však podniky nechceli dobrovoľne pristupovať k splácaniu dlhodobých prevádzkových úverov, a preto sa im neskôr táto povinnosť direktívne uložila stanovením záväzného podielu z hrubého dôchodku [zisku].⁷ Na druhej strane však aj priestor úverovej politiky bol determinovaný povinnosťou financovať prevádzkové potreby podnikov.

Vysoká účasť Štátnej banky na financovaní podnikových potrieb (do značnej miery formálne úverovou formou) viedla k tomu, že sa na ňu začal prenášať neúmerne veľký podiel štátnej finančnej politiky. V pôvodných predstavách mala banková sústava, resp. Štátna banka československá pôsobiť predovšetkým pomocou bankových nástrojov, najmä úverom a úrokom, na realizáciu a dopracovanie úloh štátneho plánu z hľadiska optimalizácie a efektívnosti, ako aj konkrétnych podmienok v podnikovej sfére. Oslabovanie postavenia štátneho plánu viedlo k tomu, že sa požadovalo, aby financie a úver zaplnili medzeru v sústave nástrojov riadenia ekonomiky v miere, ktorá presahovala ich možnosti a aby na seba preberali aj úlohy prislúchajúce v podmienkach socialistického hospodárstva jednotnému štátnemu plánu. Vychádzalo sa z nesprávnych predstáv, že pri rozširovaní trhových vzťahov a z nich odvodeného autonómneho trhového mechanizmu budú pôsobiť endogénne sily, vlastné trhovému systému, ako samoregulátory ekonomického vývoja aj vzhľadom na optimálny štrukturálny vývoj a zabezpečovanie optimálnych odvetvových a územných proporcií.

⁷ Napríklad na rok 1968 bol tento podiel 25 % z hrubého dôchodku.

Pri oslabení centrálného plánovitého riadenia, nedomyšlených hospodárskych opatreniach a súčasnej nedostatočnej regulácii nástrojmi cenovej a rozpočtovej politiky sa začala prejavovať výrazná dôchodková diferenciácia podnikov, ktorá podporovala vznikajúce inflačné tendencie v celom národnom hospodárstve. V tejto situácii banka mala prevziať hlavnú úlohu v protiinflačnej dôchodkovej regulácii podnikov, a to predovšetkým tlakom na použitie podnikových zdrojov na splácanie dlhodobých prevádzkových úverov a na zvyšovanie účasti podnikov pri financovaní investícií. Túto protiinflačnú reštriktívnu menovú a úverovú politiku banky zabezpečoval podrobný rozpis úverového plánu a celý rad administratívnych obmedzení v úverových postupoch.

Úlohy, ktoré mala banka plniť pri regulácii dôchodkovej situácie podnikov, však presahovali jej objektívne a subjektívne možnosti,⁸ a preto pri uskutočňovaní tzv. reštriktívnej úverovej politiky nedosiahla úplné úspechy.

V nadväznosti na postup rozpracovania reformy sústavy riadenia, najmä však v zmysle uvedených *Zásad urýchlenej realizácie novej sústavy riadenia* sa začali v priebehu roku 1967 rozpracúvať úvahy o prispôbení organizácie bankovej sústavy, najmä však ŠBČS, tejto sústave riadenia. Konceptia reorganizácie Štátnej banky československej (ktorá sa tvorila ako prvá v predstihu pred celkovou koncepciou bankovej sústavy), vychádzala z jej existencie. Banka ako orgán centrálného riadenia mala svoje ekonomické nástroje uplatňovať na základe centrálného národohospodárskeho plánu. V súlade s tým mala ŠBČS plniť úlohy:

- odborného orgánu vlády v oblasti emisnej a úverovej politiky, zameraného najmä na upevňovanie dynamickej peňažnej rovnováhy a menovej stability;
- úverovo-obchodného partnera podnikov, ktorý úverom podporuje podnikateľskú iniciatívu;
- celoštátneho strediska platobného styku, pokladničných a iných služieb.

⁸ I keď zásadné rozdiely sociálno-ekonomických systémov vylučujú analógie, chceli by sme v tejto súvislosti poukázať na skutočnosť, že aj v súčasnej teórii a praxi vyspelých kapitalistických štátov sa rozlišujú hranice a možnosti bánk pri ovplyvňovaní ekonomického vývoja monetárnymi nástrojmi, ktoré nie sú neobmedzené. Napr. Dr. Wilhelm Hankel hovorí: „...žiadna, čo ako dobre vybavená ústredná banka nie je schopná celkom sama, pomocou vlastných inštrumentov ovplyvniť vnútorný vývoj konjunktúry a cien. Jej opatrenia musia byť zabezpečené zodpovedajúcimi akciami vlády...“ Pozri: Potrebuje NSR nezávislú ceduľovú banku? Wirtschaftsdienst, máj 1970. Uvedený názor nie je ojedinelý, väčšina názorov sa zhoduje v tom, že menová a úverová politika tvorí iba jeden z článkov (ktorého dôležitosť sa posudzuje rôzne) ekonomickej politiky, ktorý bez koordinácie s ostatnými opatreniami vlád nemá vyhliadky na úspech. Pritom sa zväčša zdôrazňuje nevyhnutnosť podriaďiť centrálnu banku cieľom celkovej hospodárskej politiky, ktoré určujú vlády.

Pri zachovaní jednotnej Štátnej banky československej a jej jednotného vedenia sa mali uskutočniť zásadné vnútroorganizačné zmeny.⁹ V rámci ústredia a postupne aj v nižších zložkách ŠBČS mali sa zoskupiť činnosti banky do troch základných vnútrobankových zložiek so značnou ekonomickou a administratívnou samostatnosťou (ktoré by boli bývali navzájom spojené ekonomickými vzťahmi):

— *Úverovo-menová zložka* s cieľom realizovať bankovú menovú politiku vyplývajúcu zo štátneho národohospodárskeho plánu a direktív vlády, a to z hľadiska potrieb ekonomickej rovnováhy a menovej stability. Táto zložka mala mať vedúce postavenie v banke a v celej peňažnej sústave. Úverovo-menovú politiku mala realizovať najmä ekonomickými nástrojmi, ako napr. poskytovaním alebo odmietnutím doplnkových úverových zdrojov, úpravou a ovplyvňovaním úrokových sadzieb, ovplyvňovaním podmienok predaja a kúpy bankových a štátnych cenných papierov, určovaním kurzov devíz a valút i ďalšími nástrojmi riadenia devízového hospodárstva. Uvažovalo sa tiež, že táto tzv. úverovo-menová zložka bude poskytovať konzultácie, expertízy a odporúčenia štátnym centrálnym orgánom a peňažným ústavom.

— *Komerčná zložka* mala zabezpečovať depozitnú činnosť od podnikov a iných peňažných ústavov a poskytovať im krátkodobé i dlhodobé úvery. Ďalej mala uskutočňovať analytické a kontrolné úlohy v oblasti hospodárskeho vývoja podnikov. Predpokladalo sa, že úvery bude poskytovať v súlade s vývojom úverových zdrojov podľa určitých zásad bankovej likvidity. Pri nedostatku úverových zdrojov sa mala (v súlade so stanovenými emisnými pravidlami) obracať so žiadosťou o doplnkové emisné zdroje na úverovo-menovú zložku. Ťažiskom jej činnosti mala byť predovšetkým podniková sféra.

— *Zložka služieb banky* mala organizovať a realizovať predovšetkým platobný a zúčtovací styk v národnom hospodárstve. Súčasne sa mala starať o celú vnútornú prevádzku v ŠBČS vrátane investičnej činnosti samotnej banky, jej zásobovania, dopravy a spojovacej služby, mzdovo-úctovnickej a personálno-technickej agendy pre ostatné zložky Štátnej banky československej.

Všetky tri vnútrobankové zložky mali tvoriť relatívne samostatné organizačné útvary. Komerčná zložka a zložka služieb mali byť aj hmotne zainteresované na výsledkoch svojej práce.

I keď táto do značnej miery originálna a v bankovej organizácii ojedinelá koncepcia bola v podstate schválená, k jej hlbšiemu rozpracovaniu a realizácii už nedošlo, lebo začiatkom roku 1968 sa upustilo od princípu zachovať jednotnú Štátnu banku československú.

Nová koncepcia reorganizácie bankovej sústavy v ČSSR prijatá v roku

⁹ Materiál o reorganizácii Štátnej banky československej prerokovaný Bankovou správou ŠBČS v januári 1968.

1968 a zakotvená aj v príslušných zákonných ustanoveniach,¹⁰ presiahla rámec pôvodne uvažovaných organizačných opatrení. Vychádzala v podstate z modelu riadiacej sústavy, ktorý sa uplatňoval v období príprav prestavby bankovej sústavy a z predstáv o federatívnom usporiadaní štátu. Jej základné princípy možno zhrnúť takto:

— emisno-menová činnosť sa mala inštitucionálne vyčleniť z tzv. komerčnej činnosti bánk do osobitných orgánov s rozdielnym charakterom, právomocou a pôsobnosťou v oblasti menovej politiky štátu a v oblasti tzv. bankovo-komerčnej politiky bánk;

— všetky činnosti súvisiace s realizáciou emisno-menovej politiky štátu dovtedy rozptýlené v rôznych orgánoch (Ministerstvo financií, ŠBČS, Ministerstvo zahraničného obchodu) sa mali sústrediť do jednej inštitúcie;¹¹

— vzťahy medzi emisno-bankovým systémom a výkonnými orgánmi štátnej správy sa mali nanovo upraviť a posilniť relatívne autonómne postavenie bánk, najmä emisnej banky;

— z hľadiska federatívneho usporiadania štátu sa mal dôsledne uplatniť princíp jednoty spoločnej meny¹² vyjadrený v hierarchickom usporiadaní jednotlivých článkov menovej sústavy na čele so spoločným federálnym centrom, pri zachovaní racionálnej delby práce, najmä výkonnej, medzi centrom a republikovými orgánmi a účasti národných orgánov pri vytváraní koncepcií a zásad celoštátnej menovej politiky.

Menová sústava mala byť centrom bankovej sústavy, vybaveným príslušnými zákonnými právomocami voči ostatným článkom bankovej sústavy. Vzťahy voči tzv. komerčným bankám sa mali realizovať ekonomickými nástrojmi i direktívne, priamymi nástrojmi rozpisu menového plánu. Súčasne sa predpokladalo, že sa vytvorí integračný orgán celej bankovej sústavy, ktorý mal plniť funkciu koordinátora činnosti jednotlivých bánk.

Na rozdiel od menovej sústavy, ktorá bola koncipovaná ako inštitucionálne uzavretý systém, sústava tzv. komerčných bankových inštitúcií bola projektovaná ako otvorená, bez jednotných predstáv o druhu, počte i charaktere komerčných bánk. Predpokladalo sa uvoľnenie v zakladaní komerčných bánk zavedením voľného režimu vymedzeného osobitnými pravidlami.¹³ Komerčné banky mali pracovať na podnikateľskom princípe

¹⁰ Ústavný zákon č. 143 Zb. z 27. X. 1968 o československej federácii.

¹¹ Tamže, čl. 14. „Emisná činnosť a jej kontrola patria menovému bankovému systému...“

¹² Tamže, čl. 8. „Do spoločnej pôsobnosti Československej socialistickej republiky a obidvoch republík patrí ... emisná činnosť...“

¹³ Pravidlá na zakladanie činnosti a kontrolu komerčných bánk mal určiť osobitný zákon o peňažníctve. V prvej etape sa pripravovalo vytvorenie Českej hospodárskej banky, Českej investičnej banky, Slovenskej všeobecnej banky okrem rozšírenia činnosti už existujúcich ústavov ako Československá obchodná banka, Živnostenská banka.

(pri rešpektovaní pravidiel a nástrojov menovej politiky). Podmienky úverovania, úrok, zabezpečovanie likvidity banky mali pôsobiť ako regulátory úverovej selekcie v podnikovej sfére. Stimuláciou činnosti bánk tu malo byť aj zainteresovanie bánk na zisku. Pritom sa predpokladalo, že súčasne s trhom tovarov sa bude rozvíjať aj peňažný trh, ktorý mal byť určitým spôsobom regulovaný.

Uplatnenie podnikových a komerčných prvkov v činnosti tzv. komerčných bánk by bolo znamenalo, že komerčné bankovníctvo by nepreberalo voči podnikom žiadnu zodpovednosť za ich vývoj, ale podniky mali mať úplnú zodpovednosť za výsledky svojho hospodárenia. Vzťahy medzi komerčnými bankami a podnikovou sférou sa mali organizovať celkom na komerčných princípoch. Základným kritériom tu mala byť efektívnosť použitia úverových prostriedkov pre podnik a efektívnosť poskytnutia úveru pre banku, vyjadrená v zabezpečení návratnosti a ziskovosti úveru. Predpokladalo sa, že úrokové miery budú pohyblivé so stanovením určitých maximálnych hraníc. Úrok sa mal stať nástrojom selekcie z hľadiska spoločenskej miery efektívnosti investičných akcií a súčasne nástrojom regulácie dopytu po úvere.

Už v období teoretického rozpracovania princípov organizácie a pôsobenia bankovej sústavy, ako aj pri ich konkretizácii v rámci prípravy príslušných právnych noriem a pri realizácii prípravných opatrení na reorganizáciu bankovníctva v rokoch 1968 a 1969 sa ukazovalo, že *celý rad otázok nie je vyriešený do takej hĺbky, aby bolo možné zabezpečiť bezporuchový prechod do nového usporiadania bankovníctva*. Tým viac, že pôsobenie navrhovanej bankovej sústavy vychádzalo z niektorých apriórne zvolených podmienok, ktoré sa ani v tom čase nedosiahli v celej sústave riadenia ekonomiky.

Analyzujúc predstavy o usporiadaní bankovej sústavy, tak ako sme ich v hlavných črtách uviedli, z hľadiska súčasného hodnotenia niektorých téz sústavy riadenia uplatňovanej v rokoch 1968 a 1969 a jej revizionistických nánosov, odporujúcich základným princípom socialistickej ekonomiky, je treba sa zaoberať niektorými nesprávnymi, resp. nedomyšlenými tézami koncepcie pripravovanej bankovej reformy.

Predovšetkým treba uviesť, že niektoré úvahy o reforme bankovej sústavy v rámci diskusie a realizácie presadzovanej revizionistickej

Zákonom č. 163/68 sa z dovedty jednotnej Štátnej sporiteľne vytvorili Česká štátna sporiteľňa a Slovenská štátna sporiteľňa. Ďalej sa uvažovalo o zriadení Družstevnej banky, Poľnohospodárskej banky a niektorých záujmových bankových inštitúcií (ako napr. Tesla-banka, Škoda-banka). Okrem bankových inštitúcií sa mali zaoberať úverovými operáciami aj poisťovne a Česká štátna poisťovňa napr. až doteraz účelové úvery na výstavbu autoservisov aj poskytovala. Osobitným problémom bolo *založenie špecifickej inštitúcie* bankového charakteru FINCOM. Z uvedeného možno vidieť, že ešte pred vydaním príslušných zákonných predpisov sa vytváral, alebo pripravoval vytvoríť celý rad bankových subjektov.

konceptie tzv. „socialistického trhového modelu“ boli poznačené zásadnými chybami a omylmi tejto konceptie.

Pri kritickej analýze tejto reformy preto treba vychádzať z hľadiska marxisticko-leninskej teórie, z kritiky celej konceptie trhového modelu riadenia ekonomiky ako nemarxistickej a antisocialistickej. *Ide najmä o názory smerujúce k likvidácii všeludového socialistického vlastníctva a k likvidácii riadiaceho politického a ekonomického centra, ktoré na základe záväzného národohospodárskeho plánu uvedomele riadi ekonomický vývoj.* Úsilie o nahradenie plánovitého riadenia hospodárstva sústavou nástrojov trhového mechanizmu viedlo nielen k negovaniu bezprostredne spoločenského charakteru práce a jeho nahradeniu skupinovým (podnikovým) charakterom práce, ale bolo v zásadnom rozpore s podmienkami vyspelej ekonomiky súčasného obdobia vôbec a nevyhnutnosťou jej integrácie v rámci RVHP. Z týchto hľadísk treba osobitne kriticky pristupovať k tým prvkom reformy bankovej sústavy, ktoré v nadväznosti na úvahy o trhu tovarov a práce vychádzali z úvah o vytvorení peňažného a kapitálového trhu.

Jednou z ťažiskových otázok bola koncepcia funkčného rozdelenia Štátnej banky československej na okruh menových (emisných) bankových inštitúcií a okruh úverových (tzv. komerčných) bankových inštitúcií z hľadiska postulátu jednotnej socialistickej bankovej sústavy a významu jedinej banky pre potreby riadenia, kontroly a evidencie.

Principiálny charakter tohto problému si vyžaduje konfrontáciu aplikácie leninských téz o banke v praxi iných socialistických štátov, v ktorej sa uplatňujú rôzne inštitucionálne a organizačné modely bankových sústav členené podľa funkčných alebo odvetvových kritérií.¹⁴ Skutočnosť, že v jednotlivých socialistických štátoch sú rôzne varianty usporiadania bankových sústav ukazuje *možnosť organizačnej variability pri predpoklade, že sa rešpektujú základné princípy riadenia socialistickej ekonomiky vychádzajúce zo spoločensko-ekonomických zákonitostí vlastných socialistickému spoločenskému zriadeniu.*

Podstata problému teda spočíva v tom, ako sa tieto základné princípy rešpektujú pri usporiadaní bankovníctva a v jeho funkčnom mechanizme. Inou otázkou je *racionálnosť organizácie v širšom zmysle slova z hľadiska reálnych externých predpokladov celej riadiacej sústavy* pre realizáciu funkcií socialistickej banky i interných predpokladov v bankovej sústave, ktoré sú dané jej určitým inštitucionálnym usporiadaním, teda či určitý variant usporiadania bankovníctva zvyšuje účinnosť práce banky alebo nie.

¹⁴ K analýze organizácie bankovníctva v socialistických štátoch pozri HLAVATÝ, E.: Príspevok k štúdiu organizácie bankových sústav v socialistických štátoch, Teoretické otázky financií. Zborník VŠE, Bratislava 1971 a ďalej kandidátsku prácu E. H. Vývoj a kritériá inštitucionálneho usporiadania socialistickej bankovej sústavy s osobitným zreteľom na vývoj v ČSSR. II. kapitola, s. 74—144.

Z týchto hľadísk sa pri reforme bankovej sústavy v ČSSR výraznejšie prejavil vplyv revizionistických tendencií v niektorých názoroch, ktoré presadzovali oslabenie postavenia národohospodárskeho plánu vo vzťahu k bankovej sústave, nahradenie jeho funkcií trhovým mechanizmom, ktorý mal byť regulátorom aj činností bánk a zavedenie nástrojov odvodených od pôsobenia trhového mechanizmu. Ďalej v snahách o neúmerné autonómne postavenie bankovej sústavy, ktoré by súčasne sťažilo stranícke riadenie a kontrolu tohto dôležitého článku riadiacej sústavy, ako aj pokusy o oslabenie funkcií centra v riadení podnikov a v riadení peňažného obehu.

Považujeme za potrebné uviesť, že v týchto základných otázkach, najmä v otázkach postavenia a vzťahov menovej sústavy k iným orgánom centrálného riadenia boli pri koncepčnom vyjasňovaní rôzne a diferencované názory.

Jedna skupina názorov¹⁵ pri koncipovaní týchto otázok, najmä postavenia cieľov, funkcií a mechanizmu pôsobenia bánk menového systému, sa opierala o princípy čoraz intenzívnejšie uplatňovaného trhového modelu vo vtedajšej podobe. Banky menovej sústavy mali vychádzať vo svojej činnosti iba zo špecifických kritérií bankovej emisno-menovej politiky, nezávisle od národohospodárskeho plánu. Požadovalo sa, aby boli tiež inštitucionálne nezávislé od vlády.

Tieto názory nebrali dostatočne do úvahy, že pri existencii plánovitého riadenia národného hospodárstva, ako jednej zo základných črtí socialistickej tovarovo-peňažnej výroby, je národohospodársky plán — rešpektujúci požiadavky peňažnej rovnováhy — základným nástrojom kvantifikujúcim a konkretizujúcim ciele ekonomickej politiky štátu, určujúcim základné, národohospodárske proporcie, kvalitatívne ciele, ktoré sú záväzné aj pre centrálnu emisnú banku a celú bankovú sústavu. Z postavenia národohospodárskeho plánu, zodpovednosti vlády za menovú politiku štátu v najširšom zmysle i súčinnosti viacerých orgánov centra pri jej realizácii vyplýva, že banky menového systému nemohli byť úplne vo vzťahu ku všetkým orgánom centrálného riadenia na čele s vládou.

Druhá skupina názorov vychádzala z toho, že aj v zdokonalenej sústave riadenia, využívajúcej ekonomické nástroje, má národohospodársky plán základné postavenie,¹⁶ že zostane aj v ekonomickom modeli základným nástrojom riadenia hospodárskeho vývoja a hospodárskej politiky štátu,

¹⁵ Významným predstaviteľom týchto názorov bol najmä E. Löbl, prenášajúci nesprávne názory o postavení podnikov vo vzťahu k centru i národohospodárskemu plánu a o kritériách ich činnosti do podmienok bankovej sústavy. Pozri napr. LÖBL, E.: Tri bariéry rozvoja ekonomiky. Pravda, 16. marec 1968.

¹⁶ Tieto názory sa vyjadrujú aj v práci: Kolektív: Peňažný obeh a mena. Bratislava, SNP 1968, s. 90. „...Nová sústava však nesmie znamenať koniec regulácie vývoja národného hospodárstva z centra...“ (s. 89) „...Možno sa stretnúť s názorom, že

určujúcim základné národohospodárske proporcie a kvalitatívne ciele, ktoré sa majú dosiahnuť i rozhodujúce úlohy národného hospodárstva. Cieľom emisno-menového orgánu, ktorým mali byť banky menového systému, malo byť presadzovanie peňažnej rovnováhy a stability meny ako celospoločenského kritéria optimality hospodárskeho vývoja predpokladaného v pláne v etape jeho zostavovania. V priebehu jeho realizácie mali banky menovej sústavy — ako vrcholné centrálné orgány peňažnej sústavy — operatívne reagovať na skutočný vývoj hospodárskej situácie a peňažnej rovnováhy. Pritom sa *banky menového systému chápali ako centrálné orgány riadenia v oblasti peňažného obehu* aj s direktívnymi nástrojmi voči komerčným bankám. Rozdelenie činnosti banky vyplývalo z rozdielneho postavenia jedných i druhých inštitúcií v národnom hospodárstve a z rozdielnych cieľov ich činnosti.

Banky menovej sústavy teda mali pôsobiť ako *aktívny činiteľ presadzovania hospodárskej politiky, konkretizovanej v národohospodárskom pláne*, a v našich špecifických podmienkach federálneho štátu tiež ako činiteľ usmerňujúci pohyb úverových zdrojov v rámci celého štátu.

V týchto súvislostiach možno tiež uviesť hodnotenie tých kritických názorov, ktoré poukazovali na to, že decentralizáciou bankovej sústavy dôjde k triešteniu úverových zdrojov bankovej sústavy¹⁷ a ich rozptylovaniu podľa odvetví, resp. územne, čo by znemožňovalo ich využívanie na rozvoj ekonomiky. Domnievame sa, že tieto námietky boli oprávnené do tej miery, pokiaľ by sa nebolo vytvorilo dostatočne silné centrum v menovom okruhu, disponujúce účinnými nástrojmi aj na ovplyvnenie alokácie úverových zdrojov a ich redistribúcie medzi jednotlivými subjektami, resp. v územnom priereze z hľadiska presadenia štrukturálnych cieľov hospodárskej politiky štátu.

Odôvodnenosť obáv z trieštenia úverových zdrojov potvrdzovala aj prax rozpisu úverového plánu na roky 1967 a 1968, kedy sa úverové limity roz-

úlohy stanovené plánom rozvoja národného hospodárstva nie sú pre banku záväzná a že banka má mať v systéme ústredných riadiacich orgánov štátu samostatné postavenie. Podľa týchto názorov banka by mala pri svojej emisnej a úverovej politike vychádzať z aspektov peňažnej rovnováhy a nebrať ohľad na úlohy stanovené v pláne. Z takéhoto chápania postavenia a úloh banky potom vyplýva požiadavka, aby ceduľová banka socialistického štátu niesla výlučne zodpovednosť za vývoj meny a za zachovanie požadovanej rovnováhy. Takéto chápanie postavenia a úloh ceduľovej banky v socialistickom štáte je nesprávne. Predstavuje nenáležitú analógiu k súčasnému postaveniu ceduľovej banky v rozvinutých kapitalistických štátoch... Štátny plán rozvoja národného hospodárstva je rozhodujúcim nástrojom štátu na usmerňovanie hospodárskeho vývoja a to aj v tých štátoch, v ktorých decentralizácia postúpila najďalej...“

¹⁷ Na toto nebezpečenstvo poukázal už vtedy napr. POTÁČ, S.: Problémy kolem komerční banky. Hlas banky, 1968, č. 17, s. 263. „...Rozčlenená banková sústava s rozptýlenými peňažnými zdrojmi a obmedzené úverové možnosti jednotlivých peňažných ústavov v etape deformovaných trhových vzťahov nemôže byť prínosom pre hospodárstvo regulované plánom...“

písali v prvom rade na vnútrobankové okruhy, zodpovedajúce v podstate národohospodárskym odvetviam (priemysel, poľnohospodárstvo, obchod, komunálne a miestne hospodárstvo) a z nich na odborové útvary a územné jednotky. Každé z rozpisových miest malo možnosť vytvárať si rezervy pri rozpise i v priebehu roka. Systém obhospodarovania takto rozdeleného úverového fondu vytváral celý rad „správcov“ úverových limitov, čo rovnako bránilo presuny úverových zdrojov. Eliminovanie rizika dezintegrácie bankovej sústavy by si bolo vyžadovalo inštituovanie menového okruhu ako silného centra celej bankovej sústavy. Toto centrum, ako súčasť centra riadenia národného hospodárstva by muselo byť schopné na základe menového plánu, riadiť v súlade so zámermi štátnej hospodárskej politiky celú bankovú sústavu.

Nesprávne a nedomyslené názory sa prejavili aj v niektorých úvahách o celkovej organizácii, pôsobení a kritériách činnosti komerčných bánk.

Predovšetkým *neboli ujasnené predstavy o optimálnom modeli usporiadania komerčného bankovníctva vzhľadom na podmienky československej ekonomiky*. Celá sústava komerčných bánk sa považovala za „otvorenú“, t. j. *mala sa postupne sama dotvárať*. Po začiatku reformy mali síce zo Štátnej banky československej vzniknúť iba dve komerčné banky, ale ďalšie peňažné ústavy mali vzniknúť ako výsledok skupinových záujmov podnikov, záujmových združení a pod. *Takýmito predstavami sa otvárala cesta dezintegrácie celej bankovej sústavy a podriaďovania princípov efektívnosti, optimality a racionality skupinovým subjektívnym záujmom*.¹⁸ Pritom by sa tiež podstatne obmedzil vplyv štátu ako predstaviteľa celospoločenských záujmov, lebo jeho úloha by sa v podstate obmedzila na kontrolu, či sa dodržiavajú podmienky uložené zákonom na zakladanie peňažných ústavov. Z hľadiska využitia úverových zdrojov na zabezpečenie rozvojových cieľov takáto široká, *nedostatočne usmerňovaná decentralizácia by znamenala podstatný krok späť, lebo by viedla k rozptyľovaniu úverových zdrojov*.¹⁹

V úvahách o činnosti komerčných bánk sa už pri príprave zákona o peňažníctve presadzovali niektoré *prvky liberalistického hospodárstva*. Predpokladala sa konkurencia bánk, voľné spájanie podnikov s bankami

¹⁸ POHL, O.: Bankovní soustavu rozvíjet organicky a účelně. Hlas banky, 1968, č. 13, s. 196. „Myslím, že by sa vznik ďalších komerčných bánk mal riadiť rovnakou zásadou, aká je proklamovaná u podnikov, ich vznik by mal byť založený na ekonomickom záujme... Preto mám za to, že najúčelnejšou podnikateľskou formou komerčných bánk by bola i v našich podmienkach forma akciovej spoločnosti, pretože ochota umiestniť svoje voľné zdroje v akciách komerčných bánk overuje ekonomický záujem zakladateľov...“

¹⁹ Názory na tieto ďalšie otázky sa však diferencovali. Reálnejšie názory sa uvádzajú napr. v pracovnom materiáli Oblastného ústavu ŠBČS — Zásady pre postavenie, činnosť a organizáciu Slovenskej všeobecnej banky. Bratislava 1968. — kde sa hovorí: „... organizácia atomizácia výkonu tejto funkcie nezvyšuje, ale znižuje potenciálne možnosti napr. pre poskytovanie väčších úverov a znamená aj dezintegráciu.“

i bánk navzájom. Konkurencia bánk, pohyb úrokových sadzieb a existencia peňažného trhu, regulovaného aj zásahmi — intervenciami Ministerstva financií a emisnej banky — mali vplývať na dopyt a ponuku peňazí, úrok i úverové podmienky. V otázkach centrálnej regulácie činnosti komerčných bánk, ako aj nástrojov, ktorými sa táto regulácia mala uskutočniť, sa požadovala neúmerne *vysoká miera autonómie postavenia komerčných bánk voči emisným bankám* a uplatňovanie samoregulujúcich nástrojov diskontnej a likvidnej politiky bez ohľadu na to, že pri existujúcich ekonomických podmienkach by takáto autonómia komerčných bánk ohrozovala samotné ciele menovej politiky.

Skutočné podmienky, najmä po cenovej prestavbe k 1. 1. 1967, však boli charakterizované enormnými rozdielmi v dôchodkovej situácii odvetví, odborov a v rámci ich jednotlivých podnikov. Zatiaľ čo v r. 1968 sa dosahovala rentabilita v poľnohospodárstve a potravinárskom priemysle 2,2 % a v doprave 4,9 %, v spotrebnom priemysle presiahla 43 % a v stavebníctve bola dokonca 48,4 %. Rozdielna dôchodková situácia podnikov vyžadovala vysokú mieru redistribúcie rôznymi formami z rôznych zdrojov, ako aj celý rad výnimiek z platných ekonomických pravidiel.²⁰ Pre úverovú alokáciu, založenú na kritériách rentability a z toho vyplývajúce obchodné prvky v činnosti komerčných bánk v týchto podmienkach neboli reálne predpoklady, resp. ich uplatnenie by ďalej prehĺbilo existujúce deformácie.

Pri vysokom podiele a koncentrácii bezhotovostného peňažného obratu by boli komerčné banky schopné eliminovať tlak centrálnej emisnej banky na dynamiku úverov pravidlami minimálnej likvidity a povinných rezerv. Pri predpoklade, že by komerčné banky uplatňovali princípy hmotnej zainteresovanosti na zisku (i keď s určitými obmedzeniami), mali by záujem na raste svojich úverových operácií. Pri vysokej prevahe dopytu po úvere, ktorý vzniká tlakom podnikovej sféry, by mali pre zvyšovanie dynamiky svojej činnosti priaznivé podmienky.

Niektoré názory presadzujúce „partnerstvo“ bánk menovej sústavy a komerčných bánk rôznymi formami i prioritu tzv. komerčných kritérií v činnosti obchodných bánk, odrážali neúmerne oslabenie funkcií centra v prospech podnikovej sféry, ktorú reprezentovali v bankovej sústave komerčné banky.

Presadzovanie len ekonomických vzťahov medzi bankami emisného systému a komerčnými bankami sa javilo ako diskutabilné i z hľadiska objektívne nevyhnutných zásahov centrálnej emisnej banky do štruktúry poskytovaných úverov komerčnými bankami v záujme podpory zámerov

²⁰ Podľa F. Vencovského investičné a neinvestičné dotácie hospodárskym organizáciám zo štátneho rozpočtu v r. 1968 predstavovali 28,4 mld Kčs, rôzne formy ďalších cenových dotácií 11 mld Kčs, prirážky a zrážky v zahraničnom obchode 3,3 mld Kčs a redistribúcia medzi podnikmi a VHJ 60 mld Kčs. Pozri: Kritická analýza návrhov na reorganizáciu bankovníctva v rokoch 1967 až 1969. Finančné štúdie, 1971, č. 3.

štátneho plánu, cieľov hospodárskej politiky a proporcionálneho rozvoja odvetví a oblastí. Z hľadísk, ktoré sme uviedli, bolo treba uplatňovať predovšetkým direktívne nástroje kvantitatívnej a kvalitatívnej kontingenencie.

V týchto súvislostiach treba poukázať aj na názory S. Potáča,²¹ ktorý videl problematickosť koncepcie reformy bankovej sústavy predovšetkým v tom, že socialistický bankový systém mal pracovať s nástrojmi (menovým inštrumentárium) typickými pre kapitalistické hospodárstvo bez akéhokoľvek pokusu o ich modifikáciu na socialistické hospodárstvo a reálne podmienky nášho hospodárstva trpiaceho chronickou nerovnováhou. V nadväznosti na to tiež uvádzal, že ani v rozvinutom kapitalistickom trhovom hospodárstve nie sú bankové nástroje a metódy schopné samy osebe vyriešiť ekonomické ťažkosti a ochrániť kapitalistické meny od znehodnotenia. Preto aj kapitalistické štáty intenzívne hľadajú a tiež skúšajú plánovacie metódy, priame zásahy štátu do riadenia hospodárstva, zatiaľ čo u nás v socialistických podmienkach sme sa výhodou vplyvu plánu a štátu na riadenie ekonomiky zriekali, alebo aspoň tieto faktory moderného riadenia podceňovali.

Pravda, domnievame sa, že v diskusií o menovom inštrumentáriu sa poukazovalo aj na nevyhnutnosť špecifického prístupu v našich podmienkach, *najmä na nevyhnutnosť uplatniť priame nástroje vo zvýšenej miere s ohľadom na úroveň peňažnej nerovnováhy a zabezpečenia vplyvu centra*. Osobitne sa poukazovalo na diskutabilnú činnosť pôsobenia diskontných sadzieb a úplnú nereálnosť tzv. operácií na voľnom trhu.

Takisto v špecifických podmienkach pre pôsobenie komerčných bánk v našej ekonomike charakterizovaných vysokým dopytom po úvere, pri možnostiach prenášať do cien pohyb úverových sadzieb sa javilo ako nevyhnutné vymedziť maximálne hranice pre stanovenie úrokových sadzieb z poskytnutých úverov a minimálne úrokov z depozít.

Presadzovanie autonómie komerčných bánk, najmä čo sa týka použitia ich úverových zdrojov, nebralo do úvahy špecifické podmienky socialistickej ekonomiky, že v záujme zabezpečenia úloh programu ekonomického rozvoja, ktoré konkretizuje národohospodársky plán, je možné a nevyhnutné vyžadovať tesnejšie podriadenie činnosti sústavy komerčných bánk požiadavkám peňažnej rovnováhy a stability meny. Orgánom centra, zodpovedným za uplatnenie týchto makroekonomických kritérií v celej bankovej sústave, mala byť centrálna emisná banka a z takéhoto vymedzenia jej postavenia sa mali vymedziť aj vzťahy komerčných bánk k nej.²²

²¹ POTÁČ, S.: Ekonomické ciele a program ŠBČS na rok 1970. Finance a úvér, 1970, č. 2, s. 72.

²² Uvedené názory na postavenie a vzťahy centra a komerčných bánk neboli v súlade s vtedy presadzovaným oddelením podnikovej sféry od centra a obmedzením zásahov centra do činnosti podnikov. Takéto požiadavky zahmlene formuluje v oblasti financií

Jedným z najviac kritizovaných a diskutovaných opatrení bolo navrhované usporiadanie siete pobočiek emisnej a komerčnej banky.²³ Podľa pôvodných predstáv sa malo vytvoriť v emisnej sústave predovšetkým centrum — ústredie emisných bánk. Pre uplatnenie ich funkcií nebolo treba vytvárať rozsiahlu sieť pobočiek, pretože ich činnosť by sa bola realizovala predovšetkým k centrálam komerčných bánk a k ostatným orgánom centrálného riadenia. Pre informovanosť centra i miestnych orgánov sa mal preto vytvoriť nevelký počet pobočiek, ktorých hlavnou úlohou mala byť analytická, informačná a kontrolná činnosť. Táto koncepcia teda nepredpokladala narušenie existujúcej siete pobočiek Štátnej banky československej. Avšak i tak vytváranie pobočiek bolo podrobované kritike zo sféry tzv. komerčného bankovníctva. Predovšetkým s odôvodnením, že sa tu vraj vytvára neúčelný a prebytočný článok kontrolnej a analytickej činnosti emisných bánk v národnom hospodárstve, ktorá nie je vlastná bankám, a preto im neprislúcha.²⁴

V priebehu dopracovania organizácie pobočiek však vplyvom aj subjektívne motivovaných záujmov a lokálnych tlakov sa požiadavky na počet pobočiek emisnej banky zvýšili tým, že tieto pobočky mali prevziať (okrem už uvedených úloh) tiež niektoré operatívno-technické úlohy, súvisiace so zabezpečením emisie hotovostí. Tieto úlohy boli duplicitné s činnosťou pobočiek komerčných bánk, resp. ktoré tieto mohli pre emisnú banku a z jej poverenia vykonávať. Väčší počet týchto pobočiek viedol potom k vážnejším zásahom do existujúcich pobočiek Štátnej banky československej.

Vzhľadom na vzrastajúcu kritiku zásad hospodárskej reformy realizovanej v r. 1967—1969 a v jej rámci pripravovanej reformy bankovej sústavy, ako aj z hľadísk, ktoré sme uviedli, sa už v priebehu roku 1969 ďalšie práce na reorganizácii Štátnej banky československej, na príprave príslušných zákonov a vytváraní nových bankových subjektov

napr. BRÁNIK, J.: Finančné teórie a finančno-ekonomický výskum. Finančné štúdie, 1968, č. 1, s. 10. „V socialistickej hospodárstve prechodom k decentralizovanému modelu sa oddeľuje štátne finančné hospodárenie od ekonomiky, aby sa integrácia cieľavedome uskutočnila na vyššej ekonomickej úrovni. Treba to pripomenúť, aby sa správne pochopil súčasný proces od decentralizácie a do istej miery aj *deetatizácie ako zákonitá reakcia na administratívnu centralizáciu* (podčiarkol E. H.), a nie ako zásadné ohradenie ekonomiky pred štátnymi zásahmi.

²³ Treba uviesť, že pri tejto otázke sa tiež nedostatočne prihliadalo k poznatkom z iných socialistických štátov, v ktorých pôsobia emisné banky a kde centrálna banka nemá pobočky v pravom zmysle slova.

²⁴ „... Potom sa nám ovšem zdá nelogické, že emisná banka má mať pobočky, v ktoré sa premenia dnešné Krajské pobočky ŠBČS s funkciami sledovacími, hodnotiacimi a pod. Bolo by to ďalšie udržiavanie evidenčne kontrolných, v podstate mimobankových funkcií, i keď v inej podobe a v inej forme. Ustrnulí by niektoré schematické nástroje riadenia peňažného obehu, ako je pokladničný plán v dnešnej podobe, peňažné bilancie a pod. PAZDERA, F.: O ďalšom vývoji nášeho peněžnictví. Finance a úvěr, 1968, č. 9—10, s. 627.

zastavili a pristúpilo sa ku *konsolidácii organizačnej sústavy Štátnej banky československej*. Tieto opatrenia boli v súlade s opatreniami v celej sústave riadenia, ktorých konečným cieľom bolo obnoviť autoritu štátneho plánu a centrálné direktívne plánovité riadenie národného hospodárstva. Rozhodujúcim medzníkom bolo zasadnutie pléna ÚV KSČ v januári 1970, ktoré v tomto smere prijalo celý rad zásadných záverov a čo sa týka Štátnej banky československej, uložilo budovať ju ako jednotnú emisnú, úverovú a zúčtovaciu organizáciu v záujme jednotnej ekonomiky.

Z hľadiska nesprávnych a nedomyslených návrhov na reformu bankovej sústavy, ako aj na nevyhnutnosť prehodnotiť a znovuformulovať základné tézy celej sústavy riadenia ekonomiky tak, aby *rešpektovala princípy, určujúce socialistický charakter ekonomiky*, boli opatrenia vykonané na zastavenie reformy bankovej sústavy v r. 1969 opodstatnené i pre konsolidáciu východiskovej základne pre ďalší vývoj. Aj pritom však niektoré problémy zvýšenia účinnosti bankovej sústavy v ČSSR zostávajú otvorené pre ďalšie riešenie.

V súlade so závermi pléna ÚV KSČ sa v koncepcii bankovej sústavy a Štátnej banky dôsledne uplatňuje princíp centralizácie a koncentrácie bankových činností v jednotnej ŠBČS.

Záver

V súlade s požiadavkami zdokonalenia riadiacej sústavy, ktoré nastolil XIII. zjazd KSČ, v druhej polovici šesťdesiatych rokov znovu sa vynára otázka efektívnejšieho využitia peňažných vzťahov a ekonomických nástrojov riadenia v celom riadiacom systéme a v rámci toho aj nástrojov banky. Vychádzajúc z funkcií banky v socialistickej ekonomike mala sa navyiac rozvinúť jej emisno-menová činnosť. V nadväznosti na to sa pristúpilo aj k príprave zásadnejšej koncepcijnej zmeny celej inštitucionálnej štruktúry bankovej sústavy. Pri rozpracovaní zásad pre zdokonalenie sústavy riadenia, ktoré schválil XIII. zjazd KSČ, v ďalšom období sa začali objavovať v teórii i v praxi nedopracované nesprávne a revizionistické názory, najmä v otázkach vzťahov centra a podnikov, funkcií a postavenia štátneho národohospodárskeho plánu, požadujúce jeho neúmerne nahradzovanie samoregulujúcim mechanizmom a tomu zodpovedajúce postavenia štátneho národohospodárskeho plánu, požadujúce jeho nahradzovanie samoregulujúcim mechanizmom a tomu zodpovedajúcimi nástrojmi regulovaného trhového hospodárstva. Tieto tendencie ovplyvnili koncepciu reformy funkčného mechanizmu a nástrojov aj bankovej sústavy v ČSSR.

V súčasnom období sa pristupuje k rozpracovaniu zdokonalenia riadenia národného hospodárstva na základe overených poznatkov dote-

rajšieho vývoja u nás a v iných socialistických štátoch. V rámci toho bude treba prehodnotiť aj *problémy pôsobenia bankovej sústavy v riadiacej sústave, s vylúčením chýb a omylov, presadzovaných pri riešení týchto otázok v minulých rokoch*. Cenným zdrojom tu môžu byť poznatky z iných socialistických štátov, na ktoré bude treba prihliadať pri prístupovaní i skúmaní a riešení otázok bankovej sústavy ako špecifického inštitucionálneho komplexu.

НЕСКОЛЬКО СЛОВ К АНАЛИЗУ РЕФОРМЫ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ ПРИГОТОВЛЯЕМОЙ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ ШЕСТИДЕСЯТЫХ ЛЕТ В ЧССР

Эгон Главаты

Развитие системы управления во второй половине шестидесятих лет, в которой постепенно проявлялись ревизионистические и оппортунистические взгляды на реализацию экономической реформы нашло свое отражение и во взглядах на задачу, роль и организацию системы банков в ЧССР.

В данной статье автор анализирует исходные моменты подготовки реформы банковской системы, но особенно развитие взглядов на функцию банковской системы в так называемой «новой системе управления». Описывает также отдельные фазы решения институциональной модели банков. Показывает, что уже во время теоретической разработки принципов организации и действия банковской системы было много не решенных вопросов и другие несли отпечатки ошибок неправильной ревизионистической концепции так называемой «социалистической рыночной модели».

При критическом анализе автор исходит из позиций марксистско-ленинской теории и с этой точки зрения переоценивает особенно неправильные взгляды на роль народнохозяйственного плана, функцию рынка и другие. Показывает на то, как эти взгляды проявлялись во взглядах на реформу банковской системы в ЧССР, особенно, что касается попыток ослабить народнохозяйственный план и его отношение к банковской системе, на замену его функций рыночным механизмом, который должен был быть регулятором и деятельности банков. Критически оцениваются также и тезисы о автономии банков а также и ослабление роли центра при управлении предприятиями и в центральном управлении денежного оборота. Одновременно показывается, что и по этим вопросам были в данный период разные и дифференцированные взгляды, как в области эмиссии денег, так и в области коммерческой деятельности банков.

В заключении статьи автор приходит к заключению, что с точки зрения неправильных и необходимых взглядов на реформу банковской системы были мероприятия проведенные для осуществления останавления реформы обоснованы. Они дали возможность переоценить и вновь сформулировать основные тезисы всей системы управления экономикой таким образом, чтобы она учитывала принципы определяющие социалистический характер экономики и консолидацию начального базиса для дальнейшего развития. В последующих работах по усовершенствованию системы управления необходимо будет переоценить проблемы действия банковской системы и исключить ошибки, которые были найдены в этой области. Ценным материалом может быть опыт по решению этих проблем в социалистических странах.

ANALYSIS OF THE REFORM OF THE BANKING SYSTEM PREPARED IN THE SECOND HALF OF THE SIXTENS IN CZECHOSLOVAKIA

Egon Hlavatý

The development of the management system during the second half of the sixties in which revisionist and opportunistic views on the realization of the economic reform were gradually made to prevail, found its reflection also in views on the position, operation and organization of the banking system in ČSSR.

In the present study the author analyzes the starting moments in the preparation of the reform of the banking system of the so-called „new system of management“, and describes the various stages of the conceptual solution of an institutional model of banking. He points out the fact that already at the time of a theoretical processing of the principles of organization and operation of the banking system, several issues remained unresolved and others were marked by mistakes and errors of a faulty revisionist conception of the so-called „socialist market model“.

In his critical analysis the author starts from a position of Marx-Leninist theory and from these aspects assesses mainly the erroneous views on the role and position of the national plan, functions of the market, etc. He points out how these views manifested themselves in the reform of the banking system in Czechoslovakia, particularly as regards attempts at weakening the national economic plan in relation to the banking system, replacing its function with a market mechanism that was to have been also a regulator of banking activity. A critical appraisal is given of the theses on an autonomous position of the banks, as well as on a weakening of functions of a central management of enterprises and of financial turnover. Mention is also made of the fact that here too, in the conceptual elucidation of these questions during the period under study various and differentiated views prevailed both as regards the sphere of the emissive and commercial banks.

In conclusion, the author states that in the light of the erroneous and immature views on reforms of the banking system, the measures taken to prevent these from being implemented, were justified. They enabled to reassess and reformulate the fundamental theses of the entire system of economic management so that the latter would adhere to the principles determining a socialistic character of national economy and a consolidation of the base of operations for further development. Subsequent studies dealing with an improvement of the management system will have to make a reappraisal of the problems relating to the competence of the banking system, with an exclusion of mistakes and errors analysed in this area, Experiences in the solution of these problems in the other socialist countries must be taken as a valuable source and guidelines.

JĀN PORVAZNĪK

Niektoré aspekty systémového prístupu ku skúmaniu objektov

A. Expozícia problému

Existencia ekonomického objektu — napr. priebehu pracovného procesu — je daná vzájomným pôsobením (interakciou) pracovnej sily, pracovného prostriedku a pracovného predmetu v priestore a čase. Priebeh pracovného procesu, ktorého výsledkom sú či už materiálne statky, alebo poskytované služby, je sprevádzaný v rôznej miere podľa jeho charakteru prírodnými, technickými a spoločenskými zákonitostami. O pracovnom procese, tomto zložitom objekte, tak ako aj o iných objektoch objektívnej reality, zhromažďuje človek v dôsledku hlbavosti ľudského umu množstvo poznatkov. V procese tvorivej práce podrobuje tieto poznatky skúmaniu z rôznych stránok a podľa miery prejavu prírodných, technických alebo spoločenských zákonitostí utrieduje ich v rámci jednotlivých vedných disciplín.

Vývoj vied, ktoré sa v širšej miere dotýkajú priebehu pracovného procesu (tak ako vývoj vedy vo všeobecnosti), sprevádzajú dve rovnako dôležité tendencie. Po prvé, diferenciacia vedeckého poznania a po druhé, jeho integrácia. Tieto tendencie predstavujú dve stránky jedného procesu poznania ekonomického objektu, vzájomne sa dopĺňajú a podmieňujú.

Proces diferenciacie vedeckého poznania vyplýva z rôznorodosti prejavov priebehu pracovného procesu. Čím hlbšie a podrobnejšie objavuje ekonomická veda zákonitosti objektívnej ekonomickej skutočnosti, tým viac sa diferencuje na rôzne smery, oblasti, špecifickosti. Objektívny základ diferenciacie vedeckého poznania je daný vo všeobecnosti diferencovanou štruktúrou samotnej objektívnej reality.

Diferenciacia vedeckého poznania vedie v dôsledku relatívne samostatných smerov k vyčleňovaniu stále užších oblastí vedeckého skúmania. Tento proces vedie k tomu, že plynutím času dochádza k takým momentom, keď skúmanie v oblasti, ktorá sa zdá tou istou vedou, nastoluje natoľko rôzne problémy, využívajú sa natoľko špecifické metódy skúmania a v súvislosti s tým vypracúva sa taký špecifický jazyk, že pracovníci v oblasti teórie a praxe si temer prestávajú rozumieť. Tento

proces sa uskutočňuje v rámci každej jednotlivéj vedy, a teda domnievame sa, že aj v rámci ekonomickej vedy. Medzi vedami, ktorých predmet je podstatne rozdielny, vznikajú ešte väčšie bariéry ako sme uviedli.

Diferenciácia vo vedeckom poznaní má za následok spoznanie špecifických prejavov objektov ľubovoľnej podstaty. Jednako však diferenciácia v rozvoji ekonomických vied (tak ako aj v iných vedách) má svoju subjektívnu stránku. Je ňou ohraničenosť možností individuálneho poznania pri skúmaní špecifických vlastností priebehu procesov, teda i pracovných procesov. V reálnom svete sú totiž objekty objektívnej reality vo vzájomnom interakčnom vzťahu, čo spôsobuje, že ich fungovanie, správanie je vzájomne ovplyvňované, podmieňované.

Ak je nevyhnutné v procese poznania vyčleňovať tie alebo iné stránky vecí a javov objektívneho sveta, tie alebo iné formy pohybu a prejavu hmoty, potom proces diferenciácie vedy súčasne ochudobňuje reálne vzťahy ich vzájomného pohybu a interakčného pôsobenia. Skutočné poznanie má odrážať nielen relatívnu samostatnosť, osobitosť rôznych stránok reálnej skutočnosti, ale aj ich vzájomný vzťah, ich jednotu. Práve prístup ku skúmaniu objektov rozdielnej podstaty z vyššie uvedeného hľadiska možno nazvať *integráciou vedeckého poznania*.

Ukazuje sa ako pravdivé tvrdenie, že v histórii vedy ako celku sa diferenciácia rozvíjala intenzívnejšie ako integrácia, hoci rozvoj týchto tendencií, všeobecne povedané, prebieha vzájomne. Prevažovanie diferenciácie vedeckého poznania v porovnaní s integráciou viedlo k podstatnej izolácii rôznych vedeckých smerov. V polovici 20. storočia zrýchlenie vývoja vedy ako celku zostrilo protirečenie medzi diferenciáciou a integráciou a z toho vyplynul zásadný problém o smeroch vedúcich k integrácii vedy ako celku alebo integrácii mnohých rôznorodých smerov v rámci tej-ktorej vedy.

Integrácia vo vedeckom poznaní vzniká z nevyhnutnej potreby odhaliť jednotu rôznych stránok skutočného sveta. Dialektický vývoj je tu však taký, že sama integrácia sa realizuje vo vytváraní nových vedných oblastí, určitým spôsobom tiež diferencovaných. Takto integrácia nevyklučuje diferenciáciu, ba naopak, uskutočňuje nový krok v jej vývoji.

Praktickou formou integrácie bol vznik celého radu nových smerov vedeckého skúmania na hraniciach klasických vied. Tieto smery sú charakteristické tým, že k štúdiu zložitosti objektov využívajú *systémový prístup*, ktorý metodologicky rozpracúvajú systémové vedné disciplíny.

Systémové vedné disciplíny možno v súlade s celosvetovým v súčasnosti dosiahnutým stupňom ich vývoja rozčleniť na:

- *systémové teórie,*
- *systémové aplikácie.*

V systémových teóriách dominujú dva smery: všeobecná teória systémov a kybernetika. Systémové aplikácie zahŕňujú operačný výskum, operačnú analýzu, systémovú analýzu, systémový výskum, systémové

inžinierstvo, inžiniersku psychológiu a pod. Pri tomto rozlíšení treba uviesť, že jednotlivé systémové disciplíny sú vo vývoji, ich predmet nie je doposiaľ vymedzený.

V určitom zmysle slova možno pokladať tento fakt za prirodzený. Je zrejmé, že každá veda má viac či menej vymedzený predmet svojho skúmania. Jednako je však pravdivé aj také tvrdenie, podľa ktorého definovanie predmetu tej-ktorej vedy je relatívne.

Vo svete existujúcich objektov neexistujú pevné, nemeniace sa hranice, ktoré by absolútne vymedzovali ich rôzne oblasti. Jedna oblasť vzťahov je v interakčnom pôsobení s inou, vzájomne sa prelínajú. Preto nie je náhoda, že každý pokus o absolútne presné, univerzálne vymedzenie predmetu tej-ktorej vedy naráža na neprekonateľné prekážky. V každom prípade sa vynoria také javy, ktoré protirečia podobným vymedzeniam. Aj také vedy ako je fyzika, chémia a pod. sa len ťažko „poddávajú“ presnému definovaniu svojho predmetu.

V systémových disciplínach je to ešte viac pochopiteľné. Pre ne, ako novú oblasť v skúmaní zložitosti objektov, existujúcu nie viac ako 30 rokov, čas teoretickej syntézy ešte nenastal. Je totiž známe, že v prvom období rozvoja prakticky ľubovoľnej vednej koncepcie oveľa väčšiu váhu má originálnosť myslenia, umenie hľadať a nastoľovať nové problémy, ako ich systematizácia. Ak pri systémových disciplínach zoberieme do úvahy fakt, že ide nielen o vedné disciplíny na rozhraní klasických vied, ale aj o vypracovanie nových zásad poznania a vedecko-praktickej činnosti, úlohy zovšeobecnenia a systematizácie sa ukážu ešte viac zložité.

Bez ohľadu na tieto skutočnosti, treba však vidieť bezpochybné pozitívny význam, ktorý majú systémové disciplíny pri štúdiu objektov ľubovoľnej podstaty, a teda aj pri priebehu pracovného procesu. Už sme uviedli, že vymedzenie a vývoj systémových disciplín nie je ukončený. Predsa je však možné pokúsiť sa o vysvetlenie ich opodstatnenej existencie vo vede ako celku.

Pri štúdiu nahromadených poznatkov z priebehu vývoja a uplatnenia systémových disciplín, ktoré v teoretickej literatúre nie sú jednotné, budeme v ďalšom vychádzať z vymedzenia troch oblastí systémového prístupu:

1. Teoretická oblasť, v ktorej sa pokúsime vysvetliť filozofiu vzniku systémového prístupu.

2. Metodologická oblasť, ktorá zahrnuje vytvorenie zodpovedajúceho pojmového aparátu adekvátneho systémovému prístupu.

3. Oblasť aplikácie, uplatnenia systémových myšlienok a metód pri skúmaní fungovania a vývoja zložitých objektov.

Upríamime pozornosť predovšetkým na prvú oblasť, čiastočne na problémy metodológie a v závere naznačíme aj niektoré hľadiská pre aplikáciu systémového prístupu. Zvolený prístup je determinovaný neraz niekoľkými okolnosťami. a) Dve prvé oblasti

systémového prístupu sú dôležité z didaktického hľadiska. b) V týchto oblastiach sú najvýraznejšie všeobecné ťažkosti obsahového a formálneho charakteru, c) Úplne systematické vysvetlenie nahromadených poznatkov v teórii i metodológii systémového prístupu je síce nevyhnutnou podmienkou pre hlbšie a dôkladnejšie preniknutie do mnohoznačného uplatnenia systémových disciplín, ale samo o sebe vyžaduje oveľa širší výklad ako to dovoľuje obmedzený rozsah článku. d) Pokiaľ pôjde o naznačenie aplikácie treba podotknúť, že na súčasnom stupni rozvoja systémových disciplín nie je možné vytvoriť si úplnú predstavu o všetkých reálne jestvujúcich možnostiach ich uplatnenia. Možno však získať obraz o všeobecnom smere a typoch tohto uplatnenia. Záverom expozície problému možno konštatovať, že hoci poznatky o systémových disciplínach nie sú úplné, tieto disciplíny existujú a rozvíjajú sa.

B. Podstata vzniku a vývoja systémového prístupu

Vznik systémového prístupu bol vyvolaný celým radom problémov. Predovšetkým je potrebné ukázať na stroskotanie mechanistického chápania zložitosti objektov. Filozofi poplatní elementaristickým predstavám sveta redukovali ľubovoľný objekt na konečný počet východiskových prvkov a pokúšali sa určiť všetky vlastnosti zložitých objektov kombináciou týchto prvkov (na princípe sumácie). Kritika mechanistického chápania sveta, ako je známe, bola jedným zo zdrojov vzniku dialektiky. V čistej forme takúto kritiku uskutočnil v celom rade prác F. Engels.

Nové cesty a metódy pri poznaní zložitosti objektov začal prvý rozvíjať marxizmus. Zakladatelia dialektického a historického materializmu nielenže vypracovali takémuto poznaniu zodpovedajúcu metodológiu, ale realizovali ju na analýze celého radu problémov spoločenského vývoja. Príkladom takejto realizácie sú výsledky práce K. Marxa a V. I. Lenina. Objektívnym pokračovaním nimi nastúpenej cesty ku skúmaniu zložitosti priebehu pracovných procesov je systémový prístup. Pionieri systémových vedných disciplín prijali tento prístup predovšetkým z toho dôvodu (či si to už uvedomovali alebo nie), aby výrazne vystúpili proti mechanistickým princípom poznania.

V 20. storočí mechanistické chápanie sveta stroskotalo úplne a možno povedať nielen v dôsledku zrážky s poznanými novými prejavmi biologických a sociálnych objektov, ale aj vo vzťahu k svojej pôvodnej opore — fyzike a jej dosiahnutému stupňu rozvoja. Spoznanie slabých stránok mechanistickej metodológie znamenalo jej zavrhnutie, ale súčasne pred ľudstvom vznikla úloha rozvinúť nové zásady poznania, orientujúce sa na celostnosť a principiálnu zložitost' vedou skúmaných objektov.

Riešenie tejto úlohy sa stalo zvlášť aktuálne od dvadsiatych rokov

nášho storočia. Bolo potrebné pokračovať v línii, ktorú začali priekopníci dialektického a historického materializmu a pokúsiť sa vypracovať nové smery poznávacej a výskumnej činnosti, vypracovať nové zásady vedeckého myslenia charakteristické pre toto storočie. Vedné disciplíny, ktoré ako prvé zavrhnli mechanistický prístup a vydali sa na novú cestu poznávania — medzi nimi napríklad politická ekonómia, biológia, psychológia, lingvistika — hneď na začiatku dôrazne poukazovali na nedostatok nielen adekvátnych technických prostriedkov skúmania, ale aj základnú nerozpracovanosť filozofických a metodologických problémov tejto novej cesty.

Ten istý problém, len z iných pozícií, vznikol aj v oblasti už spomínanej integrácie vedy. Unifikácia vedeckého poznania ako súčasť integračnej tendencie vedy sa realizuje s cieľom vytvoriť koncepčné schémy schopné nielen „preklenúť mosty“ medzi jednotlivými vedami, ale aj zabrániť opakovaniu teoretickej práce a zvýšiť efektívnosť vedeckého skúmania. Problém unifikácie vedy nie je nový. V histórii bolo mnoho pokusov o jeho riešenie. Vzhľadom na to, že sa vo väčšine prípadov opierali o mechanistický prístup, napr. o fyzikalizmus, postihol ich rovnaký osud ako mechanistický prístup. Zásady systémového prístupu k riešeniu problémov unifikácie vedeckého poznania sa zakladajú na principiálne odlišných hľadiskách. Vychádza sa z celostného chápania skúmaných objektov, v konkrétnom prípade z celostného skúmania vedy a jej jednotlivých oblastí a problémov. V skutočnosti ide o zisťovanie izomorfizmu jednotlivých vied a ich problémov, o objavovanie a vypracovanie zásad, ktoré sú základom komplexných foriem vedeckej činnosti a v neposlednej miere aj o vypracovanie abstraktných matematicko-logických postupov, ktorý by slúžil ako teoretický základ celého radu vied.

Dôležitým faktorom a zdrojom formovania systémového prístupu je súčasná technika a rôzne formy pracovných procesov a činností. Problém je nielen v naliehavosti riešiť nové otázky v týchto sférach (spravidla sú analogické integračným problémom vynárajúcim sa vo vede, o ktorých už bola reč), ale zvlášť v ich úspešnom rozpracovaní pre vývoj súčasnej spoločnosti. Máme na mysli budovanie automatických systémov riadenia (softwaru aj hardwaru), výskum podmienok optimálnej činnosti ľudských kolektívov, procesy vytvárania novej techniky atď. Riešenie týchto úloh pre ďalší rozvoj spoločnosti vyžaduje na jednej strane obrovské investície a rozpracovanie otázok ich využitia, ako aj nevyhnutnosť vyjasniť podstatu systémového prístupu pre proces ich úspešného riešenia.

Ak zhrnieme otázky patriace do teoretickej oblasti systémového skúmania, potom táto oblasť zahŕňa predovšetkým problémy zdrojov, úloh a cieľov systémového prístupu [8]. Tieto problémy sme čiastočne naznačili. Treba dodať, že teoretická oblasť filozofie systémového prístupu vyžaduje systémové nazeranie na svet okolitých objektov, na základe

myšlienok celostnosti, zložitej organizovanosti skúmaných objektov a ich vnútornej aktivity a dynamiky.

Systémový prístup v svojej podstate vychádza z dialekticko-materialistického chápania sveta a znamená určitý rozvoj tak filozofického chápania reality, ako aj princípy jej rozvoja. Ekonomický objekt je súčasne neobyčajne zložitý, ale aj organizovaný, pričom jeho systémové videnie je určené nielen jeho vnútornou podstatou, ale aj jestvujúcimi spôsobmi jeho poznania na danom stupni vývoja. To je práve dôvod, prečo systémový prístup k skúmaniu priebehu pracovného procesu vyžaduje súčasne rozpracovanie problémov na filozofickej, metodologickej a špeciálno-vedeckej úrovni analýzy.

Praktickou realizáciou systémového prístupu vo vede bol vznik systémových vedných disciplín. Ich možné rozlíšenie na dosiahnutom stupni vývoja sme uviedli. Ostáva poznamenať, že v podobe špeciálnej koncepcie položil ich základ Ludwig Bertalanffy v tridsiatych rokoch vo „všeobecnej teórii systémov“.

Vývoj všeobecnej teórie systémov rýchle ukázal, že pojem „všeobecná teória systémov“ nemá presne určený zmysel v tom smere, že by bola jedinou vedou, ktorá preberá na seba úlohu filozofie, metodológie a uplatnenia systémového prístupu. Najmä v súvislosti s uplatnením systémového prístupu sa začali používať na vyjadrenie jeho aplikácie aj iné pojmy — systémové inžinierstvo, systémová analýza, operačná analýza, inžinierska psychológia a podobne.

Význam a miesto všeobecnej teórie systémov sa snaží vysvetliť sám L. Bertalanffy [5], keď hovorí, že všeobecná teória systémov je jedným a pritom neukončeným modelom spomedzi iných a ako teória nebude nikdy vyčerpávajúca, jediná a konečná.

Ukazuje sa, že všeobecnú teóriu systémov treba chápať ako do určitej miery zovšeobecňujúcu koncepciu štúdia objektov pomocou určitého druhu systémov, ktoré sa na nich zavádzajú. Teda nie ako všeobecnú teóriu zavádzania ľubovoľných systémov na objekty rôznej podstaty. Ekonomický objekt, napríklad, je natoľko mnohoznačný a rôznorodý, že jedna vedecká disciplína sotva môže obsiahnuť všetky problémy, ktoré v súvislosti so systémovým prístupom vystupujú. K týmto záverom vedie evolúcia Bertalanffyho všeobecnej teórie systémov, ktorá sa spočiatku chápala ako nejaká *Mathesis universalis*, a neskôr aj jej autor ju považuje len za jeden z možných modelov teoretického opísania objektov pomocou systémov.

C. Metodológia systémového prístupu

S filozofickým základom systémového prístupu úzko súvisí jeho metodologická problematika. Zahrnuje vytvorenie pojmových prostriedkov rozumieť štúdia objektov pomocou systémov. Pod metodologickou možno rozumieť súhrn pojmových prostriedkov na vyjadrenie filozofického základu určitej vedy, ako aj súhrn postupov skúmania používaných touto vednou disciplínou.

Metodológia každej vednej disciplíny zohráva podstatnú úlohu pri jej rozvoji a uplatnení v praktickom živote. Tým, ktorí vystupujú proti postaveniu metodológie do popredia a žiadajú obrátiť pozornosť na prax, V. I. Lenin odkázal: „Kto chce riešiť jednotlivé otázky bez predchádzajúceho vyriešenia všeobecných otázok, ten bude nevyhnutne na každom kroku narážať na tieto všeobecné otázky, či si to už bude uvedomovať alebo nie. A slepé narážanie na ne v každom jednotlivom prípade znamená, že vlastný postup bude veľmi kolísavý a neopodstatnený.“ [12].

Logika vednej disciplíny prelína a doplňuje metodológiu. Logiku systému treba chápať širšie. Zahrnuje logické formalizmy, pomocou ktorých sa opisuje uvažovanie pri systémovom prístupe, logickú následnosť takéhoto myslenia, logiku zmien a vývoja vednej disciplíny a pod.

Základná úloha metodologickej stránky systémového prístupu spočíva teda vo vytvorení špecifických systémových pojmov, v upresňovaní ich zmyslu, vo vytváraní systémových definícií (včítane formálnych), používaných pri riešení problémov zložitých objektov. To sa vzťahuje predovšetkým na pojem systém, ktorý je základným pojmom systémových teórií a ich aplikácie. Pochopiteľne, aj vymedzenie takých pojmov, ako je vlastnosť, vzťah, väzba, prvok, podsystem, okolie, časť, celok, štruktúra a mnohých ďalších, cez ktoré sa vymedzuje vlastný pojem systému, tvorí obsahovú náplň metodologickej stránky systémového prístupu. Tieto pojmy nemožno však interpretovať (vymedzovať) osobitne, nezávisle jeden od druhého. Spolu vytvárajú akýsi konceptuálny systém, ktorého komponenty sú vo vzájomnom vzťahu. Možno povedať, že pojem systém sa definuje na ich základe, pričom sám systém napomáha upresnenie zmyslu týchto pojmov. Ako celok dávajú tieto pojmy základnú predstavu o logickej stavbe systémového prístupu.

1. Vymedzenie podstaty systému

Napriek dôležitosti pojmu systém pre súčasnú vedu jeho všeobecne platná, jednotná definícia doteraz neexistuje. To je tiež jeden z dôvodov zložitosti skúmania priebehu pracovných procesov pomocou systémov, ako aj vymedzenia predmetu jednotlivých systémových teórií.

V súčasnosti však teoretický front disponuje veľkým množstvom prístupov k vymedzeniu systému. V týchto prístupoch sa snažia jednotliví

autori zahrnúť do definície systému jeho kvalitatívne, či kvantitatívne charakteristiky, prípadne obidve, alebo definovať systém na základe teórie množín a príbuzných oblastí abstraktnej matematiky.

Veľmi rozšírené je chápanie systému, ktoré vymedzil zakladateľ všeobecnej teórie systémov L. Bertalanffy: „Systém predstavuje komplex prvkov nachádzajúcich sa vo vzájomnom pôsobení.“ A. Hall a R. Fagen [7] definujú „systém ako množstvo objektov spolu so vzťahmi medzi objektmi a medzi ich vlastnosťami“. V tomto smere sa vymedzuje systém ako množina s určitými vzťahmi definovanými pre jej prvky. M. Mesarovič [10] predkladá vymedzenie abstraktného systému ako množiny správnych výrokov vybraných v určitom jazyku.

Pri vymedzení systému možno začať s pozorovaním objektu, študovať ako sa správa, namiesto toho, aby sa najprv povedalo, čo je systém. Podobne chápal vymedzenie systému W. Ashby [3], R. Ackoff [1] a iní. Sú aj autori, ktorí obsah všetkých názorov spájajú a tvrdia, že systém tvorí objekt a jeho vlastnosti, kvantitatívne a kvalitatívne vyjadrenie jeho správania. Toto hľadisko vyjadruje snahu obsiahnuť štúdium, fungovanie a ovládanie objektu systémom v interdisciplinárnych polohách. Výsledkom takého chápania je vymedzenie systému Ľ. Romančíkom [13], ktorý za systém považuje kvantitatívne napodobenie objektu, kde sa určujú jeho prvky, štruktúra a fungovanie a tiež operačný model, ktorým sa stanovuje jeho optimálne správanie.

Rôznosť názorov pri vymedzení systému je daná tým, že v praxi všetky spomínané skutočnosti tvoria určitý celok. Skôr ako sa pokúsime zovšeobecniť rôzne chápanie pojmu systém, žiada sa uviesť, že prakticky každý autor sa opiera pri systémovom skúmaní objektu o svoje vlastné chápanie systému a z toho dôvodu existuje nespočetné množstvo nuans pri jeho interpretácii.

Rôzne vymedzenia pojmu systém možno zovšeobecniť týmto spôsobom [9]:

nech P — určitá vlastnosť,

R — vzťah,

O — objekt (celok) zložený z prvkov (častí). Objekt si možno predstaviť aj ako určitý proces alebo určité množstvo predmetov.

Ak sa pozná (objaví, zistí) v rámci objektu alebo vo vzťahu objektu k okoliu nejaký vzťah R , to ešte neznamená, že na objekte bol vymedzený systém. Na objekte je systém definovaný vtedy, ak medzi jeho prvkami (časťami) a objektom ako celkom aj navonok, k okoliu budú sa realizovať vzťahy, ktoré nás zaujímajú. Cez vzťah R sa teda realizuje určitá vopred poznaná vlastnosť P , ktorá nás zaujíma. Aká vlastnosť P sa realizuje cez vzťah R , to závisí od postavenia toho, kto na objekte systém buduje. Podľa vlastností prejavujúcich sa cez vzťahy možno napríklad na objekte — priebeh pracovného procesu — vymedziť systém ekonomický, sociálny, právny, technologický, kybernetický a podobne.

Systém na objekte definujeme (vymedzíme, zavedieme) vtedy, ak sa príslušné vlastnosti P (obsah) realizujú cez vymedzené vzťahy R (štruktúra).

Vzhľadom na rôznorodosť chápania systému i vo vzťahu k jeho všeobecnenému definovaniu možno vymedziť určité invarianty významu pojmu systém:

- Systém tvorí celostný komplex vzájomne spojených prvkov.
- Systém vytvára zvláštnu jednotu s okolím.
- Ľubovoľný systém je spravidla prvkom systému vyššieho radu.
- Prvky ľubovoľného systému obyčajne vystupujú ako systémy nižšieho radu.
- Pri vymedzení systému je potrebné brať do úvahy tri skutočnosti v ich jednote:
 - a) postavenie pozorovateľa (výskumníka, autora), ktorý na určitom objekte buduje systém,
 - b) špecifikum objektu, na ktorý sa systém zavádza,
 - c) špecifikum a rozsah úloh, ktoré si stanoví pozorovateľ systémom na objekte preskúmať.

Z jednotlivých stránok tohto invariantného obsahu vyplýva, že pojmy objekt a systém sú rozdielne, preto systému nemožno zamieňať (stotožňovať) s objektom, pre ktorý sa systém buduje (na ktorý sa zavádza). Pojmy objekt a systém sú rozdielne aj preto, že rôzne objekty môžu mať jeden určitý systém a jeden objekt môže mať viac rôznych systémov.

2. Klasifikácia systémov

Po vymedzení systému vzniká otázka o klasifikácii systémov a špecifických zvláštnostiach systémov zavedených na objekty ľubovoľnej podstaty. Klasifikácia systémov má mimoriadny význam z toho aspektu, že po vytypovaní určitých charakteristických črt systémov zavedených na objekty rôznej podstaty, možno skúmať mieru prejavu poznaných, všeobecne platných vlastností systémov na konkrétnom objekte. Tým sa naplňa jeden zo základných cieľov systémového prístupu: preskúmať spoločné prejavy objektov rozdielnej podstaty a na základe týchto prejavov vytypovať hľadiská pre vytvorenie takých typov systémov, ktorých zákonitosti fungovania a vývoja sa vzťahujú na všetky zložité objekty.

Poznanie zovšeobecnených prejavov vytvorením určitých tried systémov dovoľuje na ekonomickom objekte:

- odhaľovať tajomstvá zložitých javov,
- znižovať stupeň neurčitosti ich správania,
- odhaľovať vnútorné vzťahy,
- vymedziť štruktúru systému v príslušných momentoch jeho fungovania a na základe toho s väčšou pravdepodobnosťou predpovedať konečné časovo-priestorové stavy ich pohybu.

Pri vyjasňovaní podstaty systémového prístupu sme pamätali na skutočnosť, do akej miery nám môže tento prístup poslúžiť pri zefektívnení priebehu pracovného procesu. Preto aj pri klasifikácii systémov nás nebudú zaujímať lubovoľné systémy a všetky ich vlastnosti, ale iba tie, ktoré sa určitým spôsobom dotýkajú priebehu pracovného procesu. Treba však uviesť, že si nekladíme za cieľ preskúmať všetky druhy poznaných systémov a ich vlastností dotýkajúcich sa systémového prístupu k štúdiu priebehu pracovných procesov. Vzhľadom na súčasnú nejednotnosť [neutriedenosť] systémových teórií aj vzhľadom na obmedzený rozsah tohto článku to nie je možné.

Pri klasifikácii systémov možno vychádzať z týchto hľadísk:

- a) miera poznania a opísania objektu,
- b) princíp zložitosti,
- c) princíp vytvárania funkcie celku,
- d) princíp správania sa,
- e) kritérium pohybu,
- f) princíp vzájomného vzťahu medzi vstupmi a výstupmi, resp. výstupmi a vstupmi,
- g) kritérium súvzťažnosti [interakcie].

Jednotlivé typy systémov vymedzené z naznačených hľadísk sú systémovými teóriami pomerne presne opísané a ich využitie pri generalizovaní na technokratické objekty (objekty neživej prírody), biokratické objekty (objekty živej prírody) a sociokratické objekty (spoločenské objekty) [12] ukázalo sa plne opodstatnené.

Ad a. *Miera poznania a opísania objektu.* Ľudské myslenie ako celok je motivované snahou čo najúplnejšie poznať objekty, ktoré človeka vo vesmíre obklopujú. V tomto smere možno mieru nahromadených poznatkov o objekte posudzovať v zmysle budovania:

- a) izomorfných systémov a
- b) homomorfných systémov.

Izomorfný systém sa všeobecne charakterizuje ako tvarovo rovnaký. To znamená, že ak zameníme systém za objekt, alebo dva systémy navzájom, nedochádza k žiadnej zmene. Ide teda o vzájomnú jednoznačnú zhodu medzi objektom a systémom, alebo medzi systémom navzájom. O absolútnom izomorfizme však nemožno hovoriť.

Homomorfný systém je taký, ktorý je voči objektu alebo inému systému tovarovo zjednodušený. Homomorfizmus treba chápať v zmysle zjednodušeného zachovania vzťahov medzi objektom a systémom. Zjednodušenie, teda nedosiahnutie stupňa izomorfizmu, môže mať pri zavádzaní systémov na objekty rôzne príčiny. Tie sú v nemalej miere určené aj tým, či ide o snahu budovať izomorfné systémy v štrukturálnej polohe, či v polohe funkcionálnej, alebo kombináciou obidvoch polôh.

Ad b. *Princíp zložitosti.* Jednoznačné rozdelenie systémov na princípe zložitosti v súčasnosti neexistuje. Pokusy kvantitatívneho definovania

zložitosti z teórie algoritmov, teórie automatov a číselnej analýzy nie sú vždy použiteľné pre systémy rozpracované systémovými teóriami. R. Ashby [3] zdôrazňuje, že zložitost systému treba posudzovať z hľadiska pozorovateľa, ktorého možnosti prevyšuje alebo neprevyšuje v ľubovoľnom aspekte, dôležitom pre dosiahnutie cieľa. Z tohto pohľadu ten istý materiálny objekt v závislosti od cieľa pozorovateľa a prostriedkov, ktorými disponuje, môže sa javiť ako zložitý alebo nezložitý. Fyzikálne rozmery objektu nie sú pritom dôležité.

Pri praktickom posudzovaní zložitosti objektu skúmaného systému sa obyčajne vychádza z počtu prvkov, ktoré tvoria systém, z charakteru a rozsahu vzájomne medzi nimi realizujúcich sa procesov. Každé zvýšenie sa počtu prvkov má za následok progresívne zvýšenie zložitosti systému [11]. Ak systém obsahuje sedem prvkov, môže nastať medzi nimi štyridsaťdva vzťahov $n(n-1)$ a množstvo rôznych stavov, v ktorých sa môže nachádzať takýto systém, dosahuje číslo 2^{42} [4].

Podľa zložitosti objektov a postavenia pozorovateľa, ktorý zavádza na ne systémy, delia spomínaní autori systémy na tri skupiny:

Jednoduché systémy. Tvoria ich systémy, v ktorých zloženie a objem funkcií a tiež počet prvkov a ich väzieb je krajne ohraničený. V zhode s tým nie je zložitá ani štruktúra systému.

Zložité systémy. K tejto skupine patria systémy, ktoré majú veľký počet funkcií a prvkov, široko rozvetvenú sieť väzieb a zložitú štruktúru. Zložité systémy (tak ako aj jednoduché systémy) sa kontrolujú a opisujú a ich vnútorné vzťahy podliehajú vplyvom organizačnej praxe.

Neobyčajne zložité systémy. Tieto systémy charakterizuje taký počet funkcií a prvkov a taká zložitost vzťahov, ktoré sú doposiaľ neopísateľné a ich štúdium sa zakladá na stochastických aspektoch.

Ad c. *Princíp vytvárania funkcie celku.* Na tomto princípe možno systémy rozdeliť na:

- sumatívne systémy,
- celostné systémy.

Skôr ako opíšeme prejavy týchto systémov je potrebné poukázať na jednu z najzávažnejších charakteristických črt zložitých a neobyčajne zložitých systémov, na tzv. *emergentné vlastnosti*. Emergentné sú také vlastnosti, ktoré nie sú odvoditeľné zo známych (pozorovaných) vlastností prvkov (častí) systému ani zo vzájomných vzťahov vlastností prvkov.¹

¹ Napríklad závod podniku je charakterizovaný celým radom len jemu vlastných zvláštností: charakterom výroby, špecifickosťou technologického procesu, organizáciou práce, vyrábanou produkciou a pod. Ak ten istý závod budeme skúmať v súhrne s inými závodmi, t. j. ako časť podniku, potom jednotlivé špecifické vlastnosti daného závodu budú pre nás vedľajšie. Zaujímať nás budú predovšetkým tie vlastnosti, ktoré sú vlastné podniku ako celku. Ako výsledok sa objaví (emergeuje — zrodí) nový útvar, celok, principiálne odlišný od každej jednotlivéj časti. V praxi ekonomických systé-

Podstata vzniku emergentných vlastností spočíva v samotných prvkoch a častiach. Také prvky a časti, ktoré sú vo vzájomnej priestorovo-časovej interakcii objektívne majú integračné tendencie so vznikom emergentných vlastností. Hoci pri vytváraní celku každá jeho časť zohráva naďalej svoju špecifickú úlohu, predsa bude táto úloha podmienená všeobecným funkčným určením celého systému.

Proces vzájomného pôsobenia častí v rámci systému je procesom vytvárania jeho rovnováhy. V tomto procese sa každá časť zaujíma „o svoje vlastné právo“, čím vytvára kritériálne podmienky pre rovnováhu všetkých častí, z ktorých sa systém skladá. Časťou systému je každý taký štruktúrálny útvar, ktorý tým, že sa na plnení celkovej úlohy systému zúčastňuje špecificky diferencovaným podielom, má svoju relatívne izolovanú samostatnosť. Relatívne izolovaná samostatnosť časti sa prejavuje tým, že takáto časť, pri vytváraní celkovej rovnováhy systému v interakčnom procese, ktorý má charakter ponúkajúceho „vlastných možností“, vetovania a prijímania „práva“ iných častí, nadobúda funkčné vlastnosti integračného charakteru [14].

Pri skúmaní integračnej funkcie systému ako celku nie je možné sa obmedzovať len na štúdium jeho častí a vzťahov medzi nimi. Z poznania existencie emergentných vlastností vyplýva nevyhnutnosť sústrediť pozornosť na celostné skúmanie.

Pri priebehu pracovných procesov práve emergentné vlastnosti systémov bývajú často najmenej dostupné pre experimentálne pozorovanie a meranie, čo spôsobuje podstatné ťažkosti najmä pri ich ovládaní. Poznanie všeobecných zákonitostí vzniku emergentných vlastností pri združovaní, kompozícii a upevňovaní postavenia ekonomických objektov, javov a procesov otvára široké pole výskumu aj pri uplatnení systémových teórií. Pri konkrétnom určení (vymedzení) častí a celku v priebehu pracovných procesov a činností je potrebné vychádzať z dosiaľ nahromadených poznatkov, pričom sa má do určitej miery zobrať do úvahy jestvujúca ekonomická základňa. Uplatnenie systémových teórií neuzatvára hranice vymedzeniu ekonomického systému a jeho jednotlivých častí, ktoré sa vplyvom vedeckotechnickej revolúcie môžu meniť.

Po tom čo sme dosiaľ povedali o častiach, ich vzájomnom vzťahu a vzťahu častí k celku možno celostný a sumatívny systém vymedziť takto:

Celostný systém predstavujú také jeho časti, ich vzájomné vzťahy a vzťahy k celku, ktoré majú emergentné vlastnosti. V celostných systémoch je každá časť v takom vzájomnom vzťahu s inou časťou, že zmena

mov sa emergentnosť prejavuje mnohorakým spôsobom. Reálny význam ekonomických charakteristík napr. trustu je niekedy veľmi rozdielny oproti tomu, ktorý sa predpokladal na základe analýzy údajov charakterizujúcich činnosť jednotlivých objektov pred zjednotením, produktivita práce kolektívu sa neredukuje na sumu individuálnych produktívností jeho členov.

v niektorej časti vyvoláva zmenu vo všetkých ostatných častiach a aj v systéme ako celku.

Sumatívny systém vytvárajú mechanicky spojené časti. V sumatívnom systéme sa časti správajú navzájom tak, že zmena v každej časti závisí len od nej samej a zmena systému ako celku je fyzikálnou sumou zmien jednotlivých častí.

Ad d. *Princíp správania sa*. O správaní sa systému v systémových teóriách (aj aplikáciách) sa zvyčajne hovorí len vtedy, ak je na danom systéme vymedzený vstup (prípadne jeho príslušné podnety) a výstup (prípadne jeho príslušná reakcia). Správanie sa systému sa potom definuje ako závislosť medzi vstupom a výstupom (prípadne závislosť medzi podnetmi a reakciami).

Podľa charakteru tejto závislosti možno systémy rozdeliť na:

- deterministické systémy,
- stochastické systémy.

Deterministické systémy sú charakterizované jednoznačnou opísateľnou závislosťou medzi vstupmi a výstupmi. Závislosť takého charakteru je daná zákonitosťou a príčinnou podmienenosťou priebehu zmien medzi vstupom a výstupom.

Stochastické systémy sa vyznačujú tým, že závislosť medzi vstupom a výstupom má pravdepodobnostný charakter. Stochastický charakter závislosti, pochopiteľne, nevyklučuje možnosť skúmania týchto systémov a štatistickej predpovede priebehu ich zmien. Stochastické systémy sú spojené s takým priebehom zmien a takými procesmi, ktoré buď málo poznáme, buď pre určité iné konkrétne príčiny podliehajú náhodným prejavom.

Určenie deterministických či stochastických charakteristík správania sa systémov závisí aj od toho, čo sa považuje za relatívne izolovaný systém.

Ad e. *Princíp pohybu*. Význam vymedzenia systému z hľadiska pohybu vyplýva z dynamiky objektu. Tento predpoklad síce umožňuje rozlíšiť:

- dynamické systémy a
- statické systémy,

v skutočnosti však systémové skúmanie dynamických prejavov objektov má oveľa väčší význam, než ich skúmanie ako statických systémov, pretože objekty podliehajú neustálej vzájomnej interakcii.

Dynamický systém vyjadruje prítomnosť aktívnych procesov v objekte aj v systéme, neustály priebeh ich zmien, pružnosť vzťahov štruktúry atď.

Statický systém je vo vzťahu k objektu v stave relatívneho pokoja a je tiež pasívny k vonkajšiemu okoliu.

Zavádzanie systému na objekte nevyhnutne predpokladá opierať sa o jeho dynamiku. Nebrať túto skutočnosť v úvahu znamená znásilňovať objekt nevyhovujúcim systémom [13].

Ad f. *Princíp vzájomného vzťahu medzi vstupmi a výstupmi.* Toto hľadisko umožňuje rozlíšiť:

- prospektívny systém,
- retrospektívny systém.

Prospektívny systém sa prejavuje v skúmaní objektu od vymedzenia (poznania) jeho vstupu a na základe neho určenia výstupu. Pôjde teda o postupné preskúmanie zmeny určitého vstupu od okamihu jeho existencie a začiatku sledovania až po jeho konečnú zmenu na výstup.

Retrospektívny systém sa prejavuje v takom prístupe ku skúmaniu objektu, keď sa z existujúceho výstupu retrospektívne určuje vstup. Ide teda o preskúmanie predchádzajúcich zmien na existujúcom výstupe až do okamihu, keď tento sa postupne začne meniť na vstup.

g) *Kritérium súvzťažnosti (interakcie) s okolím.* Podľa interakcie medzi systémom a jeho okolím sa rozdeľujú systémy na:

- absolútne izolované systémy,
- relatívne izolované systémy.

Za *absolútne izolovaný systém* možno považovať taký systém, pri ktorom sa nepredpokladá interakcia s okolím.

Relatívne izolovaný systém má presne určený rozsah objektu a presne vymedzené spôsoby, ktorými okolie pôsobí na systém (vstupy systému), ako aj spôsoby vplyvania systému na okolie (výstupy systému). Definovaním relatívne izolovaného systému sa vymedzujú hranice objektu, javu alebo procesu, ktorý budeme sledovať, a okolie systému, ktoré vplyva bezprostredne alebo sprostredkovane na skúmaný relatívne izolovaný systém.

3. Význam systémového skúmania objektov z rôznych aspektov

Klasifikáciou z určitých vytypovaných hľadísk sme naznačili niektoré spoločné vlastnosti rôznych objektov. Avšak iba čiastočne. Aj tie, ktoré sme brali do úvahy, je potrebné chápať relatívne. Ak sme vymedzili systém na základe určitých vlastností, napríklad izomorfnosti, celostnosti, dynamiky a podobne, to vôbec neznamená, že systém môže mať len jednu z týchto vlastností. Stotožňovanie systému s konkrétnou vlastnosťou vyplýva z nevyhnutnosti skúmať objekt práve z jednej určitej stránky, ktorá je spoločná pre mnohé objekty rôznej podstaty. Fakt, že sa systémom vyzdvihuje určitá vlastnosť objektu, neznamená, že mu neprislúchajú iné vlastnosti. Naopak, ľubovoľný objekt môže mať niekoľko alebo mnoho vlastností.

V tomto zmysle priebeh pracovných procesov vystupuje predovšetkým ako relatívne izolovaný systém, ale zároveň aj ako systém dynamický, celostný, veľmi zložitý a pod. Rôzne možné kombinácie skúmaných vlastností objektov sú bázou pre kvalitatívne rozdielny prístup k vytváraniu systému.

Každý relatívne izolovaný systém (ale aj iný, napr. celostný systém) pri priebehu pracovného procesu (pochopiteľne aj pri iných objektoch) má svoj *obsah a formu*.

Obsah a forma relatívne izolovaného systému závisia od podstaty objektu a od procesov, ktoré sa na ňom skúmajú. *Obsah relatívne izolovaného systému tvoria jeho funkcie, realizované procesy, a ich štruktúra tvorí jeho formu*. Obidve stránky s ňoobjektívne podmienené a s ňeoddeliteľnou vlastnosťou každého systému [11].

Tvorba relatívne izolovaného systému závisí od charakteru skúmaných prejavov objektu. Táto závislosť má principiálny metodický význam. Od charakteru skúmaných prejavov objektu bude závisieť obsah aj forma relatívne izolovaného systému.

Ak sa skúmajú pri priebehu pracovného procesu napríklad jeho sociálne prejavy, obsah a forma systému budú podliehať práve týmto prejavom. Pri skúmaní technologických, ekonomických, právnických a iných prejavov to tiež nemôže byť ináč.

Ak sa skúmajú procesy ovládania priebehu pracovného procesu a také ich prejavy, ktoré sú spoločné mnohým rozdielnym objektom, riešenie otázok obsahu a formy patrí do oblasti kybernetiky. Kybernetika zahrnuje jeden z aspektov správania systémov, a to procesy ovládania (control). Ostáva ešte dodať, že pri zavádzaní ľubovoľného systému je potrebné vymedziť funkcie a z nich vyplývajúce procesy a potom určiť štruktúru systému. Opačný postup od štruktúry k funkciám, čo znamená, že sa určuje obsah formou — protirečí zákonom dialektického materializmu. V praxi sa však, žiaľ, objavuje často aj taký prístup.

4. Metódy systémového prístupu

Koncepcie vývoja systémového prístupu možno sledovať podľa metód, ktoré tento prístup pri skúmaní objektov využíva. Metódy systémového prístupu možno rozdeliť z dvoch hľadísk.

Prvé hľadisko, ktoré vychádza zo všeobecnosti systémového prístupu, dáva možnosť rozlíšiť:

- metódy empiricko-intuitívne,
- metódy deduktívne.

Druhé hľadisko vychádza zo správania systémov a umožňuje rozdelenie na:

- mikroskopické metódy,
- makroskopické metódy.

Metódy empiricko-intuitívne pri systémovom skúmaní od začiatku uplatňoval predovšetkým I. Bertalanffy. Ich uplatnenie spočíva v takom spôsobe skúmania, keď sa postupne systémovo študujú jednotlivé rozdielne objekty a potom sa uskutočňujú závery o pozorovaných zákonitostiach. Výhoda takýchto metód spočíva v tom, že sú úzko spojené

s realnosťou objektov a môžu byť ľahko preilustrované a overené na príkladoch vybraných z rozličných vedných disciplín.

Metódy deduktívne sa uplatňujú v inej rovine skúmania. Namiesto toho, aby sa postupne študovali rozdielne objekty jeden po druhom, začína sa štúdiom „všetkých mysliteľných systémov“ a potom sa stanovia ich racionálne hranice rozsahu. Ich výhoda spočíva vo väčších možnostiach uplatnenia formalizácie. Priekopníkom týchto metód pri systémovom skúmaní je R. Ashby [3].

Možno povedať, že každé systémové skúmanie objektov sa uskutočňuje pomocou týchto metód alebo ich kombináciou. Jedny aj druhé metódy majú určité výhody, a aj ohraničenia ich uplatnenia.

Metódy vychádzajúce zo správania systémov sú založené na inom princípe.

Mikroskopické metódy sa zakladajú na podrobnom štúdiu jednej alebo niekoľkých častí zložitého objektu.

Makroskopické metódy spočívajú v tom, že ignorujú podrobnú štruktúru objektu a skúmajú len makroskopické správanie systému ako celku.

Obidve metódy sa široko využívajú v rôznych oblastiach systémových teórií a aplikácií. Pri ich uplatnení možno odhaliť mnohé ďalšie vlastnosti systémov, ktoré sa neuvádzali pri klasifikácii systémov. Napríklad pri uplatňovaní makroskopických metód možno skúmať také ďalšie vlastnosti, ako je progresívna segregácia systému, progresívna systematizácia, hierarchizácia, centralizácia, decentralizácia atď [7, 13].

V metodologických základoch systémového prístupu sme naznačili vymedzenie pojmu systém a hľadiská pre klasifikáciu systémov. Práve tieto problémy tvoria základ metodológie systémového prístupu. Metodológia systémového prístupu však zahrnuje aj vymedzenie ďalších pojmových prostriedkov, ktoré využívajú predovšetkým systémovej teórie, teda všeobecná teória systémov a kybernetika. Sem patria pojmy, ktoré charakterizujú:

a) *Mechanizmus fungovania systémov* — napríklad stabilita, rovnovážny stav, spätná väzba (záporná, kladná), v kybernetike sú to formy ovládania (homeostatická, ekvifinálna a spätnoväzbová), funkcie ovládania atď.

b) *Predstavy o rozvoji systémov*. Táto skupina zahrnuje predovšetkým pojmy: rast (jednoduchý, štruktúrálny, evolúcia, genéza), výber (prirodzený, umelý atď.). Treba dodať, že niektoré z pojmov charakterizujúcich vývoj systémov sa používajú aj pri opísaní procesov fungovania, napr. zmena, adaptácia, učenie sa. To vyplýva z toho, že hranice medzi procesmi fungovania a vývoja ani zďaleka nie sú vždy oddeliteľné. Často sa tieto procesy navzájom prelínajú. Rozlíšenie fungovania a vývoja systémov je jeden zo zložitých filozoficko-metodologických problémov.

c) *Konštruovanie (tvorba) umelých systémov*. R. Ashby [3] tvrdí, že táto časť pojmov zahrnuje v širšom meradle aj proces štúdia systémov.

Poukazuje na skutočnosť, že pri tvorbe a štúdiu systému je potrebné zaujímať sa o pozíciu metavýskumníka, ktorá vychádza zo vzájomného pôsobenia medzi výskumníkom a ním vytváraným alebo študovaným systémom. K špecifickým pojmom, ktoré charakterizujú proces štúdia a konštruovania systémov, patrí analýza systému, syntéza systému, problém čiernej a sivej skrinky a iné.

Vymenovaním niektorých pojmov, ktoré charakterizujú fungovanie, vývoj a tvorbu systémov sme sledovali cieľ poukázať na problémy metodologickej stránky systémového prístupu v širšom kontexte.

D. Uplatnenie systémového prístupu

Systémový prístup patrí k tým smerom vedeckého bádania, v ktorých nie je jednoduché urobiť hranice medzi teóriou a metodológiou na jednej strane a oblasťou použitia (aplikácie) na druhej strane. Zdá sa, že je potrebné najskôr upresniť, čo rozumieme pod použitím (aplikáciami) vo sfére systémového prístupu. Netriviálnosť takto postaveného problému je daná tým, že pri systémovom prístupe nejestvuje presne ohraničený a reálne vymedzený jediný objekt skúmania. V tomto zmysle je status systémového prístupu ako celku oveľa zložitejší, ako napr. jednej zo systémových teórií, kybernetiky, ktorá orientuje svoje skúmanie na určitý druh procesov — procesy riadenia — bez ohľadu na to, v akých rozdielnych objektoch tieto procesy prebiehajú.

Ukazuje sa, že pre systémový prístup možno vymedziť dva hlavné typy aplikácií. Po prvé, aplikácia všeobecno-teoretických zásad systémového prístupu. Ide o aplikácie filozofických myšlienok systémového prístupu ako celku a zvlášť všeobecnej teórie systémov a kybernetiky pre rozpracovanie nových koncepcií a smerov vedeckého bádania. V tomto smere aplikácie zahŕňujú aj snahy po vytvorení špeciálneho aparátu systémového prístupu. Za aplikáciu tohto typu možno teda považovať pokusy o formalizáciu východiskového všeobecno-teoretického obsahu nových koncepcií, t. j. rozvoj téz vypracovaných v teoretickej sfére pomocou aparátu systémového prístupu.

Druhý typ aplikácií sa uberá smerom použitia systémového prístupu pre stanovenie a riešenie konkrétnych vedeckých problémov rôzneho druhu. V tomto type aplikácií možno vymedziť dva varianty. V prvom prípade ide o snahy systémových disciplín (najmä tých, ktoré sme zahrnuli do systémových aplikácií) formulovať nové prístupy k určitým vedeckým problémom a nájsť nové spôsoby ich stanovenia a riešenia.

Druhý variant tohto typu aplikácie systémového prístupu tvoria tie práce, v ktorých sa jednotlivé problémy a ich riešenie definujú na základe použitia systémových princípov za pomoci zodpovedajúceho výskumného aparátu. Tento aparát býva obyčajne viac či menej tradičný

a čerpá sa z existujúcich vedných disciplín. Sú to teda také aplikácie, v ktorých nové princípy poznania sa uskutočňujú na základe jestvujúceho (starého), ale zodpovedajúceho vedeckého aparátu.

V súčasnosti tento typ aplikácií (a ako sa zdá ešte ním dlho bude) prevláda v systémovom prístupe. Ukazuje sa, že tento stav je zapríčinený tým, že doposiaľ chýba špeciálny systém subordinovaných metodologických prostriedkov systémového prístupu. Táto situácia, ako ukazuje prax, nevytvára zatiaľ neprekonateľné prekážky pre systémové riešenie problému. Vidieť to aj v mnohých ekonomických oblastiach poznania, kde už samo prijatie systémových myšlienok dovoľuje podstatne rozšíriť a upresniť prvotné predstavy o ekonomickom objekte a na tomto základe získať pre ich štúdium také metodologické prostriedky, ktoré sa skôr v danej sfére nepoužívali.

Literatúra

- [1] ACKOFF, RUSSELL, L.: Systems, Organizations and Interdisciplinary Research. General Systems, vol. V., 1960.
- [2] ACHLIBINSKI, B. V.: Informacija i sistema. Leningrad, Leninizdat 1969.
- [3] ASHBY, W. ROSS: General Systems Theory as a New Discipline. General Systems, vol. III., 1958.
- [4] BEER, S.: Kybernetika řízení. Praha, Svoboda 1966.
- [5] BERTALANFFY, L.: General Systems Theory. A Critical Review. General Systems, vol. VII., 1962.
- [6] ČERŇAK, J. I.: Analiz i sintez sistem v ekonomike. Moskva, Ekonomika 1970.
- [7] HALL, A. D., FAGEN, R. E.: Definition of System. General Systems. vol. I., 1956.
- [8] Issledovanija po obščej teorii sistem. Moskva, Progress 1969.
- [9] Matematika i kibernetika v ekonomike. Slovar — spravocnik. Moskva, Ekonomika 1971.
- [10] MESAROVIČ, MICHAJLO, D.: General Systems Theory and its Mathematical Foundations. In: [8].
- [11] PETROV, A., Š.: Osnovy organizaciji upravljenja promyšlennym proizvodstvom. Moskva, Ekonomika 1969.
- [12] POPOV, G. CH.: Problemy teorii upravlenija. Moskva, Ekonomika 1970.
- [13] ROMANČÍK, L.: Systémy a ich využitie v ekonomike. In: Zborník KORPP — VŠE, Bratislava, 1969.
- [14] ROMANČÍK, E. a kol.: Základy economickej kybernetiky. Bratislava, Alfa 1972.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА К ИССЛЕДОВАНИЮ ОБЪЕКТОВ

Ян Порвазник

Статья начинается описанием двух одинаково важных тенденций, которые сопровождают развитие экономических наук (также как и развитие науки вообще). Во первых, это дифференциация научных знаний и во вторых его интеграция. Эти две тенденции понимает автор как две стороны одного и того же процесса исследования экономического объекта, взаимно дополняющиеся и обуславливающиеся.

Применяя практически интеграцию научного знания были открыты новые направления

научного исследования экономических объектов на граници классических наук. Для них общее то, что используют системный подход. Системный подход исследует автор в трех плоскостях.

1. Теоретической, в которой объясняется философия возникновения системного подхода;
2. Методической, которая охватывает формирование соответствующего аппарата понятий соответствующего системному подходу.
3. Апликационной, где частично показывается применение с системного подхода и методов при исследовании функционирования сложных объектов.

После обоснования философии системного подхода существенная часть статьи посвящена методологическим проблемам системного подхода. В этой части исследуются: сущность системы, инварианты определяющие понятие системы, классификация систем в зависимости от избранных критерий (мера познания и описания объекта, принцип сложности, принцип образования целого, принцип поведения, критерий движения, принцип взаимного отношения между входом и выходом, принцип взаимозависимости) значение системного исследования объектов с разных точек зрения, методы системного подхода.

SOME ASPECT OF A SYSTEMIC APPROACH TO AN INVESTIGATION OF OBJECTS

Ján Porvazník

The study outlines two equally important trends accompanying the development of economic sciences (or that of science generally). First, it is a differentiation of scientific knowledge, second, its integration. The author understands these two trends as being two aspects of the same process involved in apprehending an economic object, reciprocally supplementing and conditioning each other.

New directions of a scientific investigation of economic object on the border of classical disciplines are deduced from a practical expression of the integration of scientific knowledge. A common feature for these directions is that they utilize the systemic approach which the author studies in three planes:

1. Theoretical — expounding the noetic philosophy of the origin of the systematic approach;
2. Methodical — embodying the creation of the relevant conceptual apparatus adequate to the systemic approach;
3. Practical — partially implying an application of systemic ideas and methods in the investigation of the systems designs of complex objects.

Having justified the philosophy of a systemic approach, the author devotes the major part of his study to methodological problems. In this plane he investigates: the essence of a system, invariants in the definition of a system, system classification from definite aspects (measure of apprehension and description of the object, principle of complexity, principle of forming a whole, principle of behaviour, criterion of motion, principle of mutual relationship between inputs and outputs, criterion of correlation), the significance of a systemic investigation of objects from diverse aspects, methods of a systemic approach.

Prehľady

PAVOL SŮSEDKA, JURAJ VIGAŠ

Prognóza vývoja obyvateľstva a domácností na Slovensku do roku 2000

V socialistických krajinách sa v posledných rokoch rozvinuli intenzívne a široko založené prognostické práce. Najmä v ZSSR sa prikladá veľký význam dlhodobým vedeckým prognózam, ktoré predstavujú prvú etapu pri vypracovaní dlhodobého plánu.

Nevyhnutnosť prehľbovať a zdokonaľovať dlhodobé plánovanie a prognózy vyzdvihol XIV. zjazd KSČ. V rezolúcii zjazdu sa vytýčila úloha rozvinúť práce na dlhodobom výhľade rozvoja národného hospodárstva a vedeckých prognózach dlhodobého vývoja potrieb spoločnosti, vplyvu vedeckotechnického rozvoja a sociálnych podmienok celého reprodukčného procesu.

Vláda SSR schválila program a organizáciu rozpracovania dlhodobého výhľadu rozvoja hospodárstva na Slovensku uznesením číslo 104 zo dňa 31. marca 1971. Tieto práce organizuje a zabezpečuje 11 pracovných skupín.

V prvej etape prác na dlhodobom výhľade sa vypracovali sociálne, ekonomické, vedeckotechnické prognózy a medzi nimi i prognóza vývoja obyvateľstva a domácností. Po vyhodnotení týchto prognóz v druhej etape sa vypracujú sociálne, ekonomické a vedeckotechnické koncepcie, ktoré budú východiskom pre vypracovanie dlhodobého výhľadu rozvoja hospodárstva na Slovensku.

Demografické zmeny majú zásadný vplyv na formovanie najdôležitejších ukazovateľov národného hospodárstva. Zmeny vekovej štruktúry obyvateľstva ovplyvňujú zdroje pracovných síl, štruktúru osobnej a spoločenskej spotreby, sortiment služieb, potreby materských škôl, základných, stredných, vysokých škôl a oblasť sociálneho zabezpečenia. Prognóza vývoja obyvateľstva podľa krajov a okresov je jeden zo základných podkladov pre vypracovanie prognózy priestorového usporiadania ekonomiky, a to najmä prognózy vývoja osídlenia a urbanizácie.

XIV. zjazd KSČ položil na popredné miesto opatrenia na zlepšenie populačného vývoja, zvýšenie spoločenskej podpory rodinám s deťmi a mladým manželstvám. Vláda ČSSR na základe záverov XIV. zjazdu

KSČ rozhodla v roku 1971 o významných opatreniach, ktoré majú priamy vzťah k problémom populácie. V súlade s budúcou tvorbou zdrojov národného dôchodku má tiež dôjsť k realizácii ďalších opatrení, lebo iba sústavnosť v pronatalitnej politike môže priniesť zlepšenie populačného vývoja v ČSSR.

Pracovná skupina pre demografický vývoj, včítane vývoja domácností, pri prácach na prognóze obyvateľstva a spoločne hospodáriacich domácností za Slovensko, kraje a okresy najprv zhodnotila vývoj populácie na Slovensku za posledných 50, a najmä 25 rokov, potom rozpracovala metodiku pre túto prognózu, na základe ktorej pristúpila k zostaveniu niekoľkých variantov vlastnej prognózy vývoja obyvateľstva a domácností.

Zhodnotenie doterajšieho vývoja obyvateľstva a domácností

Reprodukcia obyvateľstva na Slovensku za prvej buržoáznej ČSR bola pod silným vplyvom kapitalistického zriadenia. Ku vzniku prvej buržoáznej ČSR bolo na Slovensku podľa odhadu 2980 tisíc obyvateľov. Reprodukciu obyvateľstva v prvých desiatich rokoch buržoáznej československej republiky charakterizujú vysoké prírastky obyvateľstva. V období hospodárskej krízy v tridsiatych rokoch znížila sa plodnosť žien tak, že čistá miera reprodukcie klesla v rokoch 1935 až 1938 pod hranicu zachovania 1,0. Reprodukčný proces obyvateľstva v tomto období je charakterizovaný silným vystahovalectvom.

V rokoch 1940—1944, v porovnaní s poslednými predvojnovými rokmi, došlo k miernemu oživeniu prirodzeného pohybu obyvateľstva za súčasného zhoršenia všeobecnej úmrtnosti, a najmä úmrtnosti malých detí.

Vitazstvo socializmu v našej vlasti prinieslo kvalitatívne zmeny v reprodukcii obyvateľstva. Vytvorili sa lepšie sociálne, ekonomické podmienky pre reprodukciu obyvateľstva. Odstránila sa nielen nezamestnanosť, ale aj jej potenciálne nebezpečenstvo. Lepšie sociálno-ekonomické perspektívy a postupná realizácia zrovnoprávnenia žien mali priaznivý odraz na reprodukciu obyvateľstva. Populácia sa stabilizovala hneď v prvých povojnových rokoch a potom zaznamenala pozoruhodné zmeny. Takmer desať rokov sa čistá miera reprodukcie obyvateľstva pohybovala okolo 1,52, čo znamená silný potenciálny rast obyvateľstva počas jednej generácie. V tomto období znížil sa vek snúbencov, vek prvorodičiek, skrátila sa doba medzi jednotlivými pôrodmi a doba od sobáša do narodenia prvého dieťaťa. Najvyššie špecifické plodnosti žien sa posunuli k mladším vekovým skupinám a významné úspechy sa dosiahli v znižovaní špecifických úmrtností. Vývoj populácie sprevádzalo pribúdanie žien vo veku najvyššej sobášnosti a žien vo veku najvyššej plodnosti. V šesťdesiatych rokoch, temer po desaťročnom trvaní svojej

vysokej úrovne, plodnosť sa znižovala až do roku 1968. Čistá miera reprodukcie dosiahla v roku 1968 hodnotu 1,114. Zavedením ďalších pro-natalitných opatrení na základe zákona o materskom príspevku dochádza od roku 1969 znovu k zvyšovaniu pôrodnosti.

Uvedené tendencie vo vývoji reprodukcie obyvateľstva na Slovensku ovplyvnili stredné stavy obyvateľstva.

Tabuľka 1

Stredné stavy obyvateľstva podľa pohlavia (v tisícoch)

Rok* 1. 7.	Spolu	Index 1919=100	Muži	Index 1919=100	Ženy	Index 1919=100
1919	2 999,3	100,0	1 454,0	100,0	1 545,3	100,0
1920	3 000,5	100,0	1 455,0	100,1	1 545,5	100,0
1925	3 167,6	105,6	1 538,5	105,8	1 629,1	105,4
1930	3 315,5	110,5	1 607,4	110,6	1 708,1	110,5
1935	3 486,0	116,2	1 697,6	116,8	1 788,4	115,7
1940	3 553,5	118,5	1 734,5	119,3	1 819,0	117,7
1945	3 459,1	115,3	1 693,2	116,5	1 765,9	114,3
1950	3 463,4	115,5	1 679,0	115,5	1 784,4	115,5
1955	3 726,6	124,2	1 815,5	124,9	1 911,1	123,7
1960	3 994,3	133,2	1 954,0	134,4	2 040,3	132,0
1965	4 373,6	145,8	2 163,6	148,8	2 210,0	143,0
1970	4 528,5	151,0	2 234,4	153,7	2 294,1	148,5

* Na území v jednotlivých rokoch

Údaje o počte obyvateľstva uvedené v tabuľke 1 do roku 1960 sa vzťahujú na prítomné obyvateľstvo a v rokoch 1965 a 1970 na obyvateľstvo s trvalým bydliskom na Slovensku.

Jednotlivé faktory ovplyvňujúce reprodukciu obyvateľstva SSR sa za posledných päťdesiat rokov vyvíjali takto:

Tabuľka 2

Základné ukazovatele prirodzeného pohybu obyvateľstva

Priemer rokov rok	Na 1 000 obyvateľov				Rozvody na 1 000 sobášov	Na 1 000 živonarodených	
	sobášov	živonarodených	zomretých	prirodzený prírastok		dojčenská úmrtnosť	novorodenecká úmrtnosť
1920—24	9,7	35,4	19,5	15,9	1,8	173,0	66,7
1925—29	8,7	31,1	18,0	13,1	1,9	173,4	65,2
1930—34	8,0	26,7	15,4	11,3	2,5	158,6	57,8
1935—39	7,1	22,7	13,8	8,9	3,3	142,3	53,2
1940—44	8,2	24,9	15,4	9,5	3,1	145,8	55,1
1945—49	10,0	25,3	14,0	11,3	2,3	130,2	44,6
1950—54	9,4	28,0	10,5	17,5	5,1	78,7	31,1
1955—59	8,2	24,9	8,7	16,2	6,2	40,5	16,9
1960—64	7,4	20,6	7,8	12,8	7,7	26,8	13,6
1965—69	7,3	17,8	8,2	9,4	8,7	26,0	15,6
1970	7,9	17,9	9,3	8,5	9,5	25,7	16,7

Rast nových rodín vytvára predpoklady pre zabezpečenie lepšieho vývinu populácie. V prvých rokoch buržoáznej ČSR sa realizovali odložené sobáše z obdobia vojny a k ich značnému poklesu došlo v období krízy. Po oslobodení tiež dočasne vzrastala sobášnosť až do roku 1950 a mierne klesala až do roku 1967, odkedy má opäť mierne stúpajúci trend. Ťažisko uzatvárania sobášov sa presúva do mladších ročníkov, pričom sa súčasne znižuje percento žien vstupujúcich do manželstva vo veku pod 18 rokov.

Rozvodovosť mala takmer po celé päťdesiatročné obdobie stúpajúcu tendenciu, a preto sa sústavné znižoval čistý prírastok manželstiev. Viac ako 54 % všetkých rozvodov pripadá na manželstvá do 9 rokov, čo negatívne ovplyvňuje výšku pôrodnosti.

Vysoká povojnová pôrodnosť v prvej buržoáznej ČSR, v ktorej sa čiastočne prejavovala i kompenzácia zníženia počas vojny, trvala v dvadsiatych rokoch. V tridsiatych rokoch, v dobe krízy, dochádza k depulácii, lebo v tomto období čistá miera reprodukcie klesla pod hodnotu zachovania 1,0. Obrat v populačnom vývoji nastáva až po prekonaní hospodárskej krízy, čo sa však začalo prejavovať vo zvýšenej pôrodnosti až počas druhej svetovej vojny.

K výraznému zlepšeniu vývoja populácie dochádza po oslobodení. Pôrodnosť mala stúpajúcu tendenciu až do roku 1950, kedy dosiahla svoj vrchol — 28,8 ‰. Po tejto kulminácii sa udržiavala na relatívne vysokej úrovni zhruba 10 rokov.

Najnižšiu úroveň dosiahla pôrodnosť v roku 1968 — 17, ‰. Pôsobil tu celý rad faktorov. S rastom zamestnanosti žien i kultúrnej úrovne obyvateľstva sa začali uplatňovať tendencie smerujúce k poklesu počtu detí v rodine. Nepriaznivo na populačný vývoj vplýval zákon o umelom prerušení tehotenstva z roku 1957. Za obdobie 1958—1970 sa uskutočnilo 300,3 tisíc interrupcií na žiadosť.

Hlavnou príčinou poklesu pôrodnosti je obmedzovanie plodnosti. Rastie počet detí prvého a druhého poradia, zatiaľ čo ubúda narodených detí v ďalších poradiach. Celkovú plodnosť žien ovplyvňujú aj názory na počet detí v rodine, ktoré sa zatiaľ viac zameriavajú na obmedzovanie ako na vzrast veľkosti rodiny. U mladých ľudí prevláda predstava, že najvýhodnejším typom rodiny je rodina s jedným, maximálne s dvoma deťmi. Pritom zabezpečenie jednoduchej reprodukcie obyvateľstva si vyžaduje, aby každá rodina mala v priemere 2,5 detí. Podľa sčítania ľudu v roku 1930 pripadalo na 1 vydatú ženu 3,36 detí, v roku 1950 2,58 detí, v roku 1961 2,63 detí.

Obmedzovanie počtu detí v rodine je výsledkom celého radu sociálno-ekonomických a psychologických faktorov. Medzi tie najhlavnejšie patrí predovšetkým rozvoj priemyslu a z toho vyplývajúca vysoká zamestnanosť žien, jestvujúci nedostatok bytov, sťahovanie do miest, zmeny v spoločenskej štruktúre obyvateľstva, rastúca vzdelanosť žien, zvyšovanie

vane nákladov na výchovu detí, nedostatky v rozvoji služieb, ktoré by mali uľahčovať práce v domácnosti.

Úmrtnosť obyvateľstva počas celého obdobia prvej buržoáznej ČSR bola na Slovensku vysoká, a to najmä dojčenská a novorodenecká.

Po oslobodení dosiahlo socialistické zriadenie výrazné úspechy v znížení úmrtnosti obyvateľstva. Hneď po roku 1945 klesla hlboko pod predvojnovú úroveň. Od začiatku šesťdesiatych rokov nastáva však zlom v znižovaní celkovej úmrtnosti obyvateľstva a neskôr dochádza k jej miernemu vzostupu. Hlavnou príčinou toho je rýchle pribúdanie staršieho obyvateľstva, lebo v špecifických úmrtnostiach sú len minimálne zmeny.

Zlepšená zdravotnícka starostlivosť a celkové zvýšenie životnej úrovne obyvateľstva viedlo k závažným zmenám v dojčenskej a detskej úmrtnosti. Slovensko sa úrovňou dojčenskej úmrtnosti zaraďuje medzi krajiny s jej najnižšou hodnotou. Týka sa to v prvom rade novorodeneckej úmrtnosti, naproti tomu ponovorodeneckú úmrtnosť treba ešte ďalej znižovať.

Za uplynulé polstoročie nastal na Slovensku určitý presun v závažnosti jednotlivých ochorení ako príčin smrti. Po celú dobu buržoáznej ČSR na poprednom mieste medzi zistenými príčinami smrti boli infekčné choroby. Po ich prechodnom povojnovom zvýšení rýchle pokračoval ich pokles a od druhej polovice päťdesiatych rokov môžeme konštatovať, že v porovnaní s inými príčinami smrti výrazne neovplyvňujú hladinu celkovej úmrtnosti. Týkalo sa to hlavne tuberkulózy, najčastejšej príčiny smrti z tejto skupiny chorôb.

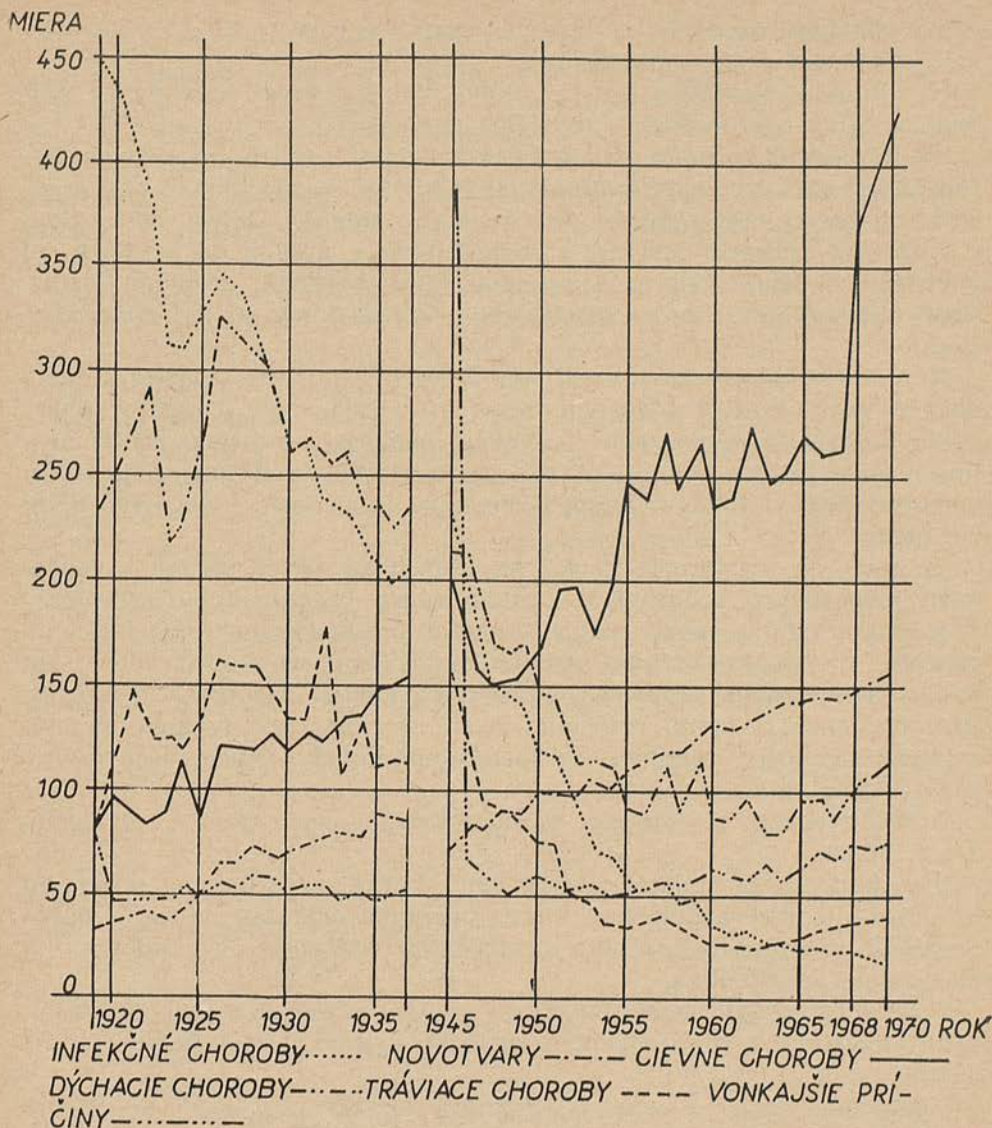
Pokles vykazujú aj úmrtnosť na choroby dýchacích ciest a tráviaceho ústrojenstva.

Naproti tomu sú skupiny chorôb, ktoré vykazujú stúpajúci trend. Sú to choroby kardiovaskulárne, včítane cievnych ochorení mozgu a novotvary. Na vzostupe týchto chorôb sa podieľa stárnutie obyvateľstva ako aj zlepšená diagnostika.

V budúcom období možno očakávať pomalé zvyšovanie celkovej úmrtnosti obyvateľstva pri sústavnom miernom znižovaní špecifických úmrtností.

Pokles dojčenskej a detskej úmrtnosti najviac ovplyvnil predĺženie strednej dĺžky života, ktorá dosiahla na Slovensku hodnoty vyspelých krajín. Stagnácia a mierne zvyšovanie špecifických úmrtností sa odrazili aj v úrovni strednej dĺžky života, ktorá zostáva na rovnakej úrovni, alebo sa málo znižuje. Stredná dĺžka života v nultom veku spolu pre mužov a ženy dosiahla v roku 1969 70,6 roka a v roku 1970 70,5 roka.

Prirodzený prírastok obyvateľstva je relatívnym vyjadrením rýchlosti rastu obyvateľstva s konkrétnym vekovým zložením a úrovňou špecifických plodností a úmrtností. V prvej buržoáznej ČSR klesal z vysokých hodnôt v prvých povojnových rokoch na najnižšiu hodnotu v roku 1938.

Graf 1. Zomretí podľa príčin smrti na Slovensku v rokoch 1919—1970 (na 100 000 obyvateľov)

Po oslobodení rast trval do roku 1950 a pomerne vysoké hodnoty prirodzeného prírastku obyvateľstva sa udržali do roku 1966. Po prechodnom znížení sa prirodzený prírastok obyvateľstva mierne zvyšoval od roku 1969 a v roku 1971 dosiahol hodnotu 8,8 ‰.

Vekové zloženie obyvateľstva na Slovensku sa nachádza na hranici

progresívneho typu, ktorý je charakterizovaný tým, že zabezpečuje rast obyvateľstva. Ak by sa podiel detskej zložky obyvateľstva ďalej znižoval, prešlo by obyvateľstvo SSR už do stacionárneho typu, stagnujúcej populácie.

Vekové zloženie obyvateľstva SSR od roku 1900 (graf č. 2) názorne ukazuje uvedené tendencie znižovania obyvateľstva v predprodukčnom veku, ako aj na deformácie vekovej štruktúry rokmi prvej svetovej vojny a rokmi krízy.

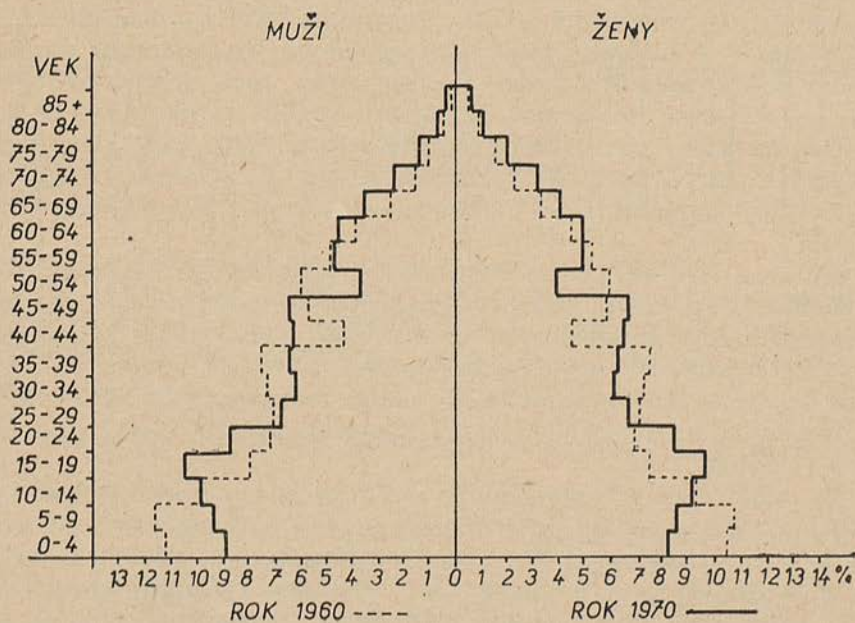
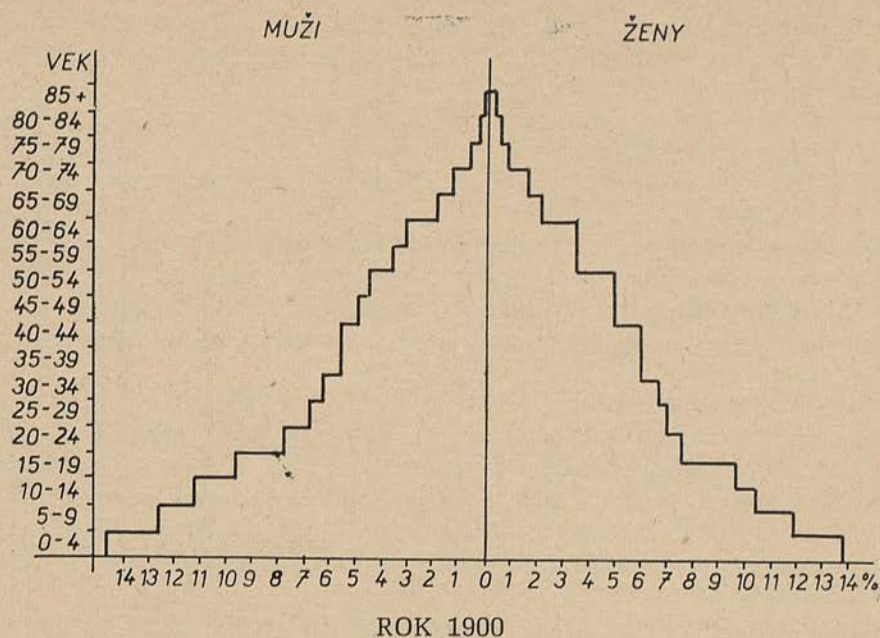
Za prvej buržoáznej ČSR populácia obyvateľstva bola nepriaznivo ovplyvnená zahraničnou migráciou. Slovensko v rokoch 1920—1939 stratilo pasívnym saldom zahraničného sťahovania 218 130 obyvateľov. Po oslobodení bola emigrácia temer úplne zastavená, ba naopak vrátili sa tisíce emigrantov.

Vnútna migrácia plní úlohy vyplývajúce zo socialistickej výstavby. Poukazuje na zmeny osídlenia a koncentrácie obyvateľstva do miest a väčších obcí. Migračným pohybom medzi ČSR a SSR sa riešia problémy dosídlenia pohraničia a zabezpečenia dôležitých odvetví v celej ČSSR pracovnými silami. Intenzita vnútorného sťahovania sa znižuje. Pohyb obyvateľstva medzi SSR a ČSR sa znížil a saldo pokleslo z 3,2 ‰ v období 1950—1954 na 1 ‰ v roku 1970.

Vývoj domácností za prvej buržoáznej ČSR je charakterizovaný tým, že v tomto období prevládal trojgeneračný typ domácností (rodičia, deti a starí rodičia) so spolumi ďalších príbuzných (tety, strýcovia, synovci a pod.). Po oslobodení sa stáva postupne prevažná časť žien ekonomicky činná. V dôsledku toho mení sa spôsob hospodárenia v rodine a vytvára sa v zásade dvojgeneračný typ rodiny, resp. domácnosti. Priemerný počet členov domácnosti sa zmenšil zo 4,37 v roku 1930 na 4,01 roku 1950, na 3,51 v roku 1960 a na 3,36 v roku 1970. Silne klesá počet viacčlenných domácností a rýchlejšie rastú dvojčlenné, trojčlenné a štvorčlenné domácnosti pri súčasnom zvyšovaní i jednočlenných domácností.

Pri sledovaní domácností a vypracúvaní prognóz vývoja domácností stretávame sa s pojmami cenzové domácnosti a spoločne hospodáriace domácnosti. Cenzová domácnosť predstavuje osoba, alebo súbor osôb tvoriacich rodinu z hľadiska príbuzenských vzťahov. Spoločne hospodáriacu domácnosť predstavuje jedna alebo viac cenzových domácností, ktoré bez ohľadu na rodinné vzťahy spoločne bývajú a spoločne hospodária v jednom byte.

V uplynulom desaťročnom období spoločne hospodáriace domácnosti vzrástli o 20,5 ‰ a cenzové domácnosti o 14,6 ‰. Tento rast sa sústreďoval do jednočlenných až štvorčlenných domácností. Vývoj cenzových a spoločne hospodáriacich domácností odhaľuje tendencie, ktoré treba mať na zreteli pri plánovaní výstavby bytov a pri úvahách o opatreniach v oblasti životnej úrovne obyvateľstva.

Graf 2. Vekové zloženie obyvateľstva na Slovensku v roku 1900 a v rokoch 1960 a 1970

Z hodnotenia vývoja obyvateľstva a domácností SSR do roku 1970 vyplýva, že:

1. dochádza k starnutiu obyvateľstva a k znižovaniu detskej zložky obyvateľstva,

2. zníženie špecifických plodností žien dosiahlo taký stav, že čistá miera reprodukcie sa približuje hodnote zachovania 1,0,

3. v dôsledku zvyšovania podielu obyvateľstva v poprodukčnom veku rastie úmrtnosť obyvateľstva pri stagnácii alebo miernom znižovaní špecifických úmrtností,

4. v dôsledku zvýšenej pôrodnosti v rokoch 1947—1957 sú vytvorené biologické predpoklady pre zvýšený počet živonarodených detí v šiestej päťročnici,

5. spoločne hospodáriace domácnosti rastú rýchlejšie ako cenzové domácnosti a počet členov domácnosti sa sústavne znižuje.

XIV. zjazd KSC na základe hodnotenia vývoja populácie a účinnosti doterajších pronatalitných opatrení vytýčil úlohu vypracovať a realizovať sociálny program, v ktorom na poprednom mieste majú byť opatrenia na zlepšenie populačného vývoja, na zvýšenie podpory rodinám s deťmi a mladým manželstvám. Zámery populačnej politiky sa už v pomerne krátkom čase po XIV. zjazde KSC začínajú uvádzať do života poskytovaním materského príspevku od 1. októbra 1971 všetkým ženám, ktoré sa starajú o dve a viac detí do dvoch rokov dieťaťa a úpravou výšky pôrodného.

Metodika prognózy vývoja obyvateľstva a spoločne hospodáriacich domácností

Pri prognóze vývoja obyvateľstva sme ako východiskový stav použili údaje o obyvateľstve k 31. decembru 1970, v ktorých sme zobrali do úvahy výsledky sčítania ľudu k 1. 12. 1970, a to tak v úhrne, ako aj vo vekovej štruktúre a podľa pohlavia.

Pri prognóze vývoja spoločne hospodáriacich domácností sme vychádzali z počtu cenzových domácností, zistených na základe 2 % mikro-cenzu zo sčítania ľudu k 1. 12. 1970 a z počtu spoločne hospodáriacich domácností z predbežných výsledkov sčítania ľudu k 1. 12. 1970.

Prognózy vývoja obyvateľstva a spoločne hospodáriacich domácností do roku 2000 za SSR, kraje a okresy sme robili *bez zreteľa na vplyv vnútornej a zahraničnej migrácie*. Rozsah migrácie sa ešte nemohol v prvej etape brať do úvahy, lebo jej projekcia musí vychádzať z koncepcie osídlenia a z priestorového usporiadania ekonomiky SSR.

Predpokladaný vývoj špecifických úmrtností vychádza z predchádzajúceho vývoja úmrtností, špecifických úmrtností, ako aj z analýzy príčin smrti. Predpokladá sa, že vo väčšine vekových skupín dôjde k miernemu zníženiu úmrtností.

Z predpokladaných špecifických úmrtností vypočítané koeficienty dožitia P_x za SSR sme použili aj pre výpočet prognózy vývoja obyvateľstva za kraje a okresy.

Mimoriadnu pozornosť sme venovali vývoju čistých špecifických plodností, lebo pri pomernej stabilite úmrtnosti plodnosť a jej vývoj určujú vývoj populácie.

Prvým krokom bola regresná analýza na súbore údajov o čistých špecifických plodnostiach žien za roky 1920—1970 a osobitne za roky 1946—1970.

Na základe extrapolovaných hodnôt sme zostavili 2 varianty špecifických plodností žien za SSR. V súvislosti s realizovanými a ďalšími pripravovanými pronatalitnými opatreniami sme zostavili ďalšie 4 varianty špecifických plodností žien. Po ich zhodnotení sme označili za najreálnejší nasledujúci variant špecifických plodností žien pre výpočet prognózy obyvateľstva Slovenska do roku 2000 (tab. 3).

Tabuľka 3

Predpokladaný vývoj čistých špecifických plodností žien

Veková skupina	Počet živonarodených detí na 1 000 žien príslušnej vekovej skupiny						
	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000
15—19	40,0	40,0	41,0	42,0	43,0	44,0	45,0
20—24	190,0	194,0	193,0	192,0	190,0	188,0	187,0
25—29	130,0	131,0	126,0	120,0	114,0	108,0	102,0
30—34	70,0	70,0	65,0	58,0	52,0	47,0	42,0
35—39	30,0	28,0	25,0	22,0	20,0	18,0	16,0
40—44	10,0	7,0	6,0	5,0	4,0	4,0	3,0
45—49	0,7	0,7	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3

Tento variant ráta s miernym zvýšením čistých špecifických plodností žien v najmladšej päťročnej vekovej skupine. Rozhodujúci podiel na úrovni úhrnnej čistej plodnosti žien i pre prognózu vývoja obyvateľstva do roku 2000 má veková skupina žien od 20—24 rokov, lebo počítame, že v dôsledku uplatnených pronatalitných opatrení dôjde v prvom päťročnom období k miernemu zvýšeniu čistej špecifickej plodnosti v tejto skupine a že v ďalších päťročných obdobiach sa bude len mierne znižovať. V ostatných päťročných vekových skupinách žien počítame s väčším znižovaním čistých špecifických plodností žien.

Uvedené čisté špecifické plodnosti žien platia pre vyznačený rok. Každoročný počet živonarodených detí sme vypočítali na základe počtu žien v reprodukčnom veku podľa jednotlivých rokov a postupného rastu alebo klesania čistých špecifických plodností.

Pri prognózach vývoja natality v jednotlivých krajoch SSR sme počí-

tali s tým, že dôjde k ďalšiemu zblížovaniu čistých špecifických plodností žien medzi jednotlivými krajinami.

Pri prognóze vývoja plodností žien za jednotlivé okresy sme vychádzali z úhrnnej čistej plodnosti žien. V rámci jednotlivých krajov sme ráтали s tým, že v období do roku 2000 bude dochádzať k ďalšiemu zblížovaniu úhrnnej čistej plodnosti žien medzi jednotlivými okresmi.

Prepočty rozdelenia príslušných päťročných vekových skupín na jednoročné sme urobili za SSR a kraje na základe roku 1970 pri predpoklade rovnomernej úmrtnosti jednotiek veku v príslušnej vekovej skupine. Týmto zjednodušeným spôsobom výpočtu môže dôjsť len k malému nepodstatnému skresleniu jednotiek veku.

Základom pre *prognózu vývoja spoločne hospodáriacich domácností za SSR a kraje* bola vypracovaná prognóza vývoja obyvateľstva do roku 2000. Pre výpočet prognózy vývoja spoločne hospodáriacich domácností sme použili ako podklad predbežné výsledky sčítania ľudu k 1. decembru 1970 o počte spoločne hospodáriacich domácností podľa počtu členov a výsledky 2 % mikrocenzu zo sčítania ľudu k 1. 12. 1970 o počte a členení cenzových domácností.

Pri výpočte prognózy vývoja spoločne hospodáriacich domácností sme vychádzali z prepočtov vývoja prognózy cenzových domácností a koeficientov súžitia týchto domácností.

Koeficient súžitia domácností (počet cenzových domácností na 100 spoločne hospodáriacich domácností) sme vypočítali na základe tendencií jeho doterajšieho vývoja. Pomocou tohto koeficientu sme vypočítali stav spoločne hospodáriacich domácností pre jednotlivé obdobia do roku 2000.

Pri výpočte perspektívneho počtu členov spoločne hospodáriacich domácností sme aplikovali doterajšie tendencie vývoja štruktúry domácnosti, vyplývajúce z výsledkov sčítania ľudu v roku 1961 a v roku 1970 a z výsledkov mikrocenzov.

Prognózu vývoja spoločne hospodáriacich domácností za SSR a kraje sme vypočítali v päťročných intervaloch ako jeden variant bez zreteľa na vplyv vnútornej a zahraničnej migrácie.

Výsledky prognózy vývoja obyvateľstva a spoločne hospodáriacich domácností

Výsledky prognózy vývoja obyvateľstva

Prognózu vývoja obyvateľstva za Slovensko sme vypočítali v šiestich variantoch, z ktorých sme vybrali najreálnejší ako základný variant prognózy. Použili sme to i pre výpočet prognózy spoločne hospodáriacich domácností a ostatné pracovné skupiny, ktoré boli vytvorené na

základe uznesenia vlády o dlhodobom výhľade rozvoja hospodárstva na Slovensku, vychádzali z neho pri vypracovaní svojich pognóz.

Prognózy vývoja obyvateľstva za kraje a okresy sme vypracovali v jednom variante, ktorý nadväzuje na základný variant za Slovensko.

V prognóze vývoja obyvateľstva za SSR, kraje a okresy nie je predmetnutá migrácia obyvateľstva.

Prognóza vývoja obyvateľstva vychádza z týchto vstupných údajov:

a) z úhrnného počtu obyvateľstva k 31. 12. 1970 za SSR, kraje a okresy, v ktorom sa už brali do úvahy výsledky sčítania ľudu, domov a bytov k 1. 12. 1970,

b) z jednej alternatívy koeficientov dožitia v päťročných vekových skupinách a podľa pohlavia,

c) z niekoľkých alternatív pravdepodobného vývoja čistých špecifických plodností žien za SSR, z jednej alternatívy vývoja čistých špecifických plodností žien za jednotlivé kraje a z jednej alternatívy úhrnnej čistej plodnosti žien za jednotlivé okresy,

d) z predpokladu, že sa budú realizovať pronatalitné opatrenia v zmysle uznesenia XIV. zjazdu KSČ.

Pri vypracovaní prognózy obyvateľstva sme brali do úvahy neutešenú populačnú situáciu v dôsledku silného znižovania živorodenosti po roku 1960, ako aj určité zlepšenia od roku 1969 po zavedení pronatalitných opatrení podľa zákona číslo 154/67 Zb. o materskom príspevku. Vychádzali sme z toho, že v zmysle uznesenia XIV. zjazdu KSČ, okrem doterajších sociálno-ekonomických opatrení pre zvýšenie pomoci rodinám s deťmi sa budú realizovať ďalšie. Predpokladáme najmä zvýšenie materského príspevku, zvýšenie podpory pri narodení dieťaťa, zvýšenie prídavkov na deti a zavedenie vekového príplatku, populačný príspevok, úpravu dane zo mzdy, zvýšenie peňažnej pomoci v materstve, vyriešenie bytového problému, pôžičky novomanželom a podobne. Opatrenia tohto druhu si vyžadujú značné finančné náklady a preto predpokladáme, že ich podiel z národného dôchodku sa bude zvyšovať v súlade s rastom tvorby zdrojov národného dôchodku.

Tabuľka 4

Predpokladaný počet živonarodených detí (v tisícoch)

Obdobie	Celkom	V tom	
		chlapci	dievčatá
1971—1975	439,6	225,7	213,9
1976—1980	470,4	241,6	228,8
1981—1985	4548	233,5	221,3
1986—1990	427,0	219,3	207,7
1991—1995	4129	212,0	200,9
1996—2000	418,4	214,8	203,6
1971—2000	2 623,1	1 346,9	276,2

V prognóze vývoja obyvateľstva vypracovanej Pracovnou skupinou pre demografický vývoj sa predpokladá pre rok 1985 nižší počet obyvateľov, ako sa počítalo v projekciách z roku 1966 (Komisia ľudovej kontroly a štatistiky) a z roku 1969 (Federálny štatistický úrad). Pozri tabuľku 5.

Tabuľka 5

Rok	Počet obyvateľov ku koncu roka podľa		
	projekcie ÚKLKS	projekcie FŠÚ z roku 1969	prognózy Pracovnej skupiny
	v tisícoch		
1970	4 646,4	4 599,6	4,545,5
1975	4 941,1	4 835,2	4 773,3
1980	5 231,5	5 093,1	5 009,2
1985	5 491,8	5 327,8	5 214,7

Tieto odchýlky v predpokladanom počte obyvateľov vznikli najmä z týchto príčin:

a) spresnili sa údaje o počte obyvateľstva vo východiskovom roku 1970 (v projekciách FŠÚ nebola premietnutá migrácia za roky 1966—1970),

b) premietla sa pravdepodobná tendencia znižovania čistých špecifických plodností, najmä od druhého päťročného obdobia, oproti rastu špecifických plodností žien vo vekovej skupine od 20—29 rokov, s ktorým sa rátalo v projekcii Federálneho štatistického úradu.

V prognóze berieme do úvahy, že sa bude zvyšovať počet žien v plodnom veku ako dôsledok priaznivého populačného vývoja v rokoch 1950—1962. V dôsledku toho rátame so zvyšovaním počtu živonarodených detí zhruba do roku 1978 aj pri znižovaní čistých špecifických plodností žien po celé tridsaťročné obdobie, okrem mierneho vzostupu u žien vo veku 20—25 rokov v období 1971—1975. Vplyv prírastku žien v plodnom veku prevýši v uvedenom období zníženie v dôsledku poklesu plodnosti.

Počet zomretých sa bude neustále zvyšovať, i keď v prognóze počítame s miernym, ale trvalým poklesom špecifických úmrtností. Starnutie obyvateľstva povedie každoročne k rastu počtu zomretých.

Vývoj plodnosti a úmrtnosti povedie k tomu, že sa bude znižovať teoretický počet detí na 1 ženu v reprodukčnom veku, ako aj čistá miera reprodukcie.

Vývoj týchto ukazovateľov ukazuje jasne na tendenciu zblížovania ukazovateľov populácie medzi jednotlivými krajinami. Zníženie čistej miery reprodukcie po roku 1990 pod hodnotu zachovania 1,0 signalizuje, že po uplynutí jednej ženskej generácie (okolo 25 rokov) by došlo k faktickému úbytku obyvateľstva približne okolo roku 2015.

Tabuľka 6

Predpokladaný priemerný ročný počet živonarodených a zomretých v období 1971—2000

Obdobie	Živonarode- ných	Zomretí	Prirodený prírastok	Na 1 000 obyvateľov pripadá		
				živona- rodených	zomretých	prir. prírastku
1971—75	87 912	42 365	45 547	18,8	9,1	9,7
1976—80	94 083	46 891	47 192	19,1	9,5	9,6
1981—85	90 959	49 859	41 100	17,7	9,7	8,0
1986—90	85 390	52 851	32 539	16,1	10,0	6,1
1991—95	82 586	54 004	28 582	15,1	9,9	5,2
1996—2000	83 681	56 408	27 273	14,9	10,1	4,8

Tabuľka 7

Teoretický počet detí na 1 ženu v reprodukčnom veku a čistá miera reprodukcie za SSR a kraje

Územie		1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000
SSR	a	2,354	2,364	2,283	2,198	2,117	2,047	1,977
	b	1,106	1,106	1,073	1,036	1,000	0,968	0,935
Hl. m. SSR	a	1,695	1,765	1,755	1,735	1,700	1,650	1,595
	b	0,797	0,831	0,826	0,819	0,803	0,783	0,760
Západoslovenský kraj	a	2,227	2,248	2,193	2,062	2,042	1,992	1,937
	b	1,049	1,057	1,031	0,996	0,964	0,944	0,916
Stredoslovenský kraj	a	2,390	2,370	2,304	2,228	2,153	2,082	2,012
	b	1,116	1,115	1,083	1,050	1,017	0,985	0,952
Východoslovenský kraj	a	2,655	2,615	2,484	2,359	2,243	2,132	2,042
	b	1,247	1,228	1,168	1,112	1,057	1,007	0,967

a = teoretický počet detí na 1 ženu v reprodukčnom veku

b = čistá miera reprodukcie

Celkový prírastok obyvateľstva Slovenska za tridsať rokov dosiahne 1111,2 tisíce osôb (24,4 %) a to najmä zásluhou Východoslovenského (35,0 %) a Stredoslovenského kraja (25,6 %). Pri hlavnom meste SSR Bratislavy už pri rozpracúvaní koncepcie osídlenia a priesotrového usporiadania ekonomiky sa počíta s migráciou z ostatných krajov SSR, takže počet obyvateľov bude v Bratislave vyšší, ako sa uvádza v tabuľke 8, v ktorej nie je premietnutá migrácia obyvateľstva v budúcich tridsiatich rokoch.

Doterajší vývoj populácie SSR skrýva v sebe negatívne prvky, ktoré vyplývajú z nerovnomerného vývoja v predchádzajúcich obdobiach. Po celé tridsaťročné obdobie prognózy budú ovplyvňovať štruktúru obyvateľstva.

Značne nerovnomerný vývoj predpokladáme v prognóze vývoja obyvateľstva v predprodukčnom veku v dôsledku výkyvov pôrodnosti v predchádzajúcich obdobiach. Predpokladáme, že toto ovplyvňovanie

Tabuľka 8

Stav a prírastok obyvateľstva SSR a krajov (v tisícoch)

Rok (31. 12.) obdobie	SSR	Hl. m. SSR Bratislava	Západosl. kraj	Stredosl. kraj	Východosl. kraj
1970	4 545,5	305,7	1 579,3	1 403,5	1 257,0
1971—1975	227,8	9,4	66,4	70,5	81,5
1975	4 773,3	315,1	1 645,7	1 474,0	1 338,5
1976—1980	235,9	7,1	67,1	75,1	86,6
1980	5 009,2	322,2	1 712,8	1 549,1	1 425,1
1981—1985	205,5	4,0	54,1	67,0	80,4
1985	5 214,7	326,2	1 766,9	1 616,1	1 505,5
1986—1990	162,7	0,0	39,9	53,5	69,3
1990	5 377,4	326,2	1 806,8	1 669,6	1 574,8
1991—1995	142,9	-2,1	35,6	47,6	61,0
1995	5 520,3	324,1	1 842,4	1 717,2	1 636,6
1996—2000	136,4	-4,0	34,4	46,3	59,7
2000	5 656,7	320,1	1 876,8	1 763,5	1 696,3
Prírastok za 1971—2000	1 111,2	14,4	297,5	360,0	439,3

bude trvať do roku 1983. I pri celkovom prírastku obyvateľstva SSR o 24,4 % počet obyvateľstva v predprodukčnom veku v roku 2000 bude nižší ako vo východiskovom roku, kým Stredoslovenský a Východoslovenský kraj si rast ešte zachovávajú.

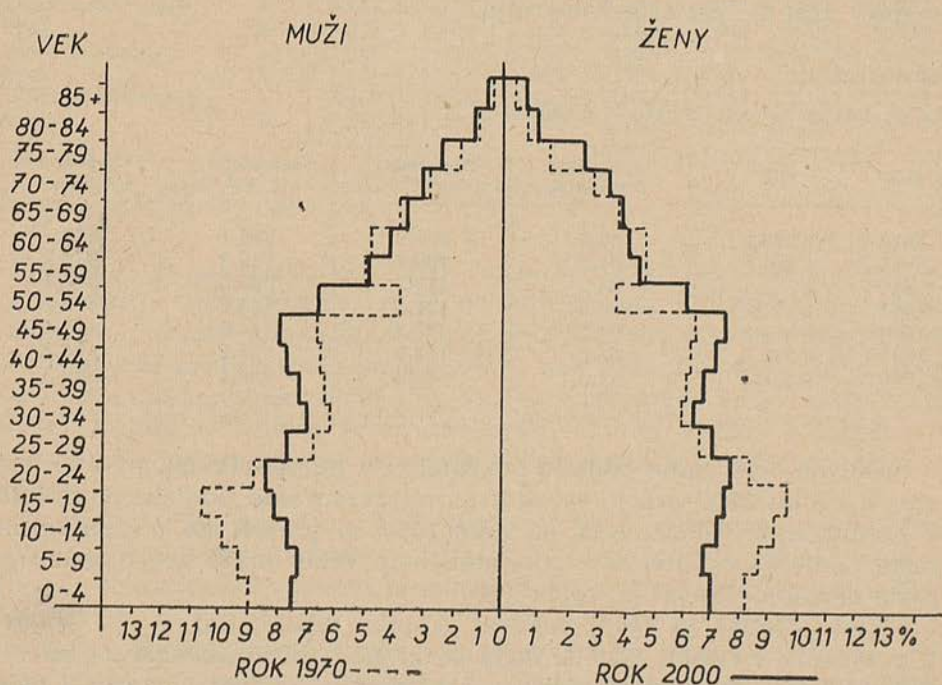
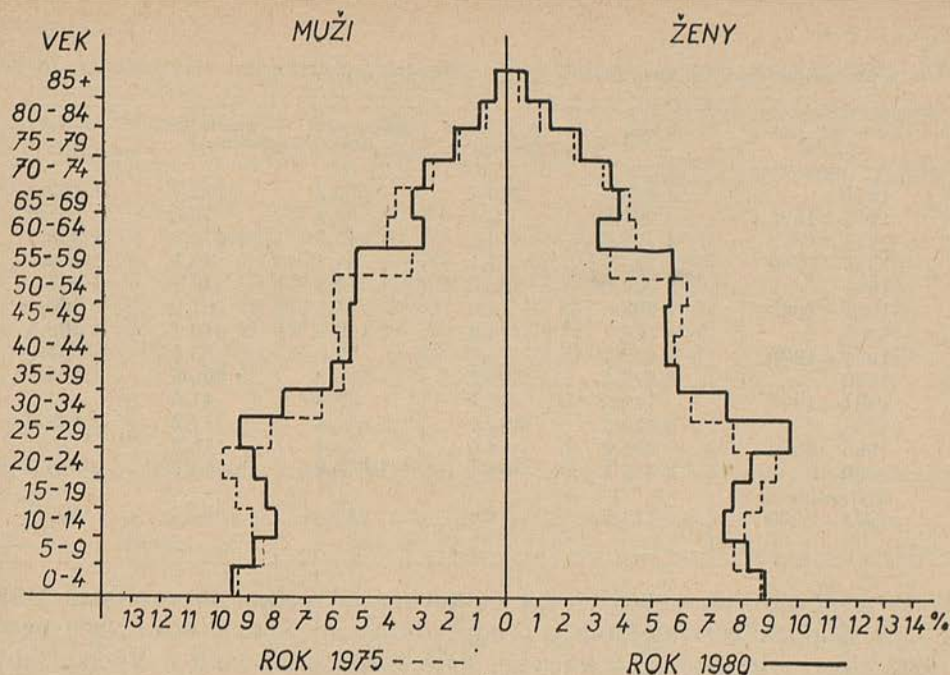
Tabuľka 9

Počet detí vo veku 0—14 rokov (v tisícoch)

Rok	SSR	Hl. m. SSR Bratislava	Západosl. kraj	Stredosl. kraj	Východosl. kraj
1970	1 229,2	66,5	404,9	384,1	373,7
1975	1 221,7	64,8	400,7	379,9	376,3
1980	1 272,1	64,9	417,3	395,5	394,4
1985	1 326,8	64,9	431,5	415,2	415,2
1990	1 315,3	60,7	422,2	414,0	418,4
1995	1 261,2	55,6	402,2	398,2	405,2
2000	1 226,8	51,5	391,4	388,4	395,5

Sústavné znižovanie podielu obyvateľov v predprodukčnom veku bude síce do roku 2000 priaznivo vplývať na zvyšovanie podielu obyvateľov v produkčnom veku, avšak po roku 2000 sa prejaví na podstatnejšom raste podielu obyvateľov v poprodukčnom veku, takže zrýchlenie starnutia možno očakávať po roku 2000.

Veľmi dôležitý je vývoj vekovej skupiny žiakov (od 6—14 rokov). V porovnaní s rokom 1970 sa bude počet žiakov celoslovensky i územne znižovať do roku 1980, v ďalšom desaťročnom období pomerne značne vzrastie a v poslednom desaťročí nastúpi ďalšie zníženie.

Graf 3. Vekové zloženie obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1975 a 1980 a v rokoch 1970 a 2000

Tabuľka 10

Počet detí vo veku 6–14 rokov (v tisícoch)

Rok (31. 12.)	SSR	Hl. m. SSR Bratislava	Západoslov. kraj	Stredoslov. kraj	Východoslov. kraj
1970	756,5	41,4	250,1	237,6	227,4
1975	714,9	38,3	233,6	222,8	220,2
1980	723,5	38,1	238,0	224,0	223,4
1985	791,0	39,9	259,8	246,3	245,0
1990	811,5	38,5	262,2	255,0	255,8
1995	775,9	35,0	247,0	244,9	249,0
2000	736,4	31,6	234,6	232,5	237,7

Za celé tridsaťročné obdobie dosiahne pokles žiakov v SSR 2,5 %, v hlavnom meste SSR Bratislava 23,6 %, v Západoslovenskom kraji 6,2 % a v Stredoslovenskom kraji 2,0 %, kým vo Východoslovenskom kraji nastane zvýšenie o 4,5 %.

Nerovnomernosť sa prejaví aj u 15-ročného dorastu, v ktorom nastanú podobné výkyvy ako v detskej zložke obyvateľstva. Závažnosť týchto výkyvov je v tom, že znižujú počet mládeže pripravujúcej sa na povolanie a v ďalších rokoch priamo ovplyvnia počet a vekovú štruktúru pracujúcich v produkčnom veku. Aj v tejto zložke obyvateľstva najpriaznivejší vývoj je vo Východoslovenskom kraji a v Stredoslovenskom kraji.

Z celkového prírastku obyvateľstva v produkčnom veku za obdobie 1971–2000 v SSR 863 002 obyvateľov pripadá na hlavné mesto SSR Bratislavu 27 obyvateľov, na Západoslovenský kraj 251 108 obyvateľov (29,0 %), na Stredoslovenský kraj 278 306 obyvateľov (32,3 %) a na Východoslovenský kraj 333 561 obyvateľov (38,7 %).

Prírastok obyvateľstva v produkčnom veku je aj časovo nerovnomerne rozložený v jednotlivých päťročných obdobiach.

Zníženie prírastkov obyvateľstva v produkčnom veku v šiestej a siedmej päťročnici vyplýva predovšetkým z toho, že do poprodukčného veku

Tabuľka 11

Prírastok obyvateľstva v produkčnom veku (v tisícoch)

Obdobie	SSR	Hl. m. SSR Bratislava	Západoslov. kraj	Stredoslov. kraj	Východoslov. kraj
1971–1975	209,2	6,3	63,6	67,3	72,0
1976–1980	144,3	–0,4	40,7	48,0	56,0
1981–1985	79,1	–5,1	20,4	25,5	38,3
1986–1990	127,5	0,0	38,7	39,6	49,2
1991–1995	164,8	1,3	51,0	52,0	60,5
1996–2000	138,1	–2,0	36,7	45,9	57,5
1971–2000	863,0	0,1	251,1	278,3	333,5

budú prechádzať pomerne silné ročníky obyvateľov, ktorí sa narodili v rokoch 1921 až 1930 a naproti tomu, do produkčného veku budú vstupovať pomerne slabšie ročníky obyvateľov, narodených v rokoch 1966—1970.

Vzhľadom na to, že po celé obdobie budú nižšie prírastky obyvateľstva v produkčnom veku ako v prvom päťročnom období (1971—1975), ukazuje sa nevyhnutné riešiť širšie zapojenie rastúceho počtu osôb do ekonomickej aktivity v prvých 10. rokoch poprodukčného veku v ďalších päťročniciach.

Rast počtu osôb v poprodukčnom veku vyžiada si nielen zvýšenie finančných nárokov dôchodkového zabezpečenia, ale aj riešenie celého radu sociálnych problémov vznikajúcich u tohto obyvateľstva.

Tabuľka 12

Prírastok obyvateľstva v poprodukčnom veku (v tisícoch)

Obdobie	SSR	Hl. m. SSR Bratislava	Západoslov. kraj	Stredoslov. kraj	Východoslov. kraj
1971—1975	26,1	4,8	7,0	7,4	6,9
1976—1980	41,2	7,4	9,8	11,5	12,5
1981—1985	71,7	9,1	19,5	21,7	21,4
1986—1990	46,7	4,3	10,5	15,2	16,7
1991—1995	32,2	1,6	4,6	11,4	14,6
1996—2000	32,7	2,1	8,5	10,2	11,9
1971—2000	250,6	29,3	59,9	77,4	84,0

Prognózu vývoja obyvateľstva sme vypracovali i za jednotlivé okresy SSR. Najvyššie prírastky obyvateľstva do roku 2000 dosiahnu tieto okresy:

Dolný Kubín 57,0 %, Poprad 49,8 %, Prešov 44,0 %, Stará Lubovňa 43,8 %, Vranov 43,1 %, Bardejov 40,5 %, Spišská Nová Ves 40,0 %, Košice-mesto 36,0 %, Svidník 33,3 %, Prievidza 33,1 %,

a najnižšie prírastky okresy:

Levice 2,8 %, Veľký Krtíš 6,8 %, Lučenec 8,5 %, Nové Zámky 10,8 %, Rimavská Sobota 11,5 %, Komárno 14,6 %, Žiar n/Hronom 14,8 %, Trenčín 15,0 %, Zvolen 16,7 %, Rožňava 17,8 %.

Výsledky prognózy vývoja domácností

Okrem prognózy vývoja obyvateľstva vypočítali sme tiež očakávané počty spoločne hospodáriacich domácností na základe zjednodušeného spôsobu výpočtu cenzových domácností. Vychádzali sme z prognózy vývoja obyvateľstva. Vypočítali sme len jeden variant, v ktorom sme nepremietli vplyv migrácie.

Tabuľka 13

Prognóza vývoja cenзовých domácností

Rok 31. 12.	Merná jednotka	Cenzové domácnosti	V tom			
			rodinné	rodinné netupné	nerodinné viacčlenné	jednotlivci
1970	v tis.	1 335,8	1 054,4	116,2	12,5	152,7
	v %	100,0	79,0	8,7	0,9	11,4
1975	v tis.	1 460,5	1 149,4	128,5	8,8	173,8
	v %	100,0	78,7	8,8	0,6	11,9
1980	v tis.	1 583,2	1 241,2	140,9	4,8	196,3
	v %	100,0	78,4	8,9	0,3	12,4
1985	v tis.	1 691,5	1 317,7	152,2	5,1	216,5
	v %	100,0	77,9	9,0	0,3	12,8
1990	v tis.	1 786,5	1 381,0	162,5	5,3	237,6
	v %	100,0	77,3	9,1	0,3	13,3
1995	v tis.	1 881,6	1 445,1	173,1	3,7	259,7
	v %	100,0	76,8	9,2	0,2	13,8
2000	v tis.	1 975,0	1 508,9	183,7	3,9	278,5
	v %	100,0	76,4	9,3	0,2	14,1

Prognóza vývoja spoločne hospodáriacich domácností vychádza z prognózy vývoja cenзовých domácností a úrovne predpokladaného súžitia cenзовých domácností. Pri určovaní tendencií súžitia cenзовých domácností sme vychádzali z výsledkov sčítania ľudu v roku 1961 a 1970 a z predchádzajúcej prognózy spoločne hospodáriacich domácností z roku 1966. Predpokladáme pozvoľné klesanie počtu cenзовých domácností na jednu spoločne hospodáriacu domácnosť.

Tabuľka 14

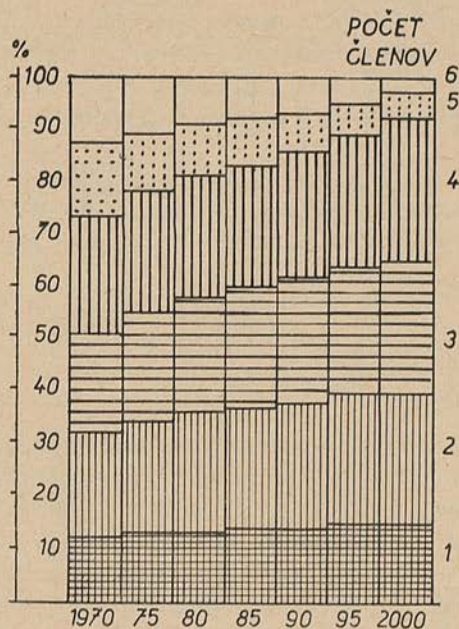
Prognóza vývoja spoločne hospodáriacich domácností

Rok 31. 12.	Spoločne hospodáriace domácnosti v tisícoch	Priemerná veľkosť domácností v osobách	Koeficient súžitia
1970	1 256,8	3,62	106,3
1975	1 380,9	3,46	105,8
1980	1 501,7	3,34	105,4
1985	1 609,6	3,24	105,1
1990	1 707,2	3,15	104,6
1995	1 803,8	3,06	104,3
2000	1 899,9	2,98	104,0

V týchto výsledkoch prognózy premietame v prvom rade výsledky budúceho vývoja obyvateľstva s prihliadnutím na pronatalitné opatrenia a potom tendencie rozčleňovania súžitia cenзовých domácností, ktoré sa prejavili aj medzi sčítaniami ľudu v rokoch 1961 a 1970.

Tendencia znižovania pôrodnosti sa prejaví v poklese viacčlenných domácností, predovšetkým 5 a viacčlenných. Starnutie obyvateľstva

odrazí sa v pozvoľnom absolútnom i relatívnom narastaní neúplných rodinných domácností, a predovšetkým v rýchlom zvyšovaní počtu domácností jednotlivcov.

Graf 4. Štruktúra spoločne hospodáriacich domácností podľa počtu členov — v rokoch 1970—2000

V dôsledku uvedených tendencií predpokladáme, že spoločne hospodáriace domácnosti do roku 2000 vzrastú o 51,2 %, kým cenзовé domácnosti o 47,9 % a obyvateľstvo len o 24,4 %. Tento stav vyplýva z úvahy, že dôjde k rýchlejšiemu znižovaniu viacgeneračných domácností a viacčlenných nerodinných domácností a že to bude tiež dôsledok pokračujúceho procesu urbanizácie a rýchlejšieho riešenia bytového problému. Ďalej tento vývoj ovplyvňujú „silné“ ročníky vstupujúce do vekových skupín 20—29 rokov s najvyššou sobášnosťou, a v porovnaní s nimi značne nižšia detská zložka obyvateľstva. Z kvantitatívnej stránky uvažujeme, že prírastok spoločne hospodáriacich domácností bude sa znižovať od prvého obdobia absolútne i relatívne. V prvom období má tento prírastok dosiahnuť 124,1 tisíca (9,9 %) a v poslednom období 96,1 tisíca (5,3 %). Z naznačenej tendencie vyplýva, že bude klesať koeficient súžitia cenзовých domácností, ako aj priemerná veľkosť spoločne hospodáriacich domácností.

V priebehu prognózovaného obdobia sa štruktúra spoločne hospodáriacich domácností na Slovensku bude meniť kvalitatívne. V dôsledku

toho, že bude i na Slovensku prevládať dvojdetný systém rodín, predpokladáme, že do konca obdobia sa značne zvýrazní počet dvojčlenných až štvorčlenných rodín na vrub domácností päť až viacčlenných. Podiel päť a viacčlenných domácností sa zníži z 27,2 % v roku 1970 na 9,0 % v roku 2000, naproti tomu maximálne vzrastú domácnosti s 3 členmi z 18,6 % na 24,7 %, domácnosti so 4 členmi z 22,1 % na 26,6 %.

Predpokladané rozdiely vo vývoji obyvateľstva v jednotlivých krajoch, ako aj činitele ovplyvňujúce ich doterajší spôsob života v domácnostiach, odzrkadlia sa v rozdielnych prírastkoch spoločne hospodáriacich domácností a v počte členov týchto domácností.

Zhodne s tendenciou vývoja prirodzených prírastkov v jednotlivých krajoch predpokladáme, že maximálny prírastok spoločne hospodáriacich domácností bude mať Východoslovenský kraj, za ním Stredoslovenský a ako posledný Západoslovenský kraj a Hl. m. SSR Bratislava.

Tabuľka 15

Prognóza spoločne hospodáriacich domácností v krajoch

Rok 31. 12.	Hl. m. SSR Bratislava		Západoslov. kraj		Stredoslov. kraj		Východoslov. kraj	
	Spoločne hospod. domác. v tis.	Priemerná veľkosť domác.	Spoločne hospod. domác. v tis.	Priemerná veľkosť domác.	Spoločne hospod. domác. v tis.	Priemerná veľkosť domác.	Spoločne hospod. domác. v tis.	Priemerná veľkosť domác.
1970	101,1	3,02	453,8	3,48	385,1	3,65	316,8	3,97
1975	105,7	2,98	498,7	3,30	422,0	3,49	354,5	3,78
1980	109,6	2,94	538,6	3,18	461,0	3,36	392,5	3,63
1985	112,5	2,90	571,6	3,09	488,0	3,31	437,5	3,44
1990	114,5	2,85	600,4	3,01	520,1	3,21	472,2	3,33
1995	115,7	2,80	626,7	2,94	553,9	3,10	507,5	3,23
2000	116,4	2,75	658,5	2,85	583,9	3,02	541,1	3,14

Z celkového prírastku spoločne hospodáriacich domácností na Slovensku v sledovanom období pripadá na Hl. m. SSR Bratislavu 2,4 %, Západoslovenský kraj 31,8 %, Stredoslovenský kraj 30,9 % a Východoslovenský kraj 34,9 %.

Z hľadiska priestorového rozloženia v prognóze spoločne hospodáriacich domácností uvažujeme, že pri najväčšom prírastku obyvateľstva vo Východoslovenskom kraji a najnižšej urbanizácii budú v tomto kraji najpočetnejšie domácnosti. S najmenším počtom členov budú domácnosti v Hl. m. SSR Bratislave a v Západoslovenskom kraji. Predpokladáme, že sa rozdiely v početnosti rodín počas celého prognózovaného obdobia medzi jednotlivými kraji znížia z 0,95 v roku 1970 na 0,35 v roku 2000.

V piatej päťročnici podľa prognózy predpokladáme, že pribudne na Slovensku 124 tisíc nových spoločne hospodáriacich domácností. Podľa

úloh piatej päťročnice sa má postaviť 187 tisíc bytov. Keď uvažujeme, že bytový odpad bude sa pohybovať v rozsahu okolo 56 tisíc bytov, potreba bytov ku koncu piatej päťročnice bude zhruba taká veľká ako v súčasnej dobe, t. j. okolo 110 tisíc bytov (bez krytia potreby v prípadoch preľudnených bytov obývaných len jednou domácnosťou a krytia potreby za neštandardné byty), takže v ďalších päťročniciach sa musí zvýšiť rozsah bytovej výstavby, aby sa urýchlilo vyriešenie bytového problému. Riešenie bytového problému u mladých manželov môže priaznivo vplývať aj na populačný vývoj.

Záver

Prognóza vývoja obyvateľstva a spoločne hospodáriacich domácností vypracovaná Pracovnou skupinou pre demografický vývoj ráta s tým, že zvyšovanie počtu živonarodených detí, ktoré sa začalo v roku 1969 po zavedení pronatalitných opatrení na základe zákona číslo 154/1969 Zb. o materskom príspevku bude ďalej pokračovať najmä preto, že v roku 1971 sa uskutočnili ďalšie opatrenia na podporu rodín s deťmi, čím sa začalo uplatňovať uznesenie XIV. zjazdu KSČ o zvýšení spoločenskej podpory rodinám s deťmi a pomoci mladým manželstvám. V prognóze sa uvažuje so zvýšením špecifických plodností žien v najproduktnejšej vekovej skupine vo veku 20—25 rokov v piatej päťročnici s tým, že v ďalších obdobiach bude dochádzať k miernemu znižovaniu špecifických plodností žien v tomto veku za predpokladu, že sa budú postupne uplatňovať ďalšie opatrenia v oblasti spoločenskej pomoci rodinám s deťmi v súlade s rastom zdrojov národného dôchodku.

Rozvoj populácie bude treba sústavne podporovať tak hmotnými stimulmi a posilňovaním sociálnych istôt, ako aj v oblasti výchovy a ideológie cieľavedomým pôsobením na vedomie ľudí v otázkach rodičovstva.

V prognóze sa počíta s miernym znižovaním špecifických úmrtností, čo zdôvodňujeme tým, že sa bude ďalej zvyšovať úroveň zdravotníckej starostlivosti a že široké uplatňovanie nových poznatkov v oblasti medicíny a správnej výživy obyvateľstva bude priaznivo vplývať na predlžovanie ľudského života. V dôsledku pribúdania staršieho obyvateľstva celková úmrtnosť obyvateľstva sa zvýši i pri miernom znižovaní špecifických úmrtností.

Detická zložka obyvateľstva i pri uvedených opatreniach na zvýšenie natality sa bude znižovať absolútne aj relatívne.

Počet obyvateľstva v produkčnom veku najsilnejšie vzrastie v období 1971—1975 a v ďalšom období bude mať znižujúci nerovnomerný trend. Vážne je, že sa znižuje počet pätnásťročného dorastu, rozhodujúceho pre prípravu na povolanie.

Prírastok počtu osôb v poprodukčnom veku si vyžiada nielen zvýšené

finančné nároky na dôchodkové zabezpečenie, ale aj riešenie ďalších etape práce na dlhodobom výhľade.

V prognóze vývoja obyvateľstva nie je premietnutý vplyv budúcej migrácie obyvateľstva zo SSR do ČSR a medzi jednotlivými krajinami a okresmi na Slovensku. Vypracovanie koncepcie migrácie je veľmi náročná úloha a vyžiada si úzku spoluprácu centrálnych orgánov, krajských a okresných národných výborov pri koncepcii osídlenia a priestorového usporiadania ekonomiky a bude sa môcť realizovať až v druhej etape prác na dlhodobom výhľade.

Prognóza vývoja obyvateľstva podľa krajov a okresov je základným predpokladom pre vypracovanie krajských a okresných bilancií zdrojov pracovných síl a ich rozdelenia, pre vypracovanie koncepcie osídlenia a veľkosti miest oblastného a obvodného významu ako východiska pre rozmiestovanie výrobných kapacít a zariadení nevýrobnej sféry.

Prognóza vývoja spoločne hospodáriacich domácností poukazuje na tendencie znižovania počtu členov domácností a zvyšovania počtu domácností dvojčlenných, trojčlenných a štvorčlenných pri súčasnom znižovaní počtu päťčlenných a viacčlenných domácností. Pomerne vysoké prírastky domácností v období 1971—1985 si vyžadujú zvýšiť rozsah bytovej výstavby v šiestej a siedmej päťročnici.

Zo zahraničnej vedy

J. WILCSEK

Regulovanie miezd a zisk*

I.

Od 1. januára 1971 nastali zmeny v ústrednom regulovaní miezd. Ako je známe, nedotýkajú sa hlavných zásad použitých pri zavedení reformy riadenia hospodárstva. Vychádzalo sa zo zásady, že možnosti zvýšenia osobných dôchodkov majú závisieť od zisku, resp. od tej časti zisku, ktorú možno vložiť do podielového fondu. Realizovaná zmena ponechala konštrukciu podielového fondu, ale relatívne zdražila zvýšenie počtu zamestnancov a zlacnila zvýšenie mzdovej úrovne, ktorú zviazala takto s mierou rastu mzdy plus zisku pripadajúceho na 1 pracovníka. Nie je mojím cieľom, aby som tieto dve metódy porovnával alebo kritizoval. Myslím, že tieto zmeny predstavujú krok dopredu, lebo do určitej miery zmiernili doterajšie škodlivé tendencie a umožňujú podniku správnejšiu orientáciu z hľadiska rastu počtu pracovníkov a mzdovej úrovne.

Opakujem, že nie je mojím cieľom poskytnúť podrobné informácie o zmenách, resp. o ich výhodách. Otázky miezd, odmeňovania za prácu skúmam z teoretického hľadiska. V prvom rade v súvislosti s tým, či je účelnejšie vytvoriť automatické závislosti medzi vývinom miezd a jedným alebo viacerými ukazovateľmi, ďalej, ako možno zladíť podobný automatizmus s požiadavkami stimulovania, rovnováhy a plánovitosti, majú pritom na zreteli uplatnenie hľadiska spoločenskej spravodlivosti.

Zárobky pracovníkov priemyselných podnikov zahrnujú v súčasnosti mzdy, odmeny, prémie a podiel zo zisku. Prémiovanie sa vzťahuje na pomerne malú časť pracovníkov, väčšina dostáva mzdu a podiel zo zisku. Väčšia časť pracujúcich uprednostňuje, ak sa zvyšuje fixná časť zárobku, mzda, lebo to neznamená len okamžité zvýšenie, ale aj stále zvyšovanie zárobku, nezávisle od hospodárskeho výsledku podniku. Avšak ani výška

* Štúdia bola vypracovaná na základe väčšej práce, vyhotovenej z poverenia Výskumnej skupiny ekonomiky priemyslu Maďarskej akadémie vied, ktorá zhrnula výsledky výskumov ukončených v roku 1969. V skrátenej forme bola prednesená pod názvom *Mzdový systém a politika rozdeľovania* na zasadnutí MAV roku 1970.

podielu zo zisku im nie je ľahostajná a pri hodnotení zárobku ju berú do úvahy. Zainterosovanosť na podiele zo zisku sa odlišuje od stimulovania, ktoré možno dosiahnuť pomocou miezd. Stimulovanie pomocou miezd má totiž individuálny charakter, zatiaľ čo zainteresovanosť na podiele zo zisku má kolektívny charakter.

Význam kolektívnej zainteresovanosti poznáme už od roku 1957. Vieme, že táto forma zainteresovanosti nepôsobí výlučne na materiálnom základe, ale posilňuje pocit spolupatričnosti pracujúcich k podniku, vedomie spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov a vytvára také prvky vedomia, ktorých význam nemožno podceňovať. Posilňuje zodpovednosť vedúcich voči kolektívu, a preto pôsobí ako morálny stimul. Je vhodná na posilnenie podnikovej demokracie, preto má veľký politický a ideologický význam.

V rámci reformy riadenia hospodárstva sa zvýšil význam stimulovania. Predchádzajúce direktívne metódy sme z veľkej časti nahradili takými nepriamymi prostriedkami, ktoré sú v zásade založené na materiálnej zainteresovanosti, stimulovaní. Treba poznamenať, že materiálna zainteresovanosť a stimulovanie sa obvykle považujú za totožné, hoci tieto dva pojmy nemusia byť bezpodmienečne totožné. *Stimulovanie predpokladá materiálnu zainteresovanosť, avšak nie každá materiálna zainteresovanosť vyvoláva stimulovanie.* Môže existovať aj taká materiálna zainteresovanosť, ktorá alebo vôbec nemá stimulačný účinok, alebo len v malej miere. Môže dôjsť k takému prípadu, že „obet“ prinesená na zvýšenie materiálnej zainteresovanosti nie je úmerná očakávaným, alebo skutočným výsledkom stimulovania. Z ekonomického hľadiska nie je vôbec ľahostajné, akou formou zainteresovanosti a v akom rozsahu sa podarí vytvoriť úspešné stimulovanie.

Stimulovanie (aj materiálna zainteresovanosť) obsahuje samozrejme požiadavku diferencovať zárobky, dôchodky. Sotva si možno predstaviť, že by bolo možné stimulovať len na morálnom základe, to bude možné až v komunizme. Materiálna zainteresovanosť sa zase prejavuje v tom, že *úspešnejšia práca sa odmeňuje lepšie.* Práve preto je nevyhnutná diferencovanosť zárobkov a je odôvodnený náš boj proti rovnostárstvu.

Miera a kritériá diferencovanosti vyvolávajú omnoho viac problémov. Všeobecne sa však súhlasí s tým, že diferencovanie sa musí uskutočniť v rámci určitých hraníc. Môžu existovať rozdielne názory o tom, kde je účelné stanoviť tieto hranice, avšak sotva o tom fakte, že tieto hranice pre dôchodky jednotlivcov v našej socialistickej spoločnosti sa vytvárajú pri danom národnom dôchodku z hľadiska zmyslu pracujúcich pre spravodlivosť. Aj pri zavedení reformy platila smernica, že treba diferencovať, avšak diferenciácia nemohla prekročiť určité hranice, resp. bolo potrebné obmedziť diferenciáciu, ktorá nevyhnutne, prípadne spontánne vznikla.

Samozrejme, možno oprávnené predpokladať, že v rôznych obdobiach

je diferenciacia účelná v rôznych hraniciach. Oprávnená je aj požiadavka, aby sme účinnosť pôsobenia regulátorov, založených zásadne na vzťahoch zainteresovanosti, zvýšili na základe väčšej diferenciacie dôchodkov ako doteraz. Predsa by však nebolo správne, ak by sme rôznymi opatreniami umožnili úplnú diferenciaciu a nevložili by sme do systému určité brzdiace činitele. Brzdenie možno zmierniť, pre diferenciaciu možno stanoviť širšie hranice, avšak nemožno ju úplne odstrániť.

Popri rozsahu diferenciacie majú rovnaký význam i kritériá, ktoré ju vyvolávajú. Ak by kritériá nezodpovedali zmyslu pracujúcich pre spravodlivosť, ak by sa dostali do protirečenia s požiadavkami, ktoré možno stanoviť na psychologickom a sociologickom základe, potom k diferenciacii alebo vôbec nedôjde, alebo nevyvolá očakávané účinky a boli by sme nútení uskutočniť opatrenia na vyrovnanie dôchodkov (rovnosť).

Dôchodky pracujúcich sa u nás môžu diferencovať zásadne z dvoch príčin (a dvoma spôsobmi). Keďže medzi podnikmi dochádza k diferenciacii a podniky zvýšia zárobky len natoľko, nakoľko to zodpovedá ich stimulácii, dôchodkové relácie pracujúcich v jednotlivých podnikoch sa môžu vyvíjať odlišne. Druhá možnosť diferenciacie zárobkov spočíva v tom, že zárobové relácie pracujúcich sa diferencujú v rámci podniku. Medzi týmito dvoma možnosťami diferenciacie je podstatný rozdiel a dôležitý je aj rozdiel, ktorý vzniká v dôsledku použitých metód. Na základe predpokladu, že diferenciacia je nevyhnutná, chceme dokázať, aké rozdielne účinky môže vyvolať diferenciacia uskutočnená v rovnakom rozsahu rôznymi metódami.

Keďže existujú značné rozdiely vo výške zisku v jednotlivých podnikoch, je samozrejmé, že podielom zo zisku sa zárobky pracujúcich aj v prípade rovnakých miezd diferencujú, lebo pracovníci dostanú rôzny podiel zo zisku. *V takej miere sú pracovníci bezpodmienečne zainteresovaní na úspešnosti práce podniku.* Zainteresovanosť má skutočne kolektívny charakter, čo však nemôže zabrániť tomu, aby sa pri rozdeľovaní podielu zo zisku nerobili rozdiely podľa zásluh. Diferenciacia individuálnych dôchodkov v rámci podniku sa nemôže uskutočňovať len prílišnou diferenciaciou podielu zo zisku. Presvedčivo to dokazujú skúsenosti posledných rokov, stačí snáď poukázať na zavedenie a zrušenie systému kategórií. *Diferenciaciu osobných dôchodkov v rámci podniku treba riešiť zásadne pomocou správneho mzdového systému.*

Nevyhnutná a možná konkrétna miera diferenciacie medzi podnikmi je otázkou, s ktorou sa treba zvlášť zaoberať a o ktorej sa často diskutuje. Medzi podnikmi treba diferencovať a je účelné, aby sa to prejavilo aj v zárobkoch pracujúcich. Systém zainteresovanosti na zisku musí zabezpečiť práve to, aby diferencoval príjmy robotníkov a zamestnancov aj v závislosti od hospodárskeho výsledku podniku. O miere diferencovanosti zárobkov môžu byť rôzne názory, je však isté, že sa treba vyhnúť

krajnostiam. Rozdiely v osobných dôchodkoch v jednotlivých podnikoch sú účelné len v takej miere, ktorú spoločnosť ešte môže akceptovať a ktoré sú pritom dostatočné, aby bolo možné zabezpečiť aj podľa plánu vybavenie lepšie fungujúcich podnikov pracovnými silami, resp. takých podnikov, ktoré sú schopné dynamického vývinu. Samozrejme je veľmi ťažké určiť konkrétnu mieru, resp. hranice takejto diferenciacie osobných dôchodkov, zdá sa však, že je možné akceptovať rozdiel dôchodkov ešte vo výške 10—15 % a že tento rozdiel je dostatočný na uskutočnenie vytýčených cieľov.

Rozdiel dôchodkov vo výške 15 % podielov zo zisku znamená, že medzi podnikmi vznikol rozdiel v zárobkoch zodpovedajúci 6—8 týždňovej mzde. Ak by boli mzdy v užšom zmysle slova rovnaké, znamenalo by to mesačný dôchodok vyšší o 300—400 Ft, čo zodpovedá priemerným zárobkom za 6—8 týždňov vo forme podielu zo zisku. Tento rozdiel v zárobkoch sa zdá byť dostatočný, aby dobre prosperujúce podniky a podniky, ktoré sa majú preferovať, mohli pomerne ľahšie uspokojiť svoje nároky na pracovné sily a nie je taký premrštený, aby ho spoločnosť považovala za neprijateľný.

Z toho, čo sme doteraz uviedli vyplýva, že prevažnú časť zárobkov tvoria mzdy. Podiel zo zisku môžeme chápať ako pohyblivú časť zárobkov, lebo sa naň neposkytuje garancia. Mzda ako fixná časť zárobkov [závislá od výkonov] je teoreticky garantovaná a nemožno ju znížiť. Systematické zvyšovanie miezd z roka na rok je popri stimulačnej funkcii aj dôležitým prostriedkom zvyšovania životnej úrovne. Je však zřejmé, že zvýšenie miezd musí mať zabezpečené ekonomické predpoklady, ktoré nemožno natrvalo narušiť, lebo v opačnom prípade by v hospodárstve vznikli frikčné poruchy, inflácia a iné škodlivé dôsledky. Ak sa berie do úvahy daný pomer spotreby a akumulácie, zvýšenie miezd v zásade závisí od zvýšenia produktivity práce. Vzhľadom na to, že v národnom hospodárstve nevykonáva užitočnú a potrebnú prácu len výrobný sektor a treba zabezpečiť zodpovedajúce relácie medzi zárobkami vo výrobnom a nevýrobnom sektore, vo výrobnnej sfére možno zvýšiť priemernú úroveň miezd v porovnaní s produktivitou práce len v menšej miere, lebo treba vytvoriť krytie aj na zvýšenie dôchodkov pracujúcich v nevýrobnej sfére.

Hoci je zřejmé, že medzi zvýšením produktivity práce a zvýšením reálnych dôchodkov na národohospodárskej úrovni *existuje zákonitá súvislosť*, ktorá sa ako tendencia nesporne prejavuje, možno tvrdiť, že túto súvislosť na *podnikovej* úrovni nemôžeme považovať za takú jednoznačnú.

Technická a ekonomická úroveň podnikov a preto aj možnosť zvýšenia produktivity je veľmi rozdielna a závisí od mnohých, čiastočne mimopodnikových činiteľov. Skúsenosti z uplynulých 20 rokov jednoznačne dokazujú, že na *odvetvovej úrovni existovala negatívna korelácia medzi*

zvýšením produktivity práce a úrovňou mized. V období medzi r. 1950 až 1969 korelačný koeficient $r = 0,4547$. V dôsledku zvýšenia produktivity práce chemický a gumárenský priemysel, polygrafia, zaujímajú prvé tri miesta pred 12 odvetviami strojárstva. Tieto odvetvia sú z hľadiska zvýšenia mzdovej úrovne na 10., 8., resp. 11. mieste. Baníctvo, v ktorom bol vývin produktivity práce najnepriaznivejší, sa dostalo vo zvýšení produktivity práce na prvé miesto. Nad týmito skutočnosťami sa nemusíme zamyslieť, lebo v žiadnom prípade nemožno považovať situáciu, ktorá sa vytvorila v priebehu 20 rokov za náhodnú a na tom základe možno vysvetliť aj dôsledky, ktoré vyplynuli z väčšieho zvýšenia zárobkov v porovnaní s produktivitou a zo zvýšenia cien. Napriek tomu možno túto koreláciu považovať za negatívnu, lebo v minulom období sme v rôznych formách nechali pôsobiť určité automatizmy, ktoré mali zabezpečiť súlad medzi produktivitou práce a mzdovou úrovňou. Automatizmy nespĺnili očakávania preto, lebo plánovité rozmiestenie pracovných síl, ďalej formovanie zmyslu pre spoločenskú spravodlivosť vo vedomí pracujúcich vyžadovalo zvýšenie mzdovej úrovne — v zásade pomocou opatrení mzdovej politiky — aj v tých odvetviach, v ktorých sa produktivita práce nezvýšila, alebo len v malej miere. Zodpovedajúce zárobkové relácie bolo možné vytvoriť len tak, že sa prispôbili zárobky zaostávajúcich odvetví zárobkom v odvetviach, v ktorých sa dosiahlo najväčšie zvýšenie produktivity. Vo väčšine prípadov nešlo o to, že tieto zaostávajúce odvetvia skutočne zle pracovali, hoci sa vyskytli aj také, ale o to, že zaostávajúce odvetvia nedisponovali s takými možnosťami, ktoré by im umožnili dosiahnuť rovnaké, alebo približne rovnaké zvýšenie produktivity.

Nebolo možné udržať veľké mzdové rozdiely medzi odvetviami. Ak skúmame jednotlivé podniky v rámci odvetví, sú rozdiely ešte väčšie. Podniky mali väčšie možnosti aj podľa toho, aké rozvojové zdroje poskytol štát z centrálnych fondov.

Samozrejmnú a jednoznačnú súvislosť medzi produktivitou práce a mzdovou úrovňou na národohospodárskej úrovni už nemožno udržať na odvetvovej úrovni a ešte menej na podnikovej úrovni. Treba vziať do úvahy aj to, že z hľadiska vývinu produktivity práce nie je ľahostajná základňa, východisková báza. Možnosť zvýšiť tempo produktivity práce totiž závisí od toho, akú úroveň dosiahol podnik v základnom období. Ak sa zvýšenie produktivity uplatní v mzdovej úrovni nekriticky, znamená to, že už dosiahnutá základná úroveň sa považuje za prijateľnú, z čoho vyplýva, že podniky, ktoré predtým pracovali dobre, sa dostávajú do nepriaznivejšej situácie voči tým, ktoré bez príčiny zaostali a teraz sa pri rovnakom raste dostali k tej istej možnosti zvýšiť mzdovú úroveň. To, čo platí na odvetvovej a podnikovej úrovni, platí vo zvýšenej miere pre jednotlivé pracoviská a pracovníkov. V rámci podniku možno a treba diferencovať podľa výkonov jednotlivcov. Mzda je jedinou vhodnou

formou na to, aby sa táto diferenciácia uskutočnila. Okrem odôvodneného rozsahu diferencovania zárobkov medzi podnikom by nebolo účelné, aby aj mzda pracujúcich závisela od situácie podnikov, okrem podielu na zisku. *Z toho logicky vyplýva, že nie je účelné automaticky spojiť vývin miezd so ziskom, alebo akýmkoľvek iným ukazovateľom.* Preskúmajme všetky argumenty v prospech a proti takémuto automatizmu, aby sme toto dokázali.

II.

Obvykle sa argumentuje tým, že úloha zisku sa podstatne zvýši, ak zvýšenie miezd bude závisieť od zvýšenia zisku. V skutočnosti však v tomto prípade význam zisku nezvýšime, ale ho znížime. *Zvýšením miezd v závislosti od zisku totiž nenávratne zvyšujeme osobné dôchodky a toto zvýšenie zostáva v platnosti aj vtedy, ak sa zisk zníži alebo zanikne.* Ide teda o takú zainteresovanosť, ktorá sa prejaví v prvom rade vo zvýšení miezd a nie vo zvýšení zisku.

Obvykle sa argumentuje aj tým, že predpoklady pre zvýšenie zisku si musí vytvoriť sám podnik. S tým možno súhlasiť. Vytvoriť predpoklady zase vždy neznamena urobiť dobrú prácu, lebo existuje možnosť zvýšiť zisk napr. na základe využitia monopolnej situácie, alebo použitím neoprávnené vysokej časti zisku, prípadne celého zisku na zvýšenie miezd atď. Opatreniami mzdovej politiky, ktoré sú v mnohých prípadoch nevyhnutné, sa stane vytváranie týchto predpokladov skôr či neskôr zbytočným.

Ako argumentom pre zvýšenie miezd v závislosti od zisku sa uvádza nevyhnutnosť ich silnejšej diferenciácie. Spomenuli sme, že určitá diferenciácia je skutočne potrebná, treba však odlišovať diferenciáciu medzi podnikmi a diferenciáciu v rámci podniku. Diferenciácia medzi podnikmi sa uskutočňuje na základe podielu zo zisku, ktorý závisí od hospodárskeho výsledku. Ak by sa diferenciácia uplatnila na základe veľkých rozdielov zisku, vyvolalo by to neoprávnené a nepriaznivé účinky, ktorým sa treba vyhnúť.

Podniky sa v praxi snažia o vytvorenie podielového fondu, ktorý je podľa ich mienky dostatočný (umožňuje zvýšenie mzdovej úrovne, zodpovedajúce národohospodárskemu priemeru, alebo ešte väčšie zvýšenie). Na základe toho plánujú zisk a snažia sa určiť rozsah realizácie, neraz i výšku cien, prípadne nevyhnutnú úroveň vlastných nákladov. Ak nie je možné plánovať „dostatočný“ podielový fond, alebo z nejakého dôvodu ho nemožno dosiahnuť, nielen že nedochádza k zvýšeniu mzdovej úrovne, ale dochádza k najrôznejším pokusom o taký „regulačný“ systém, ktorý by viac-menej umožnil pre každý podnik celkovo jednotné zvýšenie miezd. Ak nie je možné do „systému“ násilne presadiť riešenie, vždy ešte zostáva možnosť žiadať „preferencie“.

S určitou nadsádzkou môžeme povedať, že zvýšenie miezd u nás nezávisí od zisku, ale naopak, zisk musí byť taký veľký (a v prvom rade podielový fond), aby zabezpečil zvýšenie mzdovej úrovne. To je jedna z príčin prílišnej komplikovanosti nášho systému regulovania dôchodkov.

Treba neustále zdôrazňovať význam zárobkových relácií. Ale v rámci zárobkov majú veľký význam mzdové relácie. Robotník ťažšie akceptuje neoprávnený rozdiel v hodinovej mzde (alebo v úkolovej mzde) vo výške 1 Ft, ako taký rozdiel podielu zo zisku, ktorý zodpovedá rozdielu v hodinovej mzde vo výške 1 Ft. Príčina je nielen v tom, že mzda je trvalá a predstavuje istý dôchodok, ale aj to, že *individuálne* zainteresúva a rozdiel podielu zo zisku zase hodnotí *prácu vedenia a kolektívu*. Odborný pracovník, ktorý sa považuje za rovnako kvalifikovaného a usilovného v porovnaní s iným pracovníkom, sa cíti dotknutý, ak jeho mzda je nižšia. Považuje to z materiálneho aj morálneho hľadiska za neodôvodnené a nespravodlivé. Ťažšie sa zmieri s tým, ak je jeho podiel zo zisku menší, hoci ani to mu nie je ľahostajné, ale neoprávnený mzdový rozdiel vyvoláva u neho skôr demoralizačný účinok, nech už pracuje v akomkoľvek podniku.

Nemôžem súhlasiť s tými, ktorí uvažujú len v rámci pojmu celkového zárobku a neberú do úvahy odlišný charakter mzdy a podielu zo zisku. *Diferenciácia miezd slúži predovšetkým na osobné stimulovanie, ktoré sa však musí uskutočňovať nie medzi podnikmi, ale v rámci podniku*. Ak zvýšenie miezd závisí v nejakej forme od zisku, možnosti diferenciácie v rámci podniku sa znižujú a podstatná bude diferenciácia medzi podnikmi. To zase stimuluje nie k lepšej práci, ale k fluktuácii pracovnej sily.

Mnohí sa odvolávajú na to, že značná diferenciácia vyvoláva zdravú migráciu. V jej rámci podniky, ktoré dobre pracujú, skôr získajú pracovné sily, čo je zase národohospodársky záujem. Ak predpokladáme, že schopnosť absorpcie pracovných síl je v dobrých podnikoch obmedzená, že nezamestnajú zbytočné pracovné sily, pričom však tzv. zlé podniky môžu byť ešte stále životaschopné, veď zamestnávajú lacnú, resp. lacnejšiu pracovnú silu. V našom socialistickom hospodárstve však nemôžeme mať takýto cieľ, lebo nezabezpečuje správne stanoviská podnikov a optimálny rast ekonomickej efektívnosti. Nemôžeme totiž považovať za riešenie, že „zlé“ podniky môžu existovať preto, lebo svojim pracovníkom vyplácajú nižšie mzdy. Zisk stráca za týchto okolností svoj informačný a usmerňovací charakter. *Ak zlé podniky sú nútené pracovať popri dobrých podnikoch, pri rovnakej mzdovej úrovni, vtedy sa ukáže, a to len vtedy, že sú stratové a nie sú životaschopné*. V prípade nanútenej nízkej mzdovej úrovne možno vykázat ako úspešné aj skutočne slabé podniky. V podnikoch existujúcich na úkor mzdovej úrovne pracujúcich postihujeme nielen pracujúcich, ale aj celé národné hospodárstvo, no

zastierame to, lebo povoľujeme nízku mzdovú úroveň, ktorá sa odchyľuje od všeobecnej úrovne.

Ústredné riadenie podnikov, ovplyvňovanie na základe materiálnej zainteresovanosti na zisku, sa stáva pochybné, ak podniky *nevyrábajú pri rovnakých mzdových podmienkach*. Podmienky sú i tak rozdielne v dôsledku odlišného technického vybavenia. Ak tento rozdiel vyrovnáme na základe rozdielu mzdovej úrovne, je takmer nemožné centrálné riadenie pomocou ekonomických regulátorov. *Zisk môže byť ukazovateľom len vtedy, ak sa vytvára pri približne rovnakej mzdovej úrovni*. Keďže je správny argument, že podnik si sám musí vytvoriť podmienky pre zvýšenie miezd, bolo by nesprávne zabezpečovať životaschopnosť podniku na základe nízkej mzdovej úrovne pracovníkov.

Podľa nášho názoru by trvale nebolo možné udržať neoprávnenú značnú mzdovú diferenciáciu medzi podnikmi. Nie je možné preto, lebo zo strany podnikov by sa prejavil taký spoločenský tlak, ktorý by v krátkom čase prinútil hospodárske riadenie, aby neodôvodnené mzdové relácie nivelizovalo opatreniami mzdovej politiky. Preto mzdovú úroveň ako tendenciu *by však určoval podnik, resp. odvetvie, ktoré dosahuje najväčší zisk a teda najvyššie mzdy*. Ak je zvýšenie mzdovej úrovne v konečnom dôsledku vyššie ako zvýšenie zisku, alebo produktivity, môže dôjsť k inflačným javom.

Ak je vývin mzdových nákladov v podstate závislý od zisku, môže dôjsť k spontánnemu preskupeniu pracovných síl nielen medzi podnikmi, ale aj medzi odvetviami. Vytvorenie národohospodárskych proporcií odvetvovej štruktúry vyžaduje plánovité hospodárenie s pracovnými silami, lebo inak nie je možné vytvoriť meniacu sa štruktúru, resp. vybaviť ju pracovnými silami. Plánovité hospodárenie s pracovnými silami predpokladá plánovité hospodárenie so mzdami, lebo mzdové relácie ovplyvňujú pracovné sily. Zabezpečiť preskupenie pracovných síl medzi priemyselnými odvetviami je možné len tak, ak pre odvetvie, ktoré chceme preferovať, vytvoríme priaznivejšiu situáciu bez ohľadu na vývin zisku.

Riadenie pracovných síl z perspektívneho hľadiska vyžaduje, aby *sme brali do úvahy nielen momentálnu rentabilitu, ale aj požiadavky budúcnosti*. Tak ako pri plánovaní investícií by nebolo správne brať za základ výlučne momentálnu situáciu na trhu (práve teraz pri zostavovaní poradia investičných úverov zvyšujeme úlohu ich očakávateľnej návratnosti oproti platobnej schopnosti) aj pri mzdách treba počítať s tým, že v súčasnosti sa pre príslušné zamestnanie rozhodujú pracujúci, ktorí o 10 a 20 rokov budú tvoriť piliere daného odboru.

Treba brať do úvahy, že pracovníci rovnakého odboru pracujú v rôznych priemyselných odvetviach (ba národohospodárskych sektoroch). Ak sa v určitom priemyselnom odvetví značne zvýšia zárobky, nie je možné pre iné odvetvia zabezpečiť pracovníkov toho istého odboru, alebo len

v tom prípade, ak sa im poskytne ešte vyššia mzda. Vyvoláva to napätie v odvetviach, v ktorých sa títo pracovníci musia za ich odbornosť odmeňovať vyššie a odvetvie je tak prinútené skôr či neskôr zvýšiť mzdy.

Je mnoho takých odborov, z ktorých pracovníci, ktorí získali potrebnú kvalifikáciu, môžu pracovať v mnohých odvetviach. Práve preto majú zárobné relácie v odboroch veľký význam a často ani nie je možné prenášať odvetvovú diferenciaciu na zárobky rôznych odborov. Bolo by možné uviesť mnoho príkladov aj o tom, aké ťažkosti vyvoláva zabezpečenie vybavenia pracovnými silami pri odlišných zárobných možnostiach.

Nezávisle od tovarového, alebo netovarového charakteru pracovných síl, mzda pôsobí na ich rozmiestenie. V kapitalistickom hospodárstve sa paralelne prejavuje dopyt a ponuka na trhu práce a na trhu tovarov a vzájomne na seba pôsobia. *V kapitalistickom hospodárstve nie je priemerná mzdová úroveň závislá od zisku jednotlivých kapitalistov.* Ani jeden kapitalista nezíska za nižšiu mzdu pracovníka len preto, že jeho podnik je menej ziskový. Každý kapitalista musí zaplatiť mzdu zodpovedajúcu situácii na trhu práce.

Ak umožníme, aby diferencovaná úroveň miezd závisela od zisku podnikov, podniky, pokiaľ by ich nenútili iné príčiny, by mohli pri menej účinnom fungovaní zabezpečiť svoju existenciu len tak, že by robotníkom poskytli nízke mzdy. *Za takýchto okolností sa hodnotenie tovaru na trhu neprejavuje v zisku podniku, ale vplýva predovšetkým na nižšiu úroveň miezd.* V kapitalizme, kde pracovná sila je tovarom, konjunkturálna situácia ovplyvňuje vytvorenú všeobecnú mzdovú úroveň. My si to predstavujeme tak, že hodnotenie výrobkov jednotlivých podnikov na trhu ovplyvňuje mzdu pracujúcich. To však môže viesť len k absurdnosti, lebo buď existuje dostatok pracovných síl a nepriaznivé hodnotenie znášajú pracovníci slabého podniku (čo sa nedá na dlhší čas udržať pre nepriaznivé napätie v mzdovej oblasti), alebo neexistuje, a v tom prípade by slabé podniky prestali jestvovať. V skutočnosti by bola účelná likvidácia niektorých slabých podnikov, vzniká však otázka, či v podmienkach socialistického plánovaného hospodárstva môže prebiehať živelne. Likvidáciu podnikov treba riešiť ústredne, vo väčšine prípadov s ňou súvisia úlohy preskupenia pracovných síl, preškolenia a iné spoločensko-politické úlohy. Úloha trhu tu spočíva v tom, že obracia pozornosť ústredného riadenia na oprávnenosť likvidácie týchto podnikov.

Taká je aj prax. Doteraz ešte významnejší podnik nezanikol sám od seba, hoci živelnosť na trhu by to vyvolala. Napokon, ak hrozí zánik nejakého väčšieho podniku, zasahuje teraz aj kapitalistický štát. V socialistických podmienkach štát musí zasiahnuť. Avšak kedy zasiahne štát a ako možno stanoviť nevyhnutnosť jeho zásahu? Ani v kapitalistických podmienkach nie je ľahké objektívne posúdiť situáciu určitého podniku, ale pri kapitalistických podnikoch sa možno riadiť ziskovou

a finančnou situáciou. Pri našom systéme regulovania miezd a dôchodkov môže byť ziskový aj niektorý veľmi stratový podnik (alebo aspoň nemusí byť stratový), ak pracovníci tohto podniku sú ochotní sa uspokojiť s nižšími mzdami. Ak nie sú ochotní a podnik stratí pracovné sily, buď dodrží pravidlá a „teoreticky zanikne“ (v tomto prípade môže štát zabezpečiť pracovné sily pre sanáciu len na základe vyšších miezd), alebo poruší predpisy a vypláca vyššie mzdy v nádeji, že v budúcnosti vyprodukuje taký zisk, alebo vytvorí podielový fond, ktorý toto rozhodnutie zdôvodní. V oboch prípadoch je zrejme, že sa vyplácajú vyššie mzdy nezávisle od toho, či to regulovanie závislé od zisku umožňuje, alebo nie.

V skutočnosti si možno predstaviť regulovanie miezd v závislosti od vývinu zisku nanajvýš na krátky prechodný čas. Pri tovarovej výrobe a slobodnej voľbe povolania nemožno však trvale udržať neodôvodnené mzdové rozdiely.

Snád najdôležitejším argumentom v prospech regulovania miezd v závislosti od vývinu zisku je, že toto regulovanie stimuluje k lepšej práci a netreba použiť administratívne prostriedky pri ústrednom regulovaní miezd.

Otázka stimulovania je jednou z najdôležitejších otázok, nemôžeme sa však chváliť, že sme ju skutočne vyriešili. Skúsenosti z prvých troch rokov nie sú práve pokiaľ ide o stimulovanie, dostačujúce. To vysvetľuje zmeny, ktoré nastali pri ústrednom regulovaní dôchodkov a miezd v roku 1970 a 1971. V súvislosti s regulovaním boli podané mnohé také návrhy, ktoré napriek všetkým dobrým úmyslom nerátajú v dostatočnej miere s možnými dôsledkami. Mnohí chcú riešiť účinnejšie stimulovanie pomocou značného uvoľnenia ústredného regulovania, pričom by sa v podstate dala voľná ruka podnikom. Samozrejme možno si predstaviť, že v rámci väčších možností by bolo ľahšie posilniť stimulovanie. Treba však počítať aj s takými nepriaznivými následkami vyplývajúcimi z uvoľnenia ústredného regulovania, ktoré by skôr prv ako neskoršie pri dosažiteľných výsledkoch vyvolali podstatne väčšie nevýhody. Znovu treba poukázať na politický význam zárobkových relácií, lebo nemožno trvale akceptovať mzdové napätie, ako aj na to, že v súčasnosti takmer neexistuje krajina, nezávisle na spoločenskom zriadení, kde by sa mohlo odhliadnuť od štátnych zásahov do vývinu miezd. V každom prípade teda treba považovať za správne, že zostalo ústredné regulovanie miezd a extrémne návrhy sa nerealizovali. Keďže tieto návrhy boli zamerané len na výsledky, ktoré možno dosiahnuť v krátkom období (a nebrali zreteľ na ďalekosiahlejšie dôsledky), obsahovali len zdanlivo „sľubné“ riešenia, ktoré mohli poskytnúť len veľmi prechodné efekty.

Hoci regulovanie priemernej mzdovej úrovne vyvoláva mnohé problémy, zdá sa byť vždy výhodnejšie, ako predpísanie mzdového fondu (objemu miezd). Ak by sa zaviedol, ťažko by sa dalo vyhnúť predpísaniu objemu výroby a tak by mohlo dôjsť aj k zavádzaniu starého systému plánovacích

príkazov. Bez regulovania miezd v priemysle by však bolo treba počítať s nepredvídanými dôsledkami, lebo by mohla vzniknúť taká špirála mzdy — ceny, ktorej zastavenie by najviac požadovali práve tí, ktorí v súčasnosti kritizujú obmedzovanie priemerných miezd.

Samozrejme aj regulovanie úrovne priemerných miezd môže mať negatívne dôsledky. Nemožno tvrdiť, že konkrétne metódy regulovania úrovne priemerných miezd boli predtým v každom smere dokonalé. Z toho však nevyplýva — berúc do úvahy skúsenosti z päťdesiatych rokov — odmietnutie regulovania mzdovej úrovne, ale len zdokonaľovanie jeho metódy v tom zmysle, aby malo čoraz menej negatívnych črt.

Právom možno tvrdiť, že v priemysle existujú ešte významné prebytočné pracovné sily. Odkrytie tejto rezervy a jej použitie má zásadný význam v súčasnej situácii pracovných síl. Táto rezerva môže mať dva zdroje: nízka intenzita práce a nesprávna organizácia práce, ktorá nie je dost moderná v porovnaní s možnosťami. Zaoštvávanie technickej vybavenosti nemožno však považovať za rezervu, ktorú možno použiť len pri jej likvidovaní. Mobilizácia rezervy v skutočnosti vyžaduje, aby sme zvýšili intenzitu práce tam, kde je nízka a tam, kde organizácia práce je nedostatočná, aby sme ju zlepšili.

Nízku intenzitu práce nemôžeme považovať za všeobecnú. V odvetviach, v ktorých nemenné tempo výkonu strojov, bežiacich pásov zabezpečuje normálnu intenzitu, sú len obmedzené možnosti na jej zvýšenie. Takáto požiadavka by však bola v protiklade so zásadami organizácie práce v socialistickej spoločnosti. Bezpochyby existujú odvetvia, kde intenzita práce zaoštváva nielen za tempom, ktoré sa vyžaduje v západných štátoch, ale aj za intenzitou, ktorú u nás môžeme vyžadovať bez poškodenia zdravia robotníka. V týchto oblastiach je zvýšenie intenzity práce oprávnené a je účelné, ak podniky používajú také systémy mzdového stimulovania, ktoré môžu napomáhať dosiahnutie tejto normálnej intenzity. Z toho však nevyplýva, že by sa mali vytvárať také možnosti na stimulovanie robotníkov zaoštvávajúcich za normálnou intenzitou práce, ktoré ich postavia do výhodnejšej situácie voči uvedomelým robotníkom pracujúcim dovtedy so žiadúcou normálnou intenzitou práce.

V krátkosti uvediem, že každé také stimulovanie a každá zainteresovanosť, ktoré berú za základ určité zlepšenie v porovnaní s nejakou bázou, sú chybné, pretože neberú do úvahy samu bázu. Ak sú podmienky zainteresovanosti na zvýšení, resp. zlepšení pre všetky podniky totožné, nevyhnutne získavajú výhody tie podniky, ktoré aj predtým pracovali slabšie, lebo ľahšie môžu zlepšiť už dosiahnutú úroveň. Preto nie je náhoda, že pri každej zmene zainteresovanosti vznikne problém základne, rezerv, čo môže často viesť k nekonečným vyjednávaniam a kompromisom. Tieto skúsenosti dokazujú, že hospodárske riadenie sa nemôže oslobodiť od analýzy prenikajúcej až do podnikov, čo sa však málo odlišuje od často diskutovaných tzv. administratívnych metód.

Zlepšenie organizácie práce nie je v prvom rade úlohou robotníkov, ale vedenia. Zvýšenie miezd samo osebe nezlepší organizáciu práce. Aj táto okolnosť poukazuje na to, že stimulovanie vedúcich a podriadených, ich zainteresovanosť, úlohy na splnenie ktorých viažeme zainteresovanosť, nemôžu byť úplne totožné. Pracujúcich treba a možno stimulovať k tomu, čo je v podstatnej miere v ich rukách. Stimulovanie, ktoré síce vytvorí zainteresovanosť, avšak zainteresovanosť na tom, čo pracujúci nemôže ovplyvniť, je z hľadiska cieľa pomýlené a nezmyselné. Táto štúdia, vypracovaná len v hrubých črtách, sa nezaobera stimulovaním vedúcich, ale koncentruje sa na podriadených. Preto sa obmedzuje len na konštatovanie, že robotníci nemôžu veľa vykonať pre zlepšenie organizácie. Samozrejme, že svojimi návrhmi môžu poskytnúť veľkú pomoc, avšak zodpovednosť v tomto smere zostáva na vedúcich.

Prejdime teraz k otázke, či v skutočnosti možno pri ústrednom regulovaní miezd upustiť od použitia administratívnych metód. Žiaľ, táto oblasť má taký typický charakter, že *sa v nej ani v súčasnosti, ani v budúcnosti nemožno zaoberať bez administratívnych prostriedkov*. Napokon nie je to tak len u nás, ale aj v každej socialistickej krajine, ba temer v každej kapitalistickej krajine.

Aj v súčasnosti pláčia také mzdové tarify, ktoré sa uplatňujú ako administratívne prostriedky a zaraďujú pracovníkov v rámci pomerne širokých hraníc. Tieto tarify však nie sú dostatočným prostriedkom ústredného regulovania miezd. Uviedli sme už, že automatizmy doplnujúce tieto tarify nemôžu poskytovať riešenie bez ústredných zásahov.

Ústredné regulovanie miezd je nevyhnutné, diskutabilné sú len metódy. Najst správne a účelné metódy nie je ľahké. Akokoľvek sa snažíme vyhnúť subjektívnym prvkom, administratívnym metódam, ústredným zásahom, vyžadujúcim široké informácie, nie je to na základe našich doterajších skúseností možné. Uplatnenie zmeny zavedenej v roku 1971 je tiež možné len pri stálej kontrole mzdovej úrovne a zárobkových relácií, ako aj v rámci opatrení mzdovej politiky a ústredných zásahov.

Z časopisu *Közgazdasági szemle* 1/1972
preložil L. Greiner

Recenzie

Karchin, G. I., Svjazi nastojaščego i buduščego v ekonomike. Moskva, Ekonomika 1970, 237 s.

Historické súfaženie socializmu s kapitalizmom sa rozvíja v podmienkach začínajúcej vedeckotechnickej revolúcie. O problematike vedeckotechnickej revolúcie (ďalej VTR) jestvuje dnes vo svete značné množstvo literatúry.

Jednou zo zaujímavých a podnetných prác venovaných otázkam VTR je publikácia G. I. Karchina.

Autorovi ide predovšetkým o osvetlenie súvislosti medzi VTR a problémami riadenia národného hospodárstva. Pričom správne poukazuje na nevyhnutnosť rozobrať podstatu VTR zo širších teoretických hľadísk, čo je závažným predpokladom hodnotenia čiastkových záverov. K problematike VTR pristupuje aj z hľadiska úvah ideologického charakteru.

V knihe sa zdôrazňuje, že pri odhaľovaní apolegetiky kapitalizmu a jeho neschopnosti skoncovať s biedou a pri kritike nespôsobilosti súkromnovlastníckych vzťahov pre centralizované vedecké riadenie (ktoré považuje za objektívne nevyhnutné v súčasných podmienkach), je dôležité neobmedzovať sa na jednostrannú kritiku, ale analyzovať najnovšie skúsenosti a aplikované metódy zvyšovania výroby v kapitalistických krajinách.

Vychádzajúc z uvedených hľadísk autor rozdelil okruh skúmaných problémov na dve časti.

V prvej časti knihy sa skúmajú predpoklady, podstata a zvláštnosti zmien v súčasnej výrobe.

Obsahom druhej časti sú problémy riadenia v súvislosti s VTR, vzťah plánovania a prognózovania v socialistickej ekonomike, ako aj zmena koncepcií regulovania a vnútrofirémneho riadenia v kapitalistických krajinách. V závere tejto časti sa rozoberajú metodologické problémy

spojené s určovaním kvalitatívnych zmien v ekonomike.

V prvej časti sa vychádza z tézy, že predpokladom vedeckotechnických prejavov sú základné objavy v prírodných vedách. Na ich základe sa uskutočnil prechod od ustanovení formálnych vzťahov medzi javmi prírody a jej čisto „vonkajšieho“ opisu k poznaniu hlboko skrytých zložitých síl vnútorných vzťahov, spočívajúcich v základe vlastností hmoty.

Objavy základných vied začínajú stále vo väčšej miere slúžiť bezprostredne výrobe, uplatňovať sa v hospodárskom živote a revolucionizovať základné prvky výrobných síl.

Napríklad uskutočnili sa zásadné zmeny v energetike. Za obdobie, ktoré uplynulo od prvej priemyselnej revolúcie, kolosálne sa zvýšil objem spotrebúvanej energie, ale došlo aj k niekoľkým kvalitatívnym zmenám štruktúry tejto bilancie: od dreva k uhlíu, od uhlia k nafta a plynu a v súčasnom období k principiálne novým zdrojom energie.

Posledná zmena štruktúry energetickej bilancie, koniec päťdesiatych a začiatok šesťdesiatych rokov sa zhoduje podľa autora so začiatkom VTR.

Okrem zmien v energetike, uskutočnili sa aj zmeny vo výrobe a spracúvaní pracovných predmetov a vo výrobe pracovných prostriedkov.

Vo výrobe sa uskutočňuje aktívny proces nahromadenia kvantitatívnych zmien, vyvolávajúcich štrukturálne zmeny. Zmeny takéhoto druhu majú v podstate technologický charakter.

Kvantitatívne aspekty rozvoja, ku ktorým patria procesy zvyšovania výroby, rozširovania nomenklatúry výrobkov, zväčšovanie jednotkových kapacít agregátov,

nevyhnutne vedú k hraniciam, za ktorými nasleduje nová kvalita.

Narastá protirečenie medzi možnosťami kontroly a riadenia na jednej strane a novými podmienkami i požiadavkami hromadnej výroby a realizácie produkcie na druhej strane.

Protirečenia sa spočiatku kompenzovali v technologickej sfére používaním rôznych kontrolných prístrojov a v hospodársko-organizačnej sfére rozširovaním administratívneho aparátu a mechanizácie evidenčných a štatistických prác. Neskoršie sa začali riešiť využitím elektrónkových počítačových strojov (ďalej EPS).

EPS umožnili prekonať prekážky fyziológických možností človeka v bezprostrednom riadení.

Využívanie EPS v národnom hospodárstve sa začalo pod vplyvom požiadaviek v prvom rade netechnologického charakteru.

Postupne sa uplatňuje elektrónková technika aj v riadení výrobných podnikov a v riadení technologickej výroby.

Ďalej sa v knihe podáva prehľad názorov na VTR. Autor zaujíma kritické stanovisko k jednotlivým názorom a hoci sám presne nedefinuje podstatu VTR, z ďalšieho výkladu vyplýva, že za základný prvok revolučného prevratu vo výrobe považuje taký prvok, ktorý vyvoláva zmenu charakteru práce. Takýmto revolučným prvkom súčasne prebiehajúcich zmien v technike je podľa G. I. Karchina elektrónková výpočtová technika. Jej význam však nie je iba v tom, že vystupuje ako nový technologickej dokonalejší element výroby, ale predovšetkým v tom, že *mení charakter práce*.

V určitom zmysle analogicky s procesom zavádzania strojov, ktorý zväčšil fyzické možnosti človeka súčasným pôsobením väčšieho počtu nástrojov na pracovný predmet ako to umožňujú orgány jeho tela a vytvoril vysokovýkonné „mechanické ruky“, takéto riadiace zariadenie vytvára podľa autora predĺžený „ľudský mozog“.

Strou a priemyselna revolucia emancipovali svalovú silu človeka vo výrobe, *riadiace zariadenie a vedeckotechnická revolucia* emancipujú zasa jeho vyššiu nervovú činnosť.

Nový prvok výroby — riadiace zariadenie podstatne zväčšuje intelektuálne možnosti človeka.

V nasledujúcom výklade sa venuje pozornosť dôležitým zvláštnostiam prebiehajúcich zmien, ktoré autor vidí vo zvýšení úlohy intelektuálneho fondu, v rozšírení a upevnení svetových hospodárskych vzťahov. Výsledky výroby stále viac závisia od intelektuálnej práce človeka.

Autor zdôrazňuje, že pri skúmaní rozvoja VTR prvoradú pozornosť treba venovať pracujúcemu človeku. Pri tomto nestačí obmedzovať sa na jednostrannú analýzu technických alebo technologickej zmien bez skúmania nových javov vo výrobných vzťahoch, ktoré sú adekvátne zmenám vo výrobných silách.

VTR má značný vplyv aj na medzinárodné hospodárske vzťahy. Rozhranie päťdesiatych a šesťdesiatych rokov, ktoré autor považuje za začiatok VTR, bolo poznačené aktivizáciou integračných procesov v rámci svetového hospodárstva, ktoré prebiehali podľa svojej sociálno-ekonomickej podstaty a politických prejavov principiálne odlišne v kapitalizme a v socializme. Na základe rozboru faktografického materiálu dochádza G. I. Karchin k záveru, že kapitalistická cesta rozvoja nielenže nie je schopná zlikvidovať priepasť, ktorá oddeľuje rozvinuté a rozvojové krajiny, ale ju prehľbuje.

V druhej časti práce autor objasňuje systémový prístup a jeho využitie v riadení. Zdôvodňuje racionálnosť abstraktného systémového prístupu pri riešení problémov zdokonaľovania riadenia rozšírenej reprodukcie. Súčasne autor zdôrazňuje zásadnú požiadavku — uskutočniť konkrétnu analýzu sociálno-výrobného systému z hľadiska spoločensko-historických triednych vzťahov.

Autor ďalej konštatuje, odvolávajúc sa na závery z prvej časti práce, že najrevolučnejšie idey a nové predstavy o štruktúre materiálneho sveta sa získavajú z najkrajnejších pólov vedy: jadernej fyziky a astrofyziky. Krajné póly prírodovedných výskumov tvorí *jadro a kozmos*.

Analogicky v sociálno-ekonomických výskumoch potom podľa autora krajným mikropólom a makropólom je *každý člen spoločnosti a svetové hospodárstvo*.

Nevyhnutnosť venovať zvýšenú pozornosť druhému krajnému pólu — svetovému hospodárstvu — vyplýva z nevyhnutnosti riešiť globálne problémy, ktoré sa týkajú všetkých krajín a národov a súčasne ich riešenie presahuje hranice jednotlivých štátov. Sú to problémy spojené s rýchlym rastom obyvateľstva planéty, problémy využitia oceánov, hlbín zeme, vesmírneho priestranstva a kozmu, šetrné využívanie vody, vzduchu, zdrojov palív, rúd a stavebných materiálov. Zahŕňa sem aj všeľudský problém — zabrániť jadrovej vojne.

V tejto časti knihy sa venuje pozornosť plánu a prognóze v riadení sociálno-výrobného systému. Rozoberajú sa rôzne názory na prognózovanie a plánovanie. Niektoré procesy ani v socializme sa nedajú direktívne regulovať, ako napr. veková štruktúra obyvateľstva alebo štruktúra podľa pohlavia; rovnako sa nedá predvídať alebo „zhora“ napláňovať určitý objav vo vede a technike. Pričom však je celkom zrejmá nevyhnutnosť demografického prognózovania a jeho význam pre vypracovanie plánu. Rovnako je potrebné prognózovať aj proces vedeckotechnického pokroku a porovnávať opatrenia riadenia s odhadom pravdepodobných smerov v rozvoji domácej a zahraničnej vedy a techniky.

Pokiaľ ide o vzťah plánu a prognózy, prikláňa sa autor k tejto definícii: „V najvšeobecnejšej forme možno povedať, že prognóza určuje to, čo sa môže udiť, za akých podmienok a plán určuje to, čo sa musí urobiť, kto to má urobiť a čo sa pre to musí urobiť. Plán je komplex cieľov a úloh na dané obdobie, s uvedením spôsobov ich riešenia a prognóza pomáha nájsť tieto spôsoby a určuje samotné úlohy.“

Pri osvetľovaní nových javov v regulovaní kapitalistickej ekonomiky autor vy-

chádza z faktu, že objektívne procesy rozvoja výroby, konkrétne jej zväčšovanie, koncentrácia a centralizácia podmieňujú postupný prechod od uznávania živelného automatizmu trhového hospodárstva k uznaniu racionálnosti stále sa rozširujúceho štátnomonopolistického regulovania a centralizovaných zásahov do ekonomiky. V súlade s tým sa mení teória a prax kapitalistického riadenia.

Nové metódy štátnomonopolistických zásahov do ekonomiky sa v podstate rozvíjajú dvoma smermi: programovaním a prognózovaním.

Programovanie a prognózovanie ako metódy štátnomonopolistického regulovania sa využívajú pre usmernenie sociálno-ekonomického rozvoja podľa záujmov vládnúcich tried.

Okrem problémov, ktorým sme venovali pozornosť v recenzii, obsahuje Karchinova publikácia kritický rozbor názorov buržoáznych autorov na problémy spojené s vedeckotechnickou revolúciou, ako aj rad ďalších podnetných myšlienok.

Pre našich čitateľov je zaujímavá tým, že autor v nej zhrnul obrovské množstvo faktického materiálu zo sovietskych a zahraničných prameňov, ktoré systematicky utriedil a využil pre zdôvodnenie svojich záverov.

Vyslovil v nej celý rad zaujímavých názorov na problémy vedeckotechnickej revolúcie, ktoré možno považovať za originálne, hoci majú diskusný charakter (ako napr. začiatok VTR, vyčlenenie revolučného prvku súčasne prebiehajúcich zmien v technike, vyčlenenie mikropólu a makropólu a pod.).

Vzhľadom na aktuálnosť problémov vedeckotechnickej revolúcie kniha iste vzbudí záujem širokého okruhu čitateľov.

Jiřina Švantnerová

Glucharev, L. I.: Vozdejstvije „obščego rynka“ na ekonomiku Francii. Moskva 1971, 166 s.

V marxistickej literatúre venované otázkam vývoje západoevropskej integrácie bola v posledných leťoch pozornosť ekonomov zaměřena spíše na studium problémů, spo-

jených s přechodem EHS od celní k hospodářské unii a s otázkami konkrétních forem hospodářsko-politických zásahů, pomocí nichž se orgány EHS snažily podp-

rovat tetno vývoj, než na studium vlivu „společného trhu“ na ekonomiku jednotlivých zemí EHS.

Kniha L. I. Gluchareva, vydaná r. 1971 v Moskvě, osvětluje komplex problémů spojených s členstvím Francie v EHS a vrací se tak k dobré tradici sovětských prací z první poloviny uplynulého desetiletí, které analyzovaly vývoj západoevropské integrace v teritoriálním průřezu podle jednotlivých zemí. Na rozdíl od některých starších prací, které byly zaměřeny převážně propágendisticky, jde v tomto případě o zralou práci analytické povahy, usilující o všestranný rozbor sledované problematiky. Autor sám omezil předmět svého zkoumání na problémy vnitřního vývoje EHS a postavení Francie v této organizaci. V předmluvě výslovně upozornil, že nezkoumá např. vývoj sociálních vztahů, otázky přidružení bývalých kolonií a jejich vliv na francouzskou ekonomiku, nebo vývoj vztahů Francie k Velké Británii, protože každá z těchto prací by si vyžádala samostatnou monografickou práci.¹

Z metodologického hlediska patří k výrazným kladům této práce zejména skutečnost, že se její autor orientuje důsledně na výzkum nových jevů v hospodářství a politice soudobé Francie. Přitom věnuje pozornost jak jevům, které vyplývají z vnitřních problémů vývoje suodobého kapitalismu a jeho státněmonopolní formy, tak jevům, které vyplývají z problémů vývoje světové kapitalistické soustavy, především z dosavadního vývoje západoevropské integrace, kterou chápe jako projev státněmonopolního kapitalismu v mezinárodním měřítku. „EHS se projevuje jako nová forma ekonomických vztahů mezi státy, nová metoda ekonomické organizace jejich mezinárodních vztahů, založená na celní unii a na prvcích hospodářské unie.“² Autor recenzované práce nevidí v EHS formu znovurozdělení světového kapitalistického trhu uskutečňovaného pomocí regionálního protekcionismu, ale současně spatřuje v EHS pokus o vytvoření „nového státněmonopolistického mechanismu regulování ekonomiky

za účelem změny struktury výroby...“ (s. 6).

Základním rysem práce L. I. Gluchareva je snaha objektivně zhodnotit pozitivní momenty rozvoje výrobních sil, k němuž došlo ve Francii v období po druhé světové válce, a zároveň jasně ukázat i na rozpory, s nimiž je tento vývoj spojen, i na omezené možnosti řešení existujících problémů francouzské ekonomiky v rámci státněmonopolních — národních i mezinárodních — forem. Tento úmysl se autoru recenzované knihy podařilo realizovat v optimálních proporcích, takže závěry, k nimž dochází, jsou dobře vědecky fundovány a nepostrádají přesvědčivost.

L. I. Glucharev volil při výkladu postup od vysvětlení příčin vstupu Francie do EHS (kap. I), kde současně podal velmi zhuštěný a na fakta bohatý přehled o dlouhodobém vývoji francouzského hospodářství ve XX. století, k osvětlení problematiky přechodu od celní k hospodářské unii EHS (kap. II), a soustředil se pak na hlavní předmět svého zájmu: na nové směry hospodářské politiky ve Francii (kap. III) a na rozbor vlivu EHS na hospodářskou strukturu Francie (kap. IV). Tyto dvě kapitoly tvoří jádro recenzované práce a její hlavní přínos, proto o nich dále referujeme poněkud podrobněji. Rozbor důsledků zapojení Francie do EHS je doplněn stručným pohledem na vliv amerických investic ve Francii (kap. V.), což je faktor, jehož význam nelze ani v současné době podceňovat. Hlavní závěry z rozboru shrnuje závěrečná kapitola (VI), která se zabývá rozpory dosavadního vývoje francouzské ekonomiky jednak s hlediska nerovnoměrnosti tohoto vývoje a jeho důsledků, jednak z hlediska vztahů mezi EHS a USA, tj. koncepcí širšího „atlantického společenství“. Táto kapitola má rovněž velmi dobrou teoretickou úroveň a dokládá omezenost integrační alternativy katalogem nesplněných úkolů EHS, který přináší francouzskému hospodářství řadu vážných problémů.

Konfrontace postavení francouzské ekonomiky a tradiční hospodářské politiky francouzského státu před vstupem Francie

¹ Srovnej předmluvu recenzované práce, s. 7.

² Srovnej s. 5 recenzované práce.

do EHS s novými skutečnostmi, které nastaly od r. 1957, ukazuje, že v hospodářské politice Francie došlo k řadě významných změn. L. I. Glucharev shrnuje tyto změny a sleduje jejich projev v hlavních oblastech, které reprezentují nejdůležitější vývojové tendence posledních dvou desetiletí.

Pro hospodářskou politiku Francie v současné době je charakteristické především to, že její výrazný protekcionistický charakter musel ustoupit „otevřeně politice“ v rámci EHS, spojené s všestrannou podporou exportní expanze francouzských monopolů ze strany státu. Za druhé, starší metody inflačního charakteru, které sloužily jako metoda „injekcí“ hospodářskému růstu, musely být nahrazeny *plány finanční stabilizace*. Místo podpory inflace [která byla jedním z charakteristických rysů francouzské hospodářské politiky po mnoho desetiletí] se jako jeden z hlavních úkolů státu objevuje úkol boje proti inflaci. Hospodářská politika stabilizace je nutně spojena se snahou o měnové posílení Francie, která se projevila mj. v obnovení směnitelnosti francouzského franku v r. 1967 aj. Za třetí, *reforma daňového systému spojená se zvýšením daňového břemene*. V letech 1958—1966 rostlo daňové břemeno rychleji než národní důchod Francie. Daňový systém Francie se musí do jisté míry přizpůsobit daňovému systému ostatních zemí EHS, což konkrétně znamená, že podíl nepřímých daní, které hrály ve Francii tradičně nejvýznamnější úlohu [na rozdíl od ostatních zemí EHS], bude muset být postupně snížen. L. I. Glucharev v této souvislosti — a rovněž i na jiných místech své práce — věnuje značnou pozornost výkladu daně z přidané hodnoty a jejího ekonomického významu jako nástroje podněcování kapitálových investic a zvýhodnění kapitalistických monopolů.⁵

Za čtvrté, výraznou tendencí francouzské hospodářské politiky posledního desetiletí je *snaha o uskutočnění strukturálních změn* ve francouzské ekonomice. Tyto reformy struktury se provádí na státněmonopolistickém základě, tj. s přímou

účastí státu. Stát usiluje pomocí tzv. selektivní politiky o to, aby podporou nejrentabilnějších výrobních a jejich další modernizací dosáhl zvýšení celkové efektivity francouzského hospodářství a tím zlepšení jeho pozic ve společném trhu EHS. Reformy struktury se týkají především průmyslu (a v něm opět hlavně zpracovávajícího průmyslu) a byly spojeny s řadou nových forem státních zásahů, jako např. uzavírání státních dohod s celými odvětvími [srovnej dohodu státu s černou metalurgií v r. 1966, nebo plán výroby elektrické výpočetní techniky aj.]. Současně s tím se francouzská vláda snaží řešit regionální problémy územního rozmístění výroby a zlepšit tuto územní strukturu, což se jí však dosud nedaří. Strukturální reformy jsou spojeny s řadou nových forem podpory velkých monopolistických podniků (daňové úlevy aj.). Současně stát usiluje o to, aby se zvýšila úloha burzy a samofinancování a usiluje rovněž o určitou regulaci vývoje konjunktury. Významnou oblastí strukturálních reforem je zemědělství, kde jsou novým prvkem přímé zásahy státu do zemědělství a jeho snaha omezit malovýrobu.

Za páté, zvláštní oblast hospodářské politiky představuje *energetická politika*. Jejím novým rysem je na jedné straně pokračující snaha o diversifikaci energetických zdrojů, kterou si vynucují potřeby technického pokroku, a na druhé straně úsilí francouzských naftových monopolů o to, aby si zajistily kontrolu na naftovém trhu nejen ve Francii, ale i v rámci celého EHS. Z tohoto důvodu Francie značně podporuje a propaguje snahy o společnou energetickou politiku EHS.

Za šesté, k výrazným změnám došlo v průběhu šedesátých let ve *francouzském programování*. Zatímco první tři francouzské „plány“ byly orientovány převážně na otázky vnitřního vývoje francouzské ekonomiky, čtvrtý a pátý plán se zaměřily na problémy zapojení francouzského hospodářství do EHS. Výrazně „dirizistické“ zaměření francouzské ekonomiky muselo být do jisté míry v posledních letech poněkud korigováno, protože ostatní členské

⁵ Srovnej s. 76 aj.

země EHS přiznávají elementům trhu a působení tržních mechanismů mnohem výraznější úlohu než francouzská původní koncepce. Ve vývoji programování se rysuje orientace na pokus o sladění indikativního programování s programováním v rámci celého EHS, což je objektivně podmíněno tím, že konjunkturní cyklus každé jednotlivé země EHS je nyní ve zvýšené míře citlivý na konjunkturní kolísání v ostatních zemích EHS.

Za sedmé, všechny výše uvedené tendence se promítají celkově do určitých změn v úloze státu. Tyto změny celkově možno shrnout tak, že stát novými formami intenzivněji podporuje velké monopóly. To se projevuje mj. snahami o podporu centralizace v řízení a pod. Současně s tím však francouzská vláda nadále odmítá snahy o centralizaci moci v Bruselu, tj. o naplnění původně zamýšleného nadstátního charakteru EHS v ekonomické oblasti. Motivem tohoto postoje je snaha nepřipustit omezení francouzské ekonomické nezávislosti (koncepce „Evropy vlastí“).

Ve výše uvedených tendencích, jimiž L. I. Glucharev charakterizuje zvláštnosti francouzského vývoje posledních let, se pochopitelně odrážejí obecné vývojové tendence státně monopolního kapitalismu, ovšem v teritoriálně modifikované podobě. Výše popisované tendence jsou spojeny s vlivem EHS na ekonomiku Francie. Také zde autor recenzované knihy nachází řadu nových prvků.

Především to jsou *nové podmínky konkurence*, spojené s modifikací některých jejích forem. Autor tyto nové podmínky konkurence spatřuje v tom, že integrace umožňuje velkým monopolům, aby se zmocňovaly rezervních trhů ve sféře malovýroby, což pochopitelně má vážné sociálně ekonomické důsledky. Dále vznikli nové jevy v oblasti *koncentrace výroby*, která nabyla ve Francii masového charakteru. Za léta 1960—1965 došlo ke stejnému počtu fuzí jako za celých 36 předchozích let. Novým rysem centralizace je splyvání velkých podniků, průmyslových gigantů, dále vytváření tzv. konglomerátů, tj. komplexů výrobních podniků a ke vzniku nových forem dohod: kvasi-fuz (výměna akcií, obligací, výměna ředitelů a pod.) a asociací (forma dohod stojící mezi volnou formou

kvasi-fuze a těsnou formou kartelu). Vývoj koncentrace kapitálu je spojen s růstem moci průmyslových monopolů: kolem 100 největších průmyslových monopolů kontroluje dvě třetiny průmyslové výroby ve Francii. Posílení moci průmyslových monopolů je spojeno s oslabením moci skupin zápujčního kapitálu, spojeného s jinými úseky národního hospodářství (např. zemědělství apod.). Koncentrace je spojena s rozkladem malovýroby.

Zapojení Francie do EHS vyvolalo rovněž změny v oblasti pohybů kapitálu a akumulace. Jednou ze zvláštností ekonomiky Francie je relativně úzký objem jejího finančního trhu. Zapojení do EHS bylo pro Francii proto nutně spjata se snahou zvýšit pohyb na finančním trhu a na burze.

L. I. Glucharev při závěrečném hodnocení celkových výsledků účasti Francie v EHS správně konstatuje, že EHS se nestalo žádným „lékem na nemoci“ kapitalistického hospodářství: nezabavilo hospodářský vývoj cyklických výkyvů, neoslabilo nerovnoměrnosti vývoje jednotlivých odvětví, neumožnilo překonání regionálních rozdílů, nevedlo k vyrovnání cenových hladin v jednotlivých zemích EHS, nevyřešilo problémy nezaměstnanosti atd., ale naopak vedlo ke zhoršení všech těchto rozporů. Je třeba však vzít v úvahu, že EHS přispělo ke změně vztahů mezi USA a západní Evropou. Vznik společného trhu nejen ohraničuje a snižuje import z USA, ale znamená také vzrůst exportu západoevropských zemí do USA. Škoda, že právě prohlubování protikladů mezi EHS a USA zůstalo v práci na okraji zkoumané problematiky. Bylo by také zajímavé, kdyby autor věnoval více místa dalšímu vývoji EHS ovlivněnému jeho rozšířením o další země, jakož i vlivu těchto procesů na ekonomiku Francie.

Knihou sovětského autora rozebírá problematiku EHS ve vztahu k Francii velmi střídavě, naprosto věcně, ale zároveň se zaujetím ve prospěch spravedlivého boje francouzských pracujících proti útlaku monopolního kapitálu. Je příkladem leninského pojetí moderního marxistického ekonomického rozboru a naši ekonomové v ní mohou naleznout mnoho nových a cenných poznatků.

Hana Adámková

Správy

Rozvoj medzinárodnej spolupráce v oblasti marxistickej kritiky buržoázných ekonomických teórií

Od 28. augusta do 2. septembra 1972 sa konalo v Dubrovniku (Juhoslávia) zasadanie *Pracovnej skupiny pre kritiku buržoázných ekonomických teórií*, ktorá sa utvorila v rámci *Problémovej komisie pre mnohostrannú spoluprácu akademii vied socialistických krajín pre výskum súčasného kapitalizmu*. Porada v Dubrovniku sa uskutočnila na základe plánu práce schváleného na ustanovujúcom zasadaní pracovnej skupiny roku 1971 v Bratislave.¹ Na programe zasadania boli tieto otázky:

1. *Príprava piatej medzinárodnej konferencie o kritike buržoázných ekonomických teórií.*

2. *Diskusia o tézach hlavných referátov.*

3. *Upresnenie ďalšieho plánu činnosti pracovnej skupiny.*

Medzinárodné konferencie marxistických ekonómov, ktoré sa zaoberajú kritikou buržoáznej ekonomie, majú už pomerne dlhú tradíciu. Pri ich príprave zohrali veľmi aktívnu úlohu československí ekonómi, ktorí už koncom päťdesiatych rokov spolu so sovietskymi a nemeckými marxistickými ekonómami stáli pri zrode tejto efektívnej formy medzinárodnej spolupráce. Prvým výsledkom spolupráce bola dnes už historická medzinárodná konferencia v Berlíne, na ktorej si marxisti prvýkrát v širokom meradle vymieňali svoje názory na buržoázne ekonomické teórie. Na prvých konferenciách sa predovšetkým rozpracúvali zásadné stanoviská, prístupy a krité-

riá marxistického hodnotenia buržoáznej ekonomie. Vtedy to bola nesporne kľúčová otázka, ktorej správne riešenie bolo základným predpokladom úspešného rozvoja komplexnej marxistickej kritiky buržoázných ekonomických teórií. Účastníci berlínskej konferencie vyzdvihli tézu, že medzi buržoáznymi ekonómami treba diferencovať podľa toho, aké stanovisko zaujímajú k základným spoločensko-politickým otázkam našej epochy (problémy vojny, národnooslobodzovacieho hnutia a pod.).

Ako významný medzník sa všeobecne hodnotí konferencia v Sofii (1964), ktorá sa zaoberala vzťahom medzi buržoáznymi ekonomickými teóriami a hospodárskou politikou kapitalistických krajín. Sovietsky ekonóm L. B. Alter vystúpil na sofijskej konferencii s tézou o dvoch funkciách buržoáznej ekonomie, ideologicko-apologetickej a prognózovej či praktickej funkcii. Táto téza je vlastne určitým zhrnutím, ale súčasne aj rozpracovaním pôvodných myšlienok klasikov marxizmu-leninizmu pre súčasnú vývinovú etapu. Viacerí marxistickí ekonómi nadväzovali na Alterovu tézu a snažili sa ju ďalej rozpracovať. Predmetom záujmu sa stali základné metodologické problémy marxistickej kritiky (medzinárodná konferencia v Smoleniciach roku 1966) a nové momenty v ideologickej funkcii buržoáznej ekonomie (Budapešť roku 1972). Popri týchto

¹ Koordinátorom činnosti Pracovnej skupiny pre kritiku buržoázných ekonomických teórií je Ekonomický ústav SAV. Správu o ustanovujúcom zasadaní tejto pracovnej skupiny pozri v Ekonomickom časopise, 20, 1972, č. 4, s. 397—400.

otázkach sa venovala pozornosť aj kritikej analýze jednotlivých smerov a škôl buržoáznej politickej ekonómie. Išlo najmä o kritiku neoklasickej školy a keynesovstva, teda teórií, ktoré si nárokovujú byť „čistou ekonomickou teóriou“. Marxistickí ekonómi presvedčivo dokázali, že tieto teórie nie sú v skutočnosti triedne neutrálne a že (či už explicitne alebo implicitne) vychádzajú z daného triedneho usporiadania kapitalistickej spoločnosti, ktoré obhajujú. Aj tieto „čisto ekonomické teórie“ plnia apologetickú funkciu, hoci skrytejšou formou. V tejto súvislosti vznikol problém integrácie racionálnych poznatkov do marxistickej ekonómie, ktorý zatiaľ nemožno považovať za uspokojivo doriešený.

Menej pozornosti sa na doterajších konferenciách venovalo tým buržoáznym teóriám, ktoré sa zaoberajú sociálno-ekonomickými premenami kapitalizmu a jeho historickými perspektívami. Preto sa už na bratislavskej porade objavil návrh, aby na programe piatej medzinárodnej konferencie bola marxistická kritika buržoázných sociálno-ekonomických teórií. Prvou úlohou dubrovníckeho zasadania bolo upresnenie koncepcie a programu konferencie. Dosiahla sa dohoda, že témou medzinárodnej konferencie, ktorá bude v januári 1974 v Poľsku, bude *Kritická analýza sociálno-ekonomických koncepcií a tendencií v súčasnej buržoáznej politickej ekonómii*. Toto zameranie vychádza z charakteru ideologického boja v súčasnej etape a zodpovedá potrebám ďalšieho rozvoja marxisticko-leninskej politickej ekonómie.

Základom rokovania konferencie budú hlavné referáty, v ktorých sa podrobí marxistickej kritike heterogénny konglomerát buržoázných tzv. sociálno-ekonomických teórií. V prvých referátoch sa bude charakterizovať súčasná etapa krízy buržoáznej politickej ekonómie [A. G. Milejkovskij] a niektoré metodologické problémy rozvoja buržoázných sociálno-ekonomických teórií [Š. Heretik].

Ďalšie hlavné referáty sa budú venovať jednotlivým buržoáznym sociálno-ekonomickým teóriám a koncepciám. Predstavitelia zúčastnených krajín vypracujú tieto

témy: *Kritika buržoázných teórií štádií rozvoja súčasného kapitalizmu* [J. Gorski]; *Buržoázne teórie evolúcie kapitalistických výrobných vzťahov — problémy vlastníctva, triednej štruktúry a rozdeľovania dôchodkov* [E. Kamenev a kol.]; *Ekonomický obsah buržoáznej futurologie* [A. Bönsch]; *Kritika najnovších foriem teórie konvergenencie* [S. Simai]; *Sociálno-ekonomické aspekty keynesovskej makroekonomickej analýzy* [B. Šoškič]; *Kritika súčasnej buržoázných teórií socializmu* [J. Ofsevič].

Z prehľadu hlavných referátov vidieť, že na programe chystanej medzinárodnej konferencie budú všetky základné smery súčasných buržoázných sociálno-ekonomických teórií. Tým sa vytvorí dobrý základ pre ďalšie vystúpenia a príspevky. Materiály varšavskej konferencie (podobne ako materiály predchádzajúcich konferencií) sa vydajú vo forme zborníka a sprístupnia sa tak širokej ekonomickej verejnosti. Prínosom pre rokovanie konferencie bude účasť niektorých pokrokových ekonómov z kapitalistických a rozvojových krajín. Príspeje to tiež k ďalšiemu rozšíreniu a upevneniu medzinárodnej spolupráce marxistických a pokrokových ekonómov.

V záujme čo najlepšej prípravy konferencie venovalo dubrovnícke zasadanie mimoriadnu pozornosť prerokovaniu tiež referátov, ktoré predložili Š. Heretik, A. Bönsch, E. Kamenev a A. G. Milejkovskij. Veľkú pozornosť účastníkov vzbudili najmä tézy referátov Š. Heretika a A. G. Milejkovského, ktoré uvádzajú vlastne celú širokú problematiku buržoázných sociálnoekonomických teórií.

A. G. Milejkovskij podáva charakteristiku súčasnej etapy krízy buržoáznej politickej ekonómie. Vychádza pritom z myšlienky, že existuje súvislosť medzi rozvojom všeobecnej krízy kapitalizmu a rozvojom krízy buržoáznej ekonómie. V súčasnej etape sa prejavujú výrazné prvky krízy „ortodoxnej“ buržoáznej ekonomickej teórie (napr. bankrot keynesovskej teórie regulovanej inflácie, krach kapitalistického svetového valutového systému a pod.), dochádza k „prehodnocovaniu tradičných hodnôt“ a vznikajú nové doktríny. Súčasná buržoázna ekonomická teó-

ria nie je schopná poskytnúť monopolistickej buržoázii účinné východisko pre hospodársku politiku. Objavujú sa nové „opozičné“ smery (tzv. radikálna ekonómia, nová ľavica, inštitucionalizmus), vznikajú protimarginalistické smery a podobne.

Š. Heretik v tézách svojho referátu objasňuje niektoré momenty vzniku a rozvoja sociálno-ekonomických teórií, určuje ich hranice, predmet skúmania a ukazuje ich miesto a úlohu v štruktúre súčasnej buržoáznej politickej ekonómie. Dokazuje, že buržoázne ekonomické myslenie sa už dlho rozvíja v dvoch základných smeroch. Jeden tvorí panujúca „ortodoxia“ (dnes je to neoklasická škola a neokeynesovstvo). Ako reakcia na „čisto“ ekonomickú analýzu vznikol sociálno-ekonomický smer, veľmi heterogénny a neustále sa rozvíjajúci. Význam skúmania tohto smeru vyplýva z miesta, ktoré sociálno-ekonomické teórie zaujímajú v súčasnom ideologickom boji. Aj tento referát sa dotýka problematiky súčasnej krízy buržoáznej politickej ekonómie, ktorú odhalila konfrontácia teórie s potrebami štátnomonopolistickej hospodárskej politiky.

Tézy oboch referátov vyvolali širokú diskusiu, v ktorej sa objavili rôzne názory. Niektorí diskutujúci napr. odporúčovali, aby sa upresnil pojem „kríza buržoáznej politickej ekonómie“, požadovali hlbšie zdôvodnenie existencie dvoch smerov v buržoáznej politickej ekonómii, poukazovali na sociálne aspekty tzv. čistej economickej teórie a na potrebu bližšie

rozviesť štruktúru súčasných sociálno-ekonomických teórií. Plodná výmena názorov nesporne prispeje k obohateniu základných referátov a dá mnohé námety pre nové príspevky a vystúpenia na konferencii.

Na zasadaní sa tiež posudzoval program ďalšej činnosti pracovnej skupiny. Po medzinárodnej konferencii v Poľsku sa uskutočnilo zasadanie pracovnej skupiny na jeseň roku 1974 v Maďarsku. Témou rokovania bude *Kritika buržoázných teórií hodnoty, ceny a rozdeľovania*. Prijal sa tiež návrh B. Piliča, aby vedenie pracovnej skupiny posúdilo nové formy spolupráce, najmä možnosť realizácie medzinárodných vedeckovýskumných projektov. Podobne sa má posúdiť aj návrh E. Kameneva o možnosti vydávať kolektívne monografie, ktorých autormi by boli marxistickí ekonómi z rôznych socialistických krajín.

Na dubrovníckom zasadaní, ktoré bolo veľmi plodné a otvorené, sa zúčastnili delegácie z Bulharska, Maďarska, Nemeckej demokratickej republiky, Poľska, Sovietskeho zväzu, Československa a Juhoslávie. Hostiteľská krajina vytvorila pre rokovanie dobré podmienky a príjemné prostredie. Účastníci zasadania vyslovili juhoslovanským súdruhom vďaka za pohostinstvo a dobrú organizáciu zasadania. Dubrovnícke rokovanie bolo ďalším krokom vpred pri rozvíjaní medzinárodnej spolupráce marxistických ekonómov v oblasti kritiky buržoázných ekonomických teórií.

J. I.

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

Иван Я кубек, Теоретическо-методические вопросы определения категории жизненный уровень	1
Эгон Г л а в а т ы, Несколько слов к анализу реформы банковской системы приготавливаемой во второй половине шестидесятых лет в ЧССР	16
Ян Порвазник, Некоторые аспекты системного подхода к исследованию объектов	34

Обзоры

Павол Суседка, Юрай Вигащ, Прогноз развития населения и домашних хозяйств в Словакии до 2000 г.	53
---	----

Наука за рубежом

Й. Вилчек, Регулирование оплаты труда и прибыль	76
---	----

Рецензии

Г. И. Кархин: Связи настоящего и будущего в экономике — И. Швантнерова	88
Л. И. Глухарев: Воздействие «общего рынка» на экономику Франции — Г. Адамкова	90

Сообщения

Развитие международного сотрудничества в области марксистской критики буржуазных экономических теорий (Я. И.)	94
---	----

CONTENTS

Articles

Ivan Jakúbek, Theoretico-Methodical Questions in the Definition of the Category „Standard of Life“	1
Egon Hlavatý, Analysis of the Reform of the Banking System as Envisaged in the Second Half of the Sixties in ČSSR	16
Ján Porvazník, Some Aspects of a Systematic Approach to an Investigation of Objects	34

Outlines

Pavol Susedka, Juraj Vigaš, Prognosis on the Development of the Inhabitants and Homes in Slovakia until the year 2000	53
---	----

Science Abroad

J. Wilček, Profit and Regulation of Wages	76
---	----

Book Reviews

G. I. Karchin: Relations between the Present and Future in Economics — J. Švantnerová	88
L. I. Glucharev: Effect of the Common Market on France's Economy — H. Adámková	90

Reports

Development of International Cooperation in the Field of Marxist Criticism of Bourgeois Economic Theories (J. I.)	94
---	----

Autori článkov: Ivan Jakúbek, Ing., Výskumný ústav životnej úrovne v Bratislave — Egon Hlavatý, Ing., CSc., Štátna banka československá, Hlavný ústav v Bratislave — Ján Porvazník, Ing., CSc., Vysoká škola ekonomická v Bratislave — Pavol Súsedka, Ing., Slovenská plánovacia komisia v Bratislave — Juraj Vigaš, Ing. CSc., Slovenský štatistický úrad v Bratislave — J. Wilcsek, Budapešť

Z OBSAHU čísla 2/XXI/1973

Ján Zervan, Ladislav Rendoš, K 25. výročiu februárových udalostí

Viliam Sládek, Príspevok k formulácii národohospodárskej žiadajúcej miery rentability jednotlivých odvetví priemyslu

Jan Klacek, Miroslav Toms, Vztah mezi zaměstnaností a hospodářským růstem v Československu

Drahoš Šíbl, Kritický pohľad na buržoázu teóriu o integrovanej západnej Európe ako „tretej sile“ súčasného sveta

Vlastislav Bouch, Výsledky hospodárskej politiky KSČ v postavení obyvateľstva Slovenska

Zdeno Jaura, Otázky organizácie výrobnjej základne a hospodárenia priemyselných združení v ZSSR

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník XXI, 1973, číslo 1. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Andrej Lantay, tajomníčka redakcie Nadežda Proková. — Tlačia: Tlačiarenské závody Pravda, závod Bratislava. — Výmer PIO č. 9263/50-III/2. — Rozširuje Poštová novinová služba. — Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. — Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade, alebo u doručovateľa — Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. — Celoročné predplatné Kčs 80,—, jednotlivé čísla Kčs 8,—.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1973